

T.C.

BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KİMLİK VE GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN ÇİN HALK
CUMHURİYETİ'NİN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

AYŞE NİHAL KAHRAMAN

KASIM 2019

T.C.
BOLU ABANT İZZET BAYSAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**KİMLİK VE GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN ÇİN HALK
CUMHURİYETİ'NİN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hazırlayan
Ayşe Nihal KAHRAMAN

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Yaşar SARI

BOLU 2019

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

‘Ayşe Nihal KAHRAMAN’a ait “KİMLİK VE GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASI” adlı çalışma jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalında **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliğiyle/oy çokluğuyla kabul edilmiştir.

29/11/2019

Unvan, Adı, Soyadı

İmza

Üye (Tez Danışmanı): Prof. Dr. Yaşar SARI

Üye : Doç. Dr. Mustafa Turgut DEMİRTEPE

Üye : Doç. Dr. Gökhan TELATAR

Sosyal Bilimler Enstitüsü Onayı

Doç. Dr. Yaşar AYYILDIZ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK UYGUNLUK BEYANI

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum, “**Kimlik Ve Güvenlik Perspektifinden Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistan Politikası**” başlıklı çalışmanın yazılmasında, bilimsel ve etik kurallara uyulduğunu, başvurulan kaynaklardan yapılan alıntılarının adlarının bilimsel kurallara uygun metin içinde, dipnotlarda ve kaynaklarda gösterildiğini, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin tamamının ya da bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitede bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Ayşe Nihal KAHRAMAN

29.11.2019

Sadece Babam için,

ÖN SÖZ

Bu zorlu süreçte desteğini esirgemeyen ve her zaman yanımda olduğunu hissettiren anneme ve eşime minnettarım.

Akademik yoğunluğuna rağmen tez danışmanım olmayı kabul edip bilgi ve tecrübelerini benimle paylaşan danışmanım Yaşar SARI'ya, değerli jüri üyelerimiz Doç. Dr. Mustafa Turgut DEMİRTEPE ve Doç. Dr. Gökhan TELATAR'a katkılarından dolayı teşekkür ederim.

Ayşe Nihal KAHRAMAN

29.11.2019

ÖZET

KİMLİK VE GÜVENLİK PERSPEKTİFİNDEN ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASI

Ayşe Nihal KAHRAMAN

Yüksek Lisans Tezi
Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Yaşar Sarı
Kasım 2019, 127 + xii Sayfa

1949 yılında kurulan Çin Halk Cumhuriyeti, 1955 yılında tarihsel olarak “Doğu Türkistan” olarak bilinen Çin’in batı sınırını oluşturan bölgeye “Sincan Uygur Özerk Bölgesi” adını verdi. Bölge halkının çoğunluğu Müslüman Uygur Türklerinden oluşurken Uygurlar dışında Kazak, Kırgız gibi diğer Türk boylarından topluluklar da bu bölgede yaşamaktadır. Doğu Türkistan bölgesindeki nüfusun önemli bir bölümünün Türk boylarından oluşması, nüfusun çoğunluğu ve siyasal erkin kontrolü Han Çinlilerden oluşan Çin devleti tarafında şüphe ile karşılanmakta ve bu durumu güvenlik sorunu olarak görmektedirler. Nüfus dağılımı dışında, bölgenin jeopolitik konumu ve sahip olduğu doğal kaynaklar sebebi ile Çin devleti bölgede tam bir hâkimiyet kurmak istemektedir. Bu durum, Çin’in Doğu Türkistan’a asimilasyoncu ve baskıcı politikalar uygulamasına neden oldu. Doğu Türkistan halkının, Çin’in baskıcı politikalarından kurtulmak, daha fazla hak ve özgürlüğe sahip olmak istemesi, zamanla Sincan Uygur Özerk Bölgesi’ni, Çin Halk Cumhuriyeti için “sorunlu bölge” haline getirdi ve uluslararası toplumun “Doğu Türkistan Sorunu” diye isimlendirdiği bir mesele ortaya çıktı. Bu doğrultuda bu çalışmanın amacı, Çin Halk Cumhuriyeti açısından stratejik öneme sahip olan Doğu Türkistan’a yönelik Çin politikalarını incelemek ve uygulanan bu politikaların bölgedeki Türk toplulukları üzerindeki etkisini değerlendirmektir. Dolayısıyla bu tezde bölgede yaşayan halka ve bölgeye yönelik Çin politikaları analiz edilmektedir. “Çin’in bölgeye yönelik politikaları Doğu Türkistan’ın bir sorun olmasının nedeni midir?” temel araştırma sorusuna cevap aranmaktadır.

Bu alışmada, Uluslararası İlişkiler teorileri arasında, İnşacılık (Konstruktivizm) teorisinin kimlik, çıkar ve güvenlik eksenli yaklaşımı Çin'in Doğu Türkistan politikalarının açıklanmasında teorik bir zemin oluşturmaktadır.

Anahtar kelimeler: Sincan Uygur zerk Bölgesi, Doğu Türkistan Sorunu, Kimlik, Güvenlik, ıkar, Jeostrateji.

ABSTRACT

FROM THE PERSPECTIVE OF IDENTITY AND SECURITY, EAST TURKESTAN POLICY OF PEOPLE'S REPUBLIC OF CHINA

Ayşe Nihal KAHRAMAN

Master Thesis

Department of International Relations

Thesis Advisor: Prof. Dr. Yaşar Sarı

November 2019, 127+ xii Pages

The People's Republic of China named historically called the East Turkestan as Xinjiang Uighur Autonomous Region in 1955. The majority of the people in East Turkestan are composed of the Muslim Uighur Turks and the other Turkic minorities such as Kazakhs and Kyrgyz. Because of the Turkic population in the region, and bordering with Turkic Central Asian states, the Chinese government has concerned the control of the region. Thus, the demographic condition, abundant natural resources, geopolitical location of the region made the Chinese state, dominated and controlled by the Han Chinese, to attempt to fully control the region. Because of suppression and assimilative policy of the Chinese governments, the people of East Turkestan came to be demanding more freedom and rights. Over time, the Xinjiang Uyghur Autonomous Region became a troubled region for the People's Republic of China and an international issue that the international community called the East Turkestan Question. In this context the main objective of this thesis is to determine the Chinese policies towards the people of East Turkestan which has strategic importance for the People's Republic of China. Therefore, in this thesis, I will analyze Chinese policies towards the region and people who live there. Are China's policies towards the people of region is the cause of the East Turkistan question?" I will answer this question in the thesis.

The most proper International Relations Theory which can explain the East Turkistan policy of China is constructivist approach. Therefore, constructivism will provide the theoretical basis of the thesis for understanding, explaining and analyzing the East Turkistan Question.

Key words: Xinjiang Uighur Autonomous Region, East Turkistan Question, Identity, Security, Interest, Geopolitics

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI	ii
ETİK UYGUNLUK BEYANI	iii
ÖN SÖZ	v
ÖZET	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
KISALTMALAR LİSTESİ	xii
GİRİŞ	1
I. BÖLÜM	
1. DOĞU TÜRKİSTAN COĞRAFYASI VE TARİHİ	11
1.1. Türkistan Kavramı ve Sınırları	11
1.2. Doğu Türkistan'ın Coğrafi Yapısı	14
1.3. Doğu Türkistan'ın Tarihi	14
1.3.1. Türklerin Egemenliğinde Doğu Türkistan.....	15
1.3.2. Doğu Türkistan'da Hocalar Devri	19
1.3.3. Yakup Bey İdaresinde Doğu Türkistan	24
1.3.4. Çin İstilas Altında Doğu Türkistan	26
1.3.5. Doğu Türkistan'da Çin- Rus Mücadeleleri	28
1.3.6. Doğu Türkistan'da Çin Hâkimiyeti	32
II. BÖLÜM	
2. DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU	34
2.1. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Jeostratejik Önemi.....	34
2.2.Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Siyasi Yapısı	37
2.3. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Kurulmasının Soruna Etkisi	44
2.4. Uluslararası Arenada Doğu Türkistan Sorunu.....	64

2.4.1.5 Temmuz Urumçi Olayları Sonrası Doğu Türkistan Sorunu ve Uluslararası Toplum.....	65
2.4.2. “Yeniden Eğitim” Kampları Kapsamında Doğu Türkistan Sorunu ve Uluslararası Toplum	68

III. BÖLÜM

3: ÇİN HALK CUMHURİYETİ’NİN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASI

.....	74
3.1. Ekonomi Politikası.....	75
3.2. Terörle Mücadele Politikası.....	79
3.3. Etnik-Merkezcilik Politikası.....	82
3.4. Sert Darbe-Azami Baskı Politikası.....	83
3.5. Sistematik Asimilasyon Politikası.....	84
3.6. Nüfus ve Benzetme Politikası.....	86
3.7. Eğitim ve Kültür Politikası.....	87
3.8. Din Politikası.....	90
3.9. Tecrit Politikası.....	92
3.10. Gözetleme Politikası.....	98

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ..... 101

KAYNAKLAR..... 107

EKLER..... 124

Ek 1: Çin Halk Cumhuriyeti Yönetim Yapısı.....	124
Ek 2: Yönetimsel Kademeler.....	125
Ek 3: Birinci Basamak Yönetim Birimlerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı.....	126
Ek 4: Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Nüfus Değişimi.....	127

KISALTMALAR LİSTESİ

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AB	: Avrupa Birliği
AİB	: Asya Altyapı Yatırım Bankası (Asian Infrastructure Investment Bank)
ASEAN	: Güney Doğu Asya Ülkeleri Birliği (Association of Southeast Asian Nations)
BM	: Birleşmiş Milletler
BMMYK	: Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
ÇHC	: Çin Halk Cumhuriyeti
ÇKP	: Çin Komünist Partisi
DTİH	: Doğu Türkistan İslami Hareketi
KYİ	: Kuşak Yol İnisiyatifi
SRF	: İpek Yolu Fonu (Silk Road Fund)
SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
XPCC	: Sincan Üretim ve İnşaat Birlikleri (Xinjiang Production and Construction Corps)

GİRİŞ

Türkiye’de “Doğu Türkistan” olarak bilinen, Çin Halk Cumhuriyeti içerisindeki en büyük özerk bölge olan, resmi adı ile “Sincan Uygur Özerk Bölgesi” kalıcı istikrarın sağlanamadığı bir yer olarak dikkat çekmektedir. Bu çalışma ile bölgede kalıcı istikrarın sağlanamama nedenleri ortaya konulmaktadır. Tarihin çok eski dönemlerinden beri bölge toprakları üzerinde farklı devletlerin egemenlik kurma çabaları, yapılan mücadeleler ve Doğu Türkistan halkının kendisine yapılan baskılara karşı gösterdiği direnç sonucu merkezi hükümet ile yaşanan sorunlar, konunun uluslararası camiada da bir sorun olarak sık sık gündeme gelmesine sebebiyet vermektedir.

Bu çalışmanın amacı, Doğu Türkistan bölgesini, “sorunlu bölge” haline getiren olaylar silsilesini anlatmak, sorunun temeli olarak Çin’in “Doğu Türkistan” politikasını ve uluslararası yansımalarını analiz edebilmek için Çin Halk Cumhuriyeti’nin (ÇHC) Doğu Türkistan politikalarını saptayıp detaylandırmaktır. Bunu yaparken Uluslararası İlişkiler yaklaşımlarından İnşacılık (Konstruktivizm) teorisi çerçevesinde kimlik, güvenlik ve çıkar kavramları bağlamında konuya yaklaşılabacaktır.

ÇHC’nin Doğu Türkistan politikaları uluslararası hukuk, insan hakları ve azınlık haklarına aykırı niteliklere sahiptir. Çin devletinin sorunu etnik temelli bir azınlık sorunu olarak algılaması nedeniyle bölge halkının demokratik taleplerini göz ardı ederek sorunu bir güvenlik meselesi olarak tanımlaması sonucunda kimliğe dayalı güvenlikleştirme politikaları geliştirdiği de bu tez de ortaya konulmaktadır. Bu anlamda inşacılık yaklaşımının temelini oluşturan kimlik-güvenlik-çıkarcılık arasındaki ilişki, Çin’in Doğu Türkistan politikasında net bir şekilde görülmektedir.

Bu kapsamda, “Doğu Türkistan Sorunu” olarak ifade edilen problemin var olmasında ÇHC’nin çoğunluğu Müslüman Uygurlardan oluşan halkın insan haklarına

aykırı muameleye maruz kaldığı, iktisadi ve siyasi kararlarda etkin rol oynayamadığı bir sistemin içinde yaşamak zorunda bırakıldıkları bir dizi politika etkilidir. Çalışmamızda Çin Halk Cumhuriyeti politikalarının “Doğu Türkistan Sorunu” olarak tanımlanan meselenin ortaya çıkması ve bu politikaların bölgede kalıcı istikrarın sağlanamaması üzerindeki etkileri detaylandırılmaktadır.

Bu çalışmanın temel hipotezi, bugün var olan Doğu Türkistan Sorunu ve bölgenin Çinlilerin tabiri ile “sorunlu bölge” ye dönüşmesinin temel sebebi, Çin’in bölgeye ve bölge halklarına uyguladığı baskıcı ve asimile edici politikalarıdır. Çin hükümetinin denetimi, baskıları ve asimile etme çabaları arttıkça, bölgede çatışmalar çıkmakta ve uluslararası kamuoyunun duyarlılığı da artmaktadır. Temel hipotezdeki denklemi açıklayabilmek için de araştırma soruları olarak, “Çin’in Doğu Türkistan politikaları nasıl ortaya çıkmıştır? Hangi politikalar uygulanmaktadır? Bölge ve halklar üzerinde bu politikalar nasıl bir etki yapmaktadır? Doğu Türkistan sorunu nasıl uluslararası bir sorun haline dönüşmüştür?” sorularına cevaplar aranacaktır.

Devletlerin politikalarını, ideolojilerini anlayabilmek için tarihi, coğrafya ile ilişkilendirmek gerekir. Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistan politikasını şekillendiren temel unsurların belirlendiği bu çalışmada da objektif tespitlerin yapılabilmesi için Doğu Türkistan coğrafyası ve tarihi ayrı başlıklar altında nispeten detaylandırılarak anlatılmaktadır. Bu kapsamda tezimizin ilk bölümünde Türklerin yurdu anlamına gelen Türkistan kavramından kısaca bahsedilip Türkistan coğrafyasının sınırları çizilmektedir. “Doğu Türkistan” tabirini kullanmamıza neden olan gerekçeler üzerinde durulup, kısaca bölgenin tarihinden bahsedilmekte, özellikle de 1 Ekim 1955 tarihinde Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nin kurulmasından bugüne kadar geçen tarihsel süreç üzerinde durulmaktadır. Bölgenin bugünkü siyasi durumunu anlayabilmemiz için 9 milyon 597 bin km²’lik yüzölçümüne sahip Çin Halk Cumhuriyeti’nin idari yapısını anlamamız ve ülke topraklarında yer alan özerk bölgelerin yönetsel statüsünü açıklamamız gerekir. Bu doğrultuda ise Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nin siyasi yapısı da yine bu tez içerisinde detaylı olarak anlatılmaktadır. Son olarak bölgenin jeostratejik önemine de değinilmekte ve Çin politikalarını anlamlandırabilmemizi sağlayacak ilk adımlar atılmaktadır. Tezimizin ikinci bölümünde ulusal ve uluslararası platformda

“Doğu Türkistan Sorunu” olarak anılan konu, 1955 sonrasında bölge topraklarında yaşananlar siyasi ve ekonomik gelişmeler göz önünde bulundurularak bölge halkı ile Çin merkezi devleti arasındaki ilişkiler üzerinde durulmaktadır. Böylelikle, Doğu Türkistan meselesinin sorunsallaşmasının nedenleri ortaya konulurken Türk kamuoyunda ve uluslararası platformda konunun gündemde olmasının nedenleri de anlaşılmış ve anlatılmış olmaktadır. Bu tarihten sonra yaşanan olayların da etkisiyle Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistan politikaları detaylı olarak tezin üçüncü bölümünde işlenmektedir.

Çin’in Doğu Türkistan politikalarını analiz edebilmek için temel araştırma sorularını destekleyici şu sorularının sorulması ve cevaplarının aranması gerekmektedir. Bu doğrultuda; Türkistan ne demektir? Türkistan olarak ifade edilen coğrafya neresidir? Türkistan olarak bilinen coğrafyanın doğusu olan “Doğu Türkistan” topraklarının coğrafi özellikleri nelerdir, bu özellikler ile orada yaşayan toplumlar arasında nasıl bir ilişki vardır? Günümüzde “Doğu Türkistan sorunu” olarak ifade edilen mesele kökleri neye dayanmaktadır? 1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti’nin egemenliği altına girdikten sonra “yeni kazanılmış toprak” anlamına gelen “Sincan” kelimesi ile anılmaya başlayan Doğu Türkistan coğrafyasına 1955 yılında özerk bölge statüsü verildikten sonra Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde nasıl bir siyasi yapılanma oluşturulmuştur ve bu siyasi yapı oradaki halkları nasıl etkilemiştir? Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nin Çin Halk Cumhuriyeti için önemi nedir? “Doğu Türkistan Sorunu” uluslararası toplumun yakından takip ettiği bir konu haline nasıl geldi? Uluslararası toplumun bu meseleye yaklaşımı nedir? Çin Halk Cumhuriyeti’nin Doğu Türkistan coğrafyasına ve burada yaşayan çoğunluğu Müslüman Uygur Türklerinden oluşan halklarına yaklaşımı nedir? Onlara uyguladığı politikalar nelerdir? Bu politikaları uygulamasının altında yatan nedenler nelerdir? 2009 yılındaki olaylar ile 2016 yılından beri Çin devletinin bölgeye ve bölge halklarına karşı uyguladığı politikalar arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu tez çalışmasında temel araştırma sorusu ile birlikte bütün bu sorulara da cevap aranmakta ve sonuçları analiz edilmektedir.

Çalışmada kullanılan veriler temel olarak tez konusunda yazılmış Türkçe ve İngilizce kaynaklardan, kitap, derleme kitap bölümleri, akademik makaleler, dergiler, gazeteler ve internet haberlerinden faydalanılarak oluşturuldu. Bu çalışma belli bir teorik

altyapıya dayandırılarak kaleme alındı. Bu çalışmanın temel sınırlılığı ise, dil problemi Çince ve Uygur Türkçesi ile yazılan kaynaklardan yararlanılamamasıdır. Ayrıca, dünya ile ilişkisi ve iletişimi sınırlandırdığından bölgeden tam olarak haber alınamamasıdır. Bu sebeple çalışmada daha ziyade ikinci kaynaklardan yararlanılmak durumunda kalınmıştır.

Doğu Türkistan sorunu ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan Politikasının teorik perspektiften değerlendirilmesinde inşacılık teorisinin açıklayıcı gücünün daha kuvvetli olduğu görülmektedir. Bu sebeple bu çalışmada tek tek farklı Uluslararası İlişkiler teorilerinin konu ile ilgili açıklama gücünün test edilmesi veya tartışılması yerine, bu teorilerin arasından konuyu en iyi açıklayabileceği düşünülen inşacılık teorisinin olayları analiz etme konusunda neden daha yetkin olduğu belirtilip, konu analiz edilmeye çalışılmıştır. Böylece tez çalışmamızı teorik bir zemine yerleştirerek, konuyu bu yaklaşım ile bağlantılı bir şekilde incelediğimizi belirtmek mümkün olmaktadır.

İnşacı yaklaşımın yükselişinde özellikle Soğuk Savaş sonrası gelişmelerin ve küresel sistemdeki değişimlerin geleneksel teoriler tarafından açıklanamaması oldukça etkili olmuştur. Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Berlin Duvarı'nın yıkılması, İkiz Kulelere yapılan saldırılar ile karmaşık bir hal alan dünya politikasını anlamlandırma arzusu, İnşacı yaklaşımın mevcut uluslararası ilişkiler teorilerine alternatif olarak ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Bahse konu gelişmeler, tarihsel sürecin önemini gözler önüne sererken aktörlerin çatışmadan işbirliğine, savaştan barışa geçebileceklerini göstermiştir. Bu kapsamda İnşacı teorisinin ön kabulü olarak ifade edebileceğimiz bir fikir ortaya çıkmıştır. İnşacı yaklaşıma göre; aktörlerin kimlikleri toplumsal olarak inşa edilmektedir (Arı 2018: 502- 513).

Normlar; kanunları, alışkanlıkları ve gelenekleri içeren sosyal yönergelerdir. Aktörlerin çıkarlarını ve tercihlerini siyasi seçeneklerle birleştirme yollarını etkilerken aynı zamanda aktörlerin hedeflerini gerçekleştirmek için kullanacağı yöntemleri de şekillendirmektedir. Bu yönüyle normlar uluslararası ilişkilerde aktörlerin davranışlarını düzenlemektedir (Kowert ve Legro 2014: 500,512). Aktörlerin normlarını/ kurallarını ifade eden kültürel unsurlar, onların kimlikleri, çıkarları ve politikaları birbirlerini karşılıklı olarak şekillendirmektedir.

İnşacı yaklaşımın önde gelen teorisyenlerinden Alexander Wendt'e göre ortak fikirlerin olmadığı bir dünyada iki aktörün ilk buluşması ile Ben ve Öteki- Ben karşı karşıya gelir. Bu iki aktörün birbirlerine nasıl muamele ettikleri kimliğin oluşumunda etkilidir. Çünkü Ben ve Öteki- Ben boş yazı tahtaları değildir ve etkileşime yaptıkları katkılar kimliğin evrimi ile doğrudan bağlantılıdır. Belirli bir kimliği özümseyen Ben, kimliğini anlamlı kılan bağlantılı karşı rolü Öteki- Ben'e vermektedir. Böylece dolaylı olarak Öteki- Ben'e de bir rol atfetmiş olur (Wendt 2012: 400, 401).

İnşacı sosyal kuramın temel prensibine göre, insanlar diğer aktörlere karşı onların ifade ettiği anlam üzerinden hareket etmektedirler. Devletler, düşmanlarına karşı dostlarına davrandığından farklı davranmaktadırlar. Çünkü düşmanlar tehdit ediciyken dostlar tehdit edici değildir. Anarşi ve güç dağılımı kimin dost kimin düşman olduğunu belirlemek için yeterli değildir. Her kimlik, aktörün sosyal bir tanımlamasıdır. Aktörler, bu kimlikler ile kendilerini ve birbirlerini tanımlamaktadır. Bu kimliklerin tamamı sosyal dünya yapısını oluşturmaktadır. Kimlikler çıkarların temelidir. Aktörler çıkarlarını olayları tanımlama süreci esnasında belirlemektedirler (Wendt 2013: 9,10).

Wendt, Ben ve Öteki- Ben'in birbirleri ile ilk defa karşılaştıkları iki aktör olduğunu varsayarak çıkar kavramının nasıl oluştuğunu ifade etmektedir. Sadece hayatta kalmak isteyen bu iki aktörün belirli fiziksel kapasiteleri olduğunu ancak güç, şöhret veya fethetme zorunluluğunun bulunmadığı, güvene ya da güvensizliğe sebep olacak geçmişlerinin olmadığı bir durumda bu iki aktörün her zaman en kötü çıkarım üzerinden karar vermediğine vurgu yapar. Çünkü Wendt'e göre eğer aktörler en kötü senaryo üzerinden eyleme geçseydi toplumlar oluşmazdı. Olasılıklar, aktörlerin eylemlerinden, bu eylemleri yorumlama ve cevap verme süreci ile yani "sosyal eylem" ile tamamlanmaktadır. Böylece özneler arası anlam oluşturma süreci başlar ve gelişir. Bu karşılıklı etkileşim sayesinde aktörlerin kendi kimliklerini ve çıkarlarını tanımladığı sosyal yapılar meydana gelmektedir (Wendt 2013: 16, 17).

İnşacılık teorisi, siyaset olaylarını, tercihlerini ve süreçleri kimliğe vurgu yaparak açıklamaya çalışmaktadır. Kimlik ve çıkar ilişkisi devlet dâhil uluslararası ilişkilerdeki aktörlerin tutumlarını şekillendirmektedir. Yine, inşacılığa göre,

uluslararası sistemin temel yapıları sosyaldır ve bu aktörlerin kimlik ve çıkarını da biçimlendirmektedir. İnşacılık temel olarak fikir, norm, prensiplerin ve kimliklerin nasıl oluşturulduğu; devlet davranışlarını anlama konusunda ne gibi etkileri olduğu konusunda yoğunlaşmaktadır. Fikirlerin dünya siyasetindeki etkileri ve oynadıkları roller üzerinde durmaktadırlar. Böylece, devletlerin çıkar ve kimliklerinin tarihsel süreçte şekillendirildiğini kabul etmektedirler. Sonuç olarak da devletlerin güvenlik anlayışını belirleyen en önemli faktörler olarak zaman içinde oluşmuş olan kimlik ve kimliğe şekil vermiş olan normlar, prensipler ve kurallardır (Arı 2018: 502-513).

Sosyal gerçeklik ile uluslararası ilişkilerde kullanılan kavramların anlamları ve içeriği de değişir. Bu açıdan, her kavramın olduğu gibi güvenlik kavramı da sosyal olarak inşa edilmektedir. İkinci olarak, güvenlik kavramının sosyal boyutları belirlenmektedir. Kimlik, çıkar ve güvenlik arasında bir ilişki kurulmaktadır. Sabit bir güvenlik kavramının olmadığı, kimler tarafından ve nasıl ifade edildiğinin de önemli olduğu inşacı teorisyenler tarafından belirtilmektedir. Bu anlamda, inşacılıkta kimlikten bağımsız bir güvenlik kavramından söz edilememektedir. Alexander Wendt'e göre kimliklerin değişmesi ile çıkarlar da değişebilmektedir (Griffiths, Roach and Salamon 2011: 151-159). Kimlik ve çıkarların değişmesi ile güvenlik anlayışının da değişmesi mümkündür.

Kimlik- çıkar oluşumunda işbirlikçi etkileşim sistemleri olduğu kadar çekişmeli sistemler de meydana gelebilir. Aktörler bir diğerinden tehdit gelecek şekilde davrandığında, güvensizlik ortamında çekişmeli veya bencil kimlikler üremektedir. Böylece Ben, Öteki- Ben ile olan ilişkilerine bu anlayışı yansıtmak zorunda kalmaktadır. Çekişmeli etkileşim sistemleri içerisinde aktörler kendi güvenliklerini arttırmak için ekstra çaba gösterirken bu durum diğerinin güvenliğini tehdit ettiği için güvensiz ve yabancılaşmayı tetikleyen “güvenlik ikilemeleri” oluşturmaya eğilimlidirler. Bu sosyal süreç ile sosyal ilişkiler inşa edilmiş olur (Wendt 2013: 18, 19). Böylece kimlik kavramına bağlı bir güvenlik algısı meydana getirilmiş olmaktadır.

İNŞACILIK TEORİSİ
İNŞACILIK TEORİSİ Realist yaklaşımın en temel varsayımlarından sayılan devletlerin temel amacı olan “hayatta kalma” olgusunun (yani güvenlik arzusunun), iç ve dış

politikayı şekillendireceği varsayımını kabul etmektedir. Buna ilave olarak İnşacılık teorisi uluslararası sistemin maddi ve kültürel öğeleri eş zamanlı içerdiğini hatta aktörler arasındaki kimlik-çıkar-güç ilişkisi ve kültürel öğelerin taşıdığı anlama göre hareket ettiği için, kültürel öğelerin maddi yapılardan daha büyük önceliğe sahip olduğunu düşünmektedir. Bahse konu kültürel öğeler ise sosyal olarak inşa edilmektedir (Bozdağlıoğlu 2012: 130). Toplumsal gerçekliklerin sosyal olarak inşa edildiği bir yapı içerisinde bu toplumsal gerçekliklerden olan dostluk ve düşmanlık kavramları da öznelerin rol yapısı, sosyo-psikolojik ve kültürel ilişki tarzlarına bağlı olarak aktörlerin birbirlerine karşı yaklaşımlarını ve davranışlarını şekillendirmektedir (Küçük 2014: 326). Dolayısıyla, bu yaklaşım kapsamında dost/düşman kavramları sosyal ilişkiler sonucunda ortaya çıkan kavramlardır. Bu nedenle en basit ifade ile kişinin kendini ve ötekini tanımlamasında bir araç olarak kullanılan “kimlik” kavramı kişinin içinde bulunduğu sosyal ilişkiler içerisindeki yerini anlamlandıran kavram olarak da karşımıza çıkar. (Alpman 2018: 6). Aynı zamanda sosyal yapıyı değiştiren ve yeniden şekillendiren özelliği ile de var olan “kimlik” kavramı uluslararası politikayı anlamamızda birinci öncelikteki konudur. Devletler “kim” olduklarını belirledikten sonra çıkarlarını belirleyebilir. Dolayısıyla devletin çıkarlarının temelini oluşturan olgu da “kimlik” olarak karşımıza çıkmaktadır. Ulusal kimlik olarak tanımlayabileceğimiz bu kimlik kavramı zaman içerisinde biz duygusunu oluşturan sahip olunan ortak değerler ve söylemlere sahip kişilerden oluşur. Devletin kimliği ise diğerlerini nasıl algıladığı ve tanımladığı ile ilgili bir durumdur. Devlet, kendisini ve diğerlerini tanımlayarak başladığı kimlik oluşturma serüvenine, kendi çıkarlarını belirlediği bir süreç ile devam eder. Böylece devlet çıkarlarını, tercihlerini, dünya görüşünü ve dış politikasını belirler. Bu yaklaşım sonucunda devlet, sistem içerisinde ön plana çıkardığı, kimlik olarak tanımladığı rollerin oluşmasına katkı sağlayan iç kültürel faktörlerin ve inanç sistemlerinin varlığını göz ardı etmiş olur (Bozdağlıoğlu 2012: 138-140).

“Güvenlik” olgusunun toplumsal hafıza, sosyal gen, kimlik, norm, inanç, algı, değer ve önyargılar ile çok boyutlu bir hale geldiğinden yola çıkan inşacı teori, salt güç kavramı gibi yalnızca maddi olan bir yapı yerine kültürlerin, kimliklerin ve normların temelinde oluşan “sosyal yapıyı” analiz düzeyi olarak ele alan güvenlik kavramını yorumlamaktadır. Toplum ile birlikte anlam kazanan uluslararası aktörler arası güven

ilişkilerinde “kimlik” belirleyici niteliktedir. Kimlik, aktörleri çatışma ya da uzlaşmaya iten ana unsurdur. İnşacılık kuramına göre bir aktör diğer aktörü kendi kimlik tanımlaması ile oluşturduğu “öteki” algısı sonucunda tehdit olarak değerlendirirken “güvenlik” meselesini de bu kapsamda ele almaktadır. Böylece “tehdit” aktörlerin tehdidi algılamaları ile orantılı oluşmaktadır. Küreselleşme ile birlikte aktörler kendilerini korumak ve güvende hissetmek için kimliğini, grup aidiyetini ön plana çıkarmaktadır. Çünkü benzer kimlikler arasında daha güvenli bir ortam oluşmaktadır (Sandıklı ve Emeklier 2012: 39-42). Bireyler ait oldukları grupları olumlu görme eğiliminde oldukları için aynı dili konuştukları, aynı dine inandıkları, ortak kültürel değerlere sahip oldukları, aynı etnik kimlikteki toplum içinde kendilerini güvende hisseder. Bu kapsamda “biz” ve “öteki” kavramları üzerinden gruplandırılan kimlik sınıflandırılması sayesinde, karmaşık kavramlardan uzaklaşılır, belirsizlikler azaltılarak aktörlerin istikrara dayalı güvenlik arayışını kolaylaştırmış olur. Öteki kavramı ise tehlike taşıdığı için bu kavramla birlikte korku ve nefret gibi negatif duygular devreye girer (Sarı Ertem 2012: 194-195).

Tezin konusu olan Çin devletinin Doğu Türkistan ve bölge halkları üzerinde uyguladığı politikayı, İnşacı perspektifin ön kabulü çerçevesinde incelediğimizde, Çin Devleti ile Doğu Türkistan halkları arasında var olan dil, din, toplumsal ilişkiler açısından farkların siyasal farklılık ve siyasal çatışmaya dönüştüğü görülebilmektedir. Bu çatışmanın çıkmasında temel siyasal aktör olan Çin Devleti’nin kültürel unsurlardan oluşturduğu normları/ kuralları, Doğu Türkistan toplumunu tamamen kontrol etmeyi, bu toplumun kimliğinde değişiklik meydana getirerek yani asimile ederek, Doğu Türkistan toplumunu Han Çinlileri ile uyumlu bir kimliğe ve yapıya dönüştürmeyi hedeflemektedir. Böylelikle, Çin Devleti’nin uluslararası bir aktör olarak güçlü olabilmesini sağlayacak çıkarına ulaşabileceği umulmaktadır. Ülke içinde tam kontrolü sağlamış, bir üst kimlik oluşturmuş ya da o üst kimliği diğer bölgesel ve milli kimlikler üzerinde kabul ettirebilmiş olması gerekmektedir.

Çin Devleti bu meseleyi aynı zamanda bir güvenlik meselesi olarak görmektedir. Çin’in Batıya açılan kapısı konumunda olan ve neredeyse Çin topraklarının altında biri büyüklükte olan Doğu Türkistan bölgesi çok zengin doğal kaynaklara da sahiptir. Bu sebeple de Çin açısından ekonomik ve stratejik bir değeri bulunmaktadır. Çin, Hanlı

Çinlilerden farklı olduğu için Uygurları bir tehdit olarak görürken, bölgenin sahip olduğu kaynaklar ve stratejik konumu sebebi ile Doğu Türkistan'ı tam olarak kontrol altında tutmayı amaçlamaktadır. Bu amacı gerçekleştirmek için de başta güç olmak üzere bütün baskı metotlarını kullanmaktadır. Bu da Çin'in Doğu Türkistan politikasındaki kimlik- çıkar-güç arasındaki ilişkiyi göstermesi açısından önemlidir.

Farklı kimliklere sahip olan aktörlere, devletin yaklaşımı çatışmayı ortaya çıkarır. Çin Devleti ile Doğu Türkistan halkları arasında yüzyıllardır süregelen anlaşmazlığın nedeni, tarafların sahip olduğu değerlerin ve inançların farklılığıdır. Doğu Türkistan halkının Çin Devleti'nin kimliğine benzemeyen kimliğini muhafaza etmek istemesi ve Uygur halkının otonom bölgeleri içerisinde kendi kaderlerini tayin etme hakkını kullanmak istemesi ÇHC için bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır (Çiçek 2018: 419). Çin Devleti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne uygulamak üzere oluşturduğu politikalar da tam olarak bu kapsamda ele alınmaktadır.

Kimlik farklılıklarını güvenlik tehdidi olarak algılamaya başlayan Çin Hükümeti'nin Doğu Türkistan politikalarını belirleyen temel yaklaşım da bu oldu ve takip eden süreçte ise bu durum ÇHC için dönüm noktası olarak kabul edildi. Çin Halk Cumhuriyeti'nin özellikle Doğu Türkistan halkını asimile etmeye yönelik politikalarının artırması toplumsal ayrışmaya neden oldu. Han Çinlilerinden oluşan devlet kimliği, "öteki" olan Müslüman Uygur kimliğinin insan haklarına aykırı muamelelere maruz kalmasıyla sonuçlanan bir süreci beraberinde getirdi.

Tarihsel süreç içerisinde Çin'in Doğu Türkistan politikalarını ilk olarak, uluslararası sistemdeki değişim etkiledi. Doğu Türkistan'da yaşayan Türk topluluklarının (Uygur, Kazak, Kırgız Türkleri gibi...) Çin'in Batı sınırına konumlanan, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, birbiri ardına bağımsızlığını ilan eden Orta Asya devletlerinin halkları ile etnik, dini ve kültürel bağlarının olması, bu durumun Çin'in iç istikrarını etkileme konusunda ÇHC yönetimini endişeye sevk etti. İkinci olarak, 11 Eylül 2001 ABD'ye yönelik terörist grupların saldırıları sonucu oluşan yeni güvenlik algısı Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi politikalarına da yeni bir boyut kazandı ve Çin'in Uygur Türkleri ile olan mücadelesi "terörizme karşı

mücadele” kapsamına alındı. Bu süreçte uluslararası kamuoyu, Doğu Türkistan meselesini Çin Halk Cumhuriyeti’nin “iç meselesi” olarak değerlendirdi. Ancak 5 Temmuz 2009 yılında Urumçi’de yaşanan olaylar ve son olarak da 2016 yılından bu yana uygulanan baskı, sindirme ve asimile etme politikaları, sorunun uluslararası bir boyut kazanmasına sebep oldu. Bu yönüyle de Çin’in Doğu Türkistan politikalarını yine “kimlik temelli güvenlik algıları” ekseninde şekillendirdiğini söyleyebiliriz. Bu dönemde söylemler radikal İslam’ın güvenlik tehdidi olduğu yönünde olup eylemler ise Müslüman halkın sert darbe azami baskı politikasına maruz kalması, inancın radikal İslam ile ilişkilendirilerek dini özgürlüklerin sınırlandırılmasını içeren inşacılık teorisinin güvenlik algısı Çin politikalarına zemin hazırladı.

Çin’in bölgeye yönelik politikalarını etkileyen son husus olarak, yükselen ekonomik gücü ile uluslararası camiada dikkatleri üzerine çeken Çin Halk Cumhuriyeti’nin artan enerji ihtiyacını karşılamak için jeostratejik açıdan çok değerli, doğal kaynak zengini olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi kaynaklarını rahat kullanmak istemesi gösterilebilir. ÇHC, bölge kaynaklarını rahat kullanabilmek amacıyla gittikçe daha da kalabalıklaşan Çin nüfusunu bölgeye yerleştirerek hem yerleşim hem de istihdam sorununu çözmeyi planladı. Bu doğrultuda “Batıyı Kalkındırma Stratejisi” adını verdiği projeyi hayata geçirdi ve ÇHC’nin Batıya açılan kapısı olan bölgelerde ulusal güvenliği de koruyacak kontrol mekanizmaları oluşturdu. Bu politika bu anlamda yine kimlik temelli bir güvenlik stratejisine dayandırılabilir. Bu sebeplerden, Çin’in Doğu Türkistan’da var olan çıkarlarının devamlılığı için uyguladığı kimlik dönüştürmeye yönelik insan hakları ihlalleri ve sistematik asimilasyon politikalarını açıklamada inşacılık teorisinin kavram ve yaklaşımlarına dayandırarak anlamlandırılabilir.

I. BÖLÜM

1.DOĞU TÜRKİSTAN COĞRAFYASI VE TARİHİ

Tarih ile coğrafya arasındaki bağlantının kurulması aktörlerin nasıl bir “sosyal yapı” içerisinde kimliklerini ve çıkarlarını oluşturduğunu anlamamızı kolaylaştırmaktadır. İnşacı teori kapsamında ele aldığımız çalışmamızda sosyal yapının sağlıklı bir ortamda analiz edilmesi için Doğu Türkistan coğrafyasının ve tarihinin iyi anlaşılması gerekmektedir.

1.1.Türkistan Kavramı ve Sınırları

Tarih boyunca “Türkistan” adıyla devlet veya hanlık kurulmamasına rağmen, eski çağlardan beri Türklerin anayurdu olarak kabul edilen Orta Asya bölgesine, “Türkistan” dendi. Ancak tarihin ilerleyen dönemlerinde bu kavram üzerinde, tam anlamıyla bir uzlaşma sağlanamadı. Çünkü Türkistan’a hâkim olan devletlerin izlediği politikalar, bölgeye farklı isimlerin verilmesi gerekliliğini ortaya çıkardı. Orta Asya, İç Asya, Merkezi Asya, Turan, Türkîli, Sovyet Türkistanı, Çin Türkistanı, Sovyet Orta Asyası, İran ve Afganistan Türkistanı, Doğu Türkistan, Batı Türkistan... gibi isimler Türkistan bölgesinin tamamını yahut bir kısmını ifade etmek için kullanılan tabirlerden bazılarıdır. Bölgeye hâkim olan Rusya ve Çin’in izlediği politikalar kavram farklılığının temelindeki unsur olarak karşımıza çıkar. Rus Çarlığı yönetimi, 1865 yılında işgal etmeye başladığı, bugün Orta Asya olarak alınan coğrafyanın bir kısmına “Türkistan Vilayeti” adını verirken, çok uzun yıllardır “Türklerin yaşadığı yurt” anlamında kullanılan bu kavramı ilk kez idari bir birim olarak kullandı (Yalçınkaya 2006: 15-20).

25 Ekim 1917’de gerçekleşen Bolşevik Devrimi sonrasında kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (Hekimoğlu 2007: 71), 1920’li yıllardan itibaren, bölgede bulunan Türk topluluklarını böl-parçala-yönet politikası çerçevesinde idare etti. Bu anlamda Sovyet yönetimi farklı mikro gruplara bölünmesi ve etnik kültürlerin gelişimini desteklemeye büyük önem verdi, değişik etnik gruplar arasında farklı kültür oluşumlarını güçlendirecek faaliyetlerde bulundu ve dinin tamamen devre dışı bırakılmasını amaçladı. Mikro etnik grupların lehçelerinin milli dillere dönüştürülme çabası yanında bilim, sanat, hukuk gibi yüksek kültür ve resmi alanda Rusça hâkim kılındı. Böylece boy ve dil farklılıkları ön plana çıkarılarak bir yandan boylar arasındaki ayrılıklar güçlendirildi, birleştirici dini duygular zayıflatıldı, diğer taraftan da Sovyet üst kimliği aşılansarak tüm farklılıkların tek bir çatı altında toplanması hedeflendi (Yaman 2010: 584-585).

1917’den sonra bu politikalar çerçevesinde yavaş yavaş yaygınlaştırılan “Orta Asya” kavramı, bir süre sonra sürekli olarak kullanılmaya başlandı. 14 Ekim 1924 tarihinde ise Türkistan kelimesi Sovyet Rusya literatüründen tamamen çıkarıldı. Bu anlamda bölgeye verilen “Orta Asya” kavramının bölgeyle tarihsel bir bağ oluşturmadığı, aksine politik hedefler doğrultusunda meydana gelmiş bir kavram olduğu söylenebilir (Yalçınkaya 2006: 21).

1850 yılında Çin’de çıkan Taiping ayaklanması on dört yıl boyunca Çin İmparatorluğunu olumsuz etkiledi ve bu dönemde öncesinde sıkı bir şekilde kontrol altında tuttuğu Doğu Türkistan olarak nitelendirilen coğrafya üzerindeki kontrolünü kaybetti (Khodjaev ve Khodjaev, 2002b: 702). 1868 yılında Ruslar “Türkistan vilayeti” aracılığı ile Kaşgar bölgesinde de etkili olmak istedi. Ancak o dönemde Hive’de daha büyük bir problemle karşı karşıya oldukları için Doğu Türkistan bölgesi ile fazla ilgilenemediler. Bölge topraklarını hâkimiyeti altında tutan Yakup Bey komutasındaki Kaşgar Hanlığı, İngilizler ile diplomatik ilişkiler kurdu. Osmanlı Devletinden askeri yardım aldı. Bu arada Çin İmparatorluğu, Rusların Batıya yayılma stratejisi ile hareket ettiğinin farkındaydı ve bunu engellemek için Doğu Türkistan’ı ele geçirmesi gerektiğine inandı. 1873 yılında Kansu’ya yaptığı işgalle süreci başlattı. Sonrasında Yakup Bey, İngilizlerden ve Osmanlı Devleti’nden yardım talep etse de beklenen yardım yapılmadı. Osmanlı Devleti 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı Rus Savaşından yenik çıktı.

Yakup Bey hastalandı ve Çin İmparatorluğu Doğu Türkistan'a hâkim olabilmek adına verdiği mücadelede güçlü konuma geçti (Gömeç 1998: 151-153). II. Dünya Savaşı'ndan sonra ise Türkistan bölgesinin büyük bir çoğunluğunu Rus kontrolüne bırakmak istemeyen Çin (Karaca 2007: 220), 1944-1949 yılları arasında var olan Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni işgal etti ve böylece bölgedeki Rus gücüne karşı bir denge oluşturmaya çalıştı. Bugün ise Doğu Türkistan, Çin yönetimi altındadır ve Çin hükümeti bölge için "Sincan Uygur Özerk Bölgesi" ismini kullanmaktadır.

Türkistan, Türklerin yurdunun genel bir ismi olmakla beraber, bu ismin geçerli olduğu alanın sınırları tarih boyunca siyasi sınırlara bağlı olarak değişti (Yalçınkaya 2006: 24). Yine de farklı devletlerin varlığına bağlı olarak siyasi sınırlar değişse de, bu bölge de yaşayan halklara ve bu halkların sahip oldukları, ortak etnik, dil, kültür gibi özelliklerine göre çok eski zamanlardan günümüze kadar gelen bir Türkistan sınırı çizilebilir.

"Türkistan" topraklarının siyasi sınırları üç parçadan oluşmaktadır. Bunlar; uzun yıllar Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği egemenliğinde kalan, bugün Kazakistan,

Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan'ın sınırları içerisinde yer alan "Batı Türkistan", Çin egemenliğindeki "Doğu Türkistan", Afganistan ve İran toprakları içerisinde yer alan "Güney Türkistan"dır (Yeni Türk Ansiklopedisi 1985: 4289). 20. yüzyılın başından itibaren uluslararası kamuoyu tarafından da sıkça kullanılan Doğu Türkistan tabiri, Batı Türkistan kavramının da daha sık kullanılmasına sebep oldu. Günümüzde her ne kadar bazı araştırmacılar Batı Türkistan dendiğinde Tacikistan'ı bu sınırlar içerisinde göstermeseler de, Tacik halkının Türk kökenli halklar ile kaynaşmış olması ve aynı coğrafyadaki birlikteliği sebebi ile Batı Türkistan'ın parçası sayılır. Benzer durum Güney Türkistan için de geçerlidir. Bugün Türkistan olarak nitelendirilen toprakların tamamı 5.340.066 km² lik bir alanı ifade etmektedir (Yalçınkaya 2006: 22- 24). Bölgenin coğrafi sınırlarını saptamak gerekirse; Türkistan'ın batısı, Hazar Denizi ve Ural nehriyle, doğusu Altay dağları ve Çin sınırları içerisinde kalan Kaşgar şehriyle, güney kesimi İran'daki Horasan Eyaleti, Kopet Dağı ve

Afganistan'daki Hindikuş dağlarıyla, kuzeyi ise, Tobol nehri ve Omsk şehriyle sınırlanmaktadır (Bahar 1994: 234).

1.2. Doğu Türkistan'ın Coğrafi Yapısı

Siyasi tarihi ve siyaseti “coğrafya” dan bağımsız inceleyemeyeceğimiz gerçeğini göz önünde bulundurduğumuzda, bölge topraklarının coğrafi yapısından da bahsedilmesi gerekir.

1.828.418 km² lik bir alanı kapsayan topraklardan oluşan (Tümtürk 2009: 3) Doğu Türkistan, yüzölçümü ile Türkiye'nin 2,5 katıdır (Alptekin 1992: 24). Çin sınırları içerisinde özerk bir bölge olarak tanımlanan ve Çin Hükümeti tarafından Sincan Uygur Özerk Bölgesi olarak nitelendirilen bu bölge Çin'in toplam yüzölçümünün altıda birine karşılık gelmektedir (Şen 2010a: 557). Doğu Türkistan'ın güneyinde, Çin'e bağlı özerk bölgelerden bir diğeri olan Tibet, güney batısında Afganistan, Pakistan, Hindistan, kuzey batısında Tacikistan, Kırgızistan, Kazakistan, güney doğusunda ise Moğolistan bulunmaktadır. Çin'in en uzun kara sınırına sahip özerk bölgesi olan Doğu Türkistan, Asya'nın merkezine konumlanmış denize en uzak kara kütlesi olma özelliğini de taşımaktadır (Mahmutoğlu 1987: 9).

1.3. Doğu Türkistan'ın Tarihi

“Doğu Türkistan” olarak adlandırdığımız bölgenin etnik yapısının anlaşılabilmesi için tarihin hangi dönemlerinde hangi halkların bu coğrafyada yaşadığını bilmek gerekir. Ayrıca, tarih boyunca güçlü kültürlere ev sahipliği ve geçiş yollarına ev sahipliği yapmış, stratejik bir meselenin tarih referansı üzerinde durmak da gerekmektedir (Davutoğlu 2001: 328).

1.3.1. Türklerin Egemenliğinde Doğu Türkistan

Tarihin ilk dönemlerinden beri Türkistan denilen bölgede yaşayan bir halkın varlığından söz edilebilir. Fakat İlkçağda, bölgede yaşayan halkların, göçebe niteliğinin ön plana çıkması neticesinde yazılı kaynaklara sahip olmamaları, bu döneme ait eldeki verilerin, Çin, Hint, İran, Irak gibi komşu topluluklardan gelmelerine neden oldu. Türkistan dediğimiz bu bölge geniş bir coğrafi alanı kapsadığı için de bölge komşuları birbirinden habersiz kaldı ve ele geçen bulgularda Türkistan’da yaşayan kavimler farklı isimlerle adlandırıldı. Mesela, Doğu Türkistan dediğimiz bölgede yaşayan İlkçağ topluluğu olan İskitler, Asur kaynaklarında “Aşguzai”, İran kaynaklarında “Saka”, Grek kaynaklarında “Skythai”, Çin kaynaklarında ise “Sai” olarak geçer (Bahar 1994: 239). Bu farklılıklara rağmen, tarihsel perspektiften bakıldığında, bölgede yaşamış İskitlerin varlığına dair elde edilen bilgilerin nispeten tutarlı olduğu söylenebilir.

Bu bilgiler ışığında milattan önceki döneme ilişkin olarak elimizde bulunan İran(Pers), Irak(Asur), Hint, Çin, Yunan ve Türk rivayetlerinde bahsi geçen İlkçağ Türkistan’ında yaşamış ilk topluluk İskitlerdi (Yıldırım 2012: 432). İskit adı ile eş anlamlı olarak kullanılan “Türk”ler MÖ 800lerden itibaren tarihi kaynaklarda yer almaya başladı (Türkeş-Günay 2007: 48-54). Bu topluluk Doğu Türkistan’da Tarım Havzasının güneyindeki Hotan ile bugünkü Rusya’nın güneyinde yer alan Tomsk şehirleri arasında yaşadılar (Yıldırım 2012: 432). Yaşadıkları bölgelerdeki uzun süren kuraklık neticesinde ise komşu kavimlerin şehirlerine kadar ilerlemek zorunda kaldılar, Önasya’ya doğru yayıldılar (Durmuş 2008: 201). Öncelikli olarak Fergana, Tanrı Dağları’nın orta kısmı ve Kaşgar çevresine kadar ilerleyen bu topluluk Kuzey Batı Hindistan ve Doğu Türkistan’ın güney bölgelerine indi (Togan 1981: 34).

Çin kaynaklarına göre, İskit Hakanlığının merkezi zayıflamaya başlayınca, devlete bağlı beyler itaatten çıkarak bağımsızlıklarını ilan etti. Bu da beraberinde Türkistan denilen bölgede irili ufaklı pek çok hanlığı meydana getirdi. Bu küçük hanlıklardan en öne çıkanı Kun (Hun) Hanlığı oldu. Doğu Türkistan topraklarını da içine alan bir bölgede kurulup gelişen bu hanlığın (Buğra 1996: 1) ne zaman kurulduğu konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. Eski Çin tarihçileri MÖ 14. – 4. yüzyıllar

arasında bazen büyümüş bazen de küçülmüş bir Hun Devletinin varlığından söz etmektedirler. Çin yıllıklarında Hunların ilk defa MÖ 318 yılında Çin ile mücadele ettiği yazmaktadır (Koca 2002: 687). Sonrasında ise sık sık Çin-Hun mücadeleleri anlatılır. Fakat Çin'e yönelik Hun akınları özellikle MÖ 3. yüzyıldan itibaren yoğunlaştı. Hatta kuzey sınırlarını emniyet altına almak amacıyla Çinli bir hükümdar Çin'i Avrasya'dan ayıran Büyük Çin Seddi'ni inşa ettirdi (Gumilëv 2003: 67-70). Hunlarla Çinliler arasındaki Doğu Türkistan mücadelesi Çin'de hükümdar olan Han Hanedanlığı zamanında başladı. Bu dönemde Doğu Türkistan ticaretin yapıldığı, Hun hâkimiyetindeki bir bölge olarak Çinlilerin dikkatini çekti (Kerimova 2002: 743-744). Doğu Türkistan, Hunlar için oldukça önemli bir yerdi ve Çinliler, Doğu Türkistan'a sahip olurlarsa Hunları bertaraf edeceklerini düşünüyorlardı (Yıldırım 2016: 46). Hunların en güçlü olduğu Mete Han döneminin sona ermesinden sonra Hun Devleti zayıfladı. Bunu bir fırsat olarak gören Çinliler de Doğu Türkistan'a yönelik saldırılarını sıklaştırdı. Sonunda Doğu Türkistan toprakları Çin egemenliğine geçti. Yaklaşık 207 yıl boyunca Hun hâkimiyetinde olan Doğu Türkistan, 101 yıl boyunca da Çin'in egemenliğinde varlığını sürdürdü (Alptekin 1992: 82- 84). MÖ 216 yılında Doğu Türkistan topraklarındaki varlığını tamamen yitiren Hunlar buranın idaresini bir süreliğine (Gömeç 1997: 5) Asya Hunlarının bir kısmı olan Türk aileye, Tabgaçlar'a, bıraktı (Kafesoğlu 2011: 88).

552 yılında Avarlara karşı giriştiği mücadeleden zaferle çıkan Bumin Kağan, Göktürk Devletini kurdu (Türkeş-Günay 2007: 123), 555 yılında da Türkistan'daki irili ufaklı pek çok hükümdarlığı egemenliği altına aldı. Böylece Göktürk Devleti zayıflayana kadar Doğu Türkistan Çin etkisinden ve yerel hükümdarların rekabetinden uzak, bir Türk Devletinin egemenliği altında varlığını sürdürdü (Alptekin 1992: 87). 630 yılından itibaren merkezi otoritesi zayıflayan ve Çinlilerle sık sık karşı karşıya gelen Göktürk Devleti, Türgişlerin ve Karlukların desteğini alarak Çinlilerle mücadele etmesine rağmen, 658 yılında Göktürk topraklarının tamamı Çin'in kontrolüne girmekten kurtulamadı (Kafesoğlu 2011: 108). Sonrasında da Göktürk Devleti dağıldı. Çin idaresi altında kalan Doğu Türkistan'ın bir kısmı 690 yılında Türkeş Devletinin eline geçerken bir kısmı da 682 yılında kurulan II. Göktürk Devleti tarafından 699 yılında Çinlilerden geri alındı. 716 yılına gelindiğinde Doğu Türkistan'ın tamamının idaresi Türkeş Devletine verildi. 738'de Türkeş Devletinin zayıflaması üzerine Çinliler Doğu Türkistan'a yeniden egemen olmak

istedi ve 744'te Doğu Türkistan'ı istila ettiler (Alptekin 1992: 87-88).

Göktürk Devleti Töles boylarını, Orta Asya'ya yayılmış kalabalık Türk kitlelerinin bütünü, ifade eden (Kafesoğlu, 2011: 93) bir devlettir. Göktürk Devletinin dağılmasını isteyen Çinliler ise Töles boylarının içindeki farklı Türk topluluklarına destek verdi ve Göktürklerin içindeki ayrılıkçı hareketleri destekledi. (Gömeç, 1997: 7) II. Göktürk Devletinin dağılmasından sonra, Töles boyları içinde dikkat çeken Uygur Türkleri 744 yılında bağımsızlığını ilan etti ve Uygur Hakanlığı kuruldu. 759 yılında devletin başına geçen Böğü Kağan, Türk boylarının devletle olan sorunlarını çözdü ve milli birliği sağladı (Saray 1997: 34-35). 795'te Kutlug Bilge Kağan'ın hükümdar olduğu dönemde ise Uygurlar, Karlukların isyanlarını bastırdı, Tibetlilerin Doğu Türkistan'dan çekilmesi sağlandı ve Kırgızlara karşı zafer kazanıldı (Çandarlıoğlu 2004: 26).

Bu arada 750 yılının başında Batıdaki Emevi-Arap ilerlemesi durmuştu ve Türkiş Hakanlığı çöküşe doğru gidiyordu. Çin Orta Asya'da bir iktidar boşluğu olduğunu düşüncesiyle bölgeyi ele geçirmeyi amaçlayan yayılmacı bir hamle yapmak istedi. Fakat Emevilerin ardılı niteliği taşıyan Abbasiler ile (Kafesoğlu, 2011: 141) karşı karşıya geldi. O dönemde ağırlıklı olarak Karluk Türklerinin yaşadığı bu coğrafyada 751 yılında Çinliler ile Müslüman Araplar arasında Talas Savaşı çıktı. Çinlilerin Türk ülkesine girmesini istemeyen Karluk Türkleri Arapların safında savaşa katıldı ve bu savaşta Çinliler mağlup edildi. Araplar ile Türkler arasındaki bu ittifak kısa zamanda dostluğa dönüştü. İslamiyet'i benimseyen bu Arap toplulukla kurulan olumlu ilişkiler sayesinde Karluk Türkleri de İslamiyet'i tanımış oldu ve bu din Türkler arasında hızla yayıldı (Saray 1997: 47).

832 yılından sonra Uygur Devleti iç sorunlarla karşı karşıya kalmaya başladı. Bu olaylar Uygur Devletinin parçalanmasına neden oldu. Uygurların bir kısmı Çin'deki Kansu bölgesine, geri kalanları da Turfan (Doğu Türkistan) bölgesine göç etti. Kansu Uygurları Çin ile dostane ilişkiler kurdu ve uzun süre bölgedeki varlığını devam ettirdi. Turfan Uygurları ise bugünkü Turfan, Kaşgar, Beş-Balık, Tanrı Dağları, Kuça, Hami ve Hotan bölgelerine yerleşti (Saray 1997: 40-41). Böylece Türk toplumu, tarihinde ilk kez göçebe özelliklerinden vazgeçerek yerleşik olmayı seçti. Doğu Türkistan topraklarına

yerleşen Turfan Uygur Devleti, yerleşik yüksek medeniyet örneği olan büyük şehirler kurdu. Şehirlerde ticaretin yapılacağı uygun ortamlar oluşturdu ve saray, mabet gibi yapılar inşa etti (Buğra 1994: 1). Bu anlamda Uygurlar için kültürel ve ekonomik alanda bir gelişme elde ettikleri söylenebilir. Ayrıca Doğu Türkistan'ın tamamen Türkleşmesi de Uygurlar döneminde gerçekleşti (Saray 1997: 43).

840 yılında Uygur Devletinin yıkılışına kadar Uygurlara bağlı olan Karluklar, Uygur Devleti yıkıldıktan sonra bazı Türk boylarını da etrafında toplayarak Yedisu-Kaşgar arasındaki bölgede bağımsızlığını ilan etti. O yıllarda Uygurların büyük bir kısmı da Turfan bölgesine gelerek Karluk ve diğer Türk boylarıyla komşu olmuştu. Bu komşuluk esnasında Uygur Türkleri İslamiyet'i tanımaya başladı. Böylece İslamiyet Uygur Türkleri arasında da yayıldı. Uygurların da katılmasıyla; Karluk, Çiğil, Yağma ve Argu Türkleri Karahanlı Devletini kurdu (Saray 1997: 47-48). 943 yılında yönetimi devralan Saltuk Buğra Han zamanında İslamiyet devletin resmi dini olarak ilan edildi (Necef 2005: 199). Böylece Uygurlar zamanında tamamen Türkleşen Doğu Türkistan halkı, Karahanlılar zamanında da İslamiyet'i benimsemiş oldu. 1212 yılına kadar varlığını devam ettiren Karahanlılar zamanında Doğu Türkistan topraklarına yönelik herhangi bir Çin tehdidi yahut istilası görülmedi, bu topraklar uzun yıllar Türklerin barış içinde yaşadığı topraklar olarak kaldı (Alptekin 1992: 95).

13. yüzyıla kadar dağınık halde yaşayan Moğol kabileleri Temuçin tarafından birleştirildi. 1206 yılında yapılan kurultayda ise Temuçin'e Cengiz Han ünvanı verildi (Kurban 1995: 11). Böylelikle Moğollar tarihlerinde ilk defa bir devlet halinde teşkilatlandı (Türkeş-Günay 2007: 397).

1210 yılında Cengiz Han, Hanlığını genişletmek için sefere çıkmaya karar verdi. Karahanlı hâkimiyetinde olan, Turfan Uygurlarının yaşadığı bölgeye bir elçi gönderen Cengiz Han, onlara yapmayı planladığı seferden bahsetti (Kurban 1995: 12). O sırada Karahıtayların baskısı altında olan Karahanlılar, bunu Karahıtaylardan kurtulmak için bir fırsat olarak değerlendirdi ve Cengiz Han'a sefere katılmak istediklerini bildirdi (Saray 1997: 67). Cengiz Han'ın 1218 yılında başlattığı Türkistan ve Batı seferine Karahanlılar da askeri destek verdi (Kurban 1995: 12). Karahıtay devletinin üzerine yürüyen Cengiz

Han onları yenilgiye uğrattı ve bütün Doğu Türkistan'ı ele geçirdi (Türkeş-Günay 2007: 397-398).

1370'de Orta Asya'da meydana gelen güç boşluğundan faydalanan Timur, "Timur Devleti" ni kurdu. Yönetimi ele geçiren Timur, ilk iş olarak Doğu Türkistan topraklarını egemenliği altına alma girişiminde bulundu ve bölgeye bir dizi sefer düzenledi. 1400 yılında ise Doğu Türkistan Timur İmparatorluğu'na bağlandı (Saray 1997: 72-73). Timur'un ölümünden sonra meydana gelen olaylar, iç huzursuzlukların çıkmasına neden oldu. İktidar mücadeleleri, beyler arasındaki anlaşmazlıklara Türkistan'daki hocaların destek vermesi, devleti çöküşe sürükledi. Timur'un öldüğü 1405 yılından 1507 yılına kadar beyler arası mücadelelere sahne olan Türkistan topraklarında siyasi parçalanmalar başladı. Ancak 1514 yılında Seyit Han siyasi birliği sağlayarak, Seidiye Hanlığı kurdu (Kurban 1995: 26). Yarkent Hanlığı olarak da bilinen bu hanlığın (Türköz 1998: 5) kurucusu Moğol- Çağatay soyundan gelmesine rağmen tamamen Türk-İslam geleneklerinde bir devlet oluşturdu. Hanlığın en dikkat çeken özelliği kuruluşundan beri hocaların¹ etkisi altında olmasıydı. Genel havasında tasavvufun etkin olduğu bu siyasi yapıda, siyasi ve askeri bakımdan gelişme beklendiği ölçüde gerçekleşmedi. Bu da Yarkent Hanlığı'nın büyük askeri güce sahip komşularıyla rekabet edememesine neden oldu (Kurban 1995: 27).

1.3.2. Doğu Türkistan'da Hocalar Devri

Yarkent Hanlığı'nın yıkılmasına ise hocalar arasındaki iktidar mücadeleleri sebep oldu. 1678 yılında hocalar arasındaki mücadelelerin şiddetinin zirveye ulaşmasının ardından Yarkent Hanlığı topraklarında "Hocalar Devri" başladı (Kurban 1995: 29). 1679'dan sonra 18 yıl boyunca Kalmuk hâkimiyetinde geçen bu dönemde Doğu

¹ Doğu Türkistan topraklarında ön plana çıkan Hocalar, diğer bir deyişle Seyyidler kendilerini Hz. Muhammed'in halifesi olarak kabul ediyordu. İslamî- manevî hayatı düzenliyordu. (Hayit 1995: 15). 1615 yılından itibaren ön plana çıkan Hoca İshak Veli ve Hoca Kalan'ın taraftarı olan halklar kendi içinde de ayrışmaya başladı. Böylece halk da ikiye bölündü. Hoca İshak Veli taraftarı olanlar "Karataglık", Hoca Kalan taraftarları ise "Aktaglık" adını aldılar. Bir müddet sonra bu rekabet dini niteliğinin yanı sıra siyasi bir nitelik de kazandı. Hocalar giderek güçlendi ve Doğu Türkistan topraklarındaki siyasi mücadelelere katılabilecek bir hale geldi (Saray 1997: 94, 95).¹

Türkistan'da genel vali sıfatıyla hocalar hüküm sürdü (Emet 2002: 276).

Doğu Türkistan'da Hocalar Devri, Appak Hoca'nın Kalmukların desteğiyle (Saray 1997: 99) iktidara gelmesiyle başladı. Appak Hoca başa geçtikten sonra ilk iş olarak iktidarına karşı olan muhaliflerini² tasfiye etti (Kurban 1995: 59-60). Bu şekilde başlayan iç istikrarsızlıklar Hocalar Devri boyunca farklı şekillerde tekrar tekrar gündeme geldi. Kimi zaman Kalmuk boyunduruğunda yaşamak istemeyen Doğu Türkistan yöneticilerinin iktidara gelmesinin, Kalmuk yöneticilerinin çıkarlarına ters düştüğü için Doğu Türkistan'ın iç işlerine müdahale etmesiyle de sonuçlanan bir dizi olay yaşandı.

1368 yılından beri feodal Ming Hanedanı tarafından yönetilen Çin, Mançuryalılar tarafından 1644'te işgal edildi. 17. yüzyılın sonlarına doğru da Mançuryalı Ch'ing hanedanı, iktidarını Ming İmparatorluğu'nun tamamını içine alacak şekilde genişletti. Ch'ing, Cungarya Devletini kendisine bir rakip olarak görmekteydi.

1755 yılına gelindiğinde ise Cungarya'daki varlıklarını ve bu hanlık üzerindeki etkilerini güçlendiren Çinliler, Doğu Türkistan'ı da ele geçirmeye çalıştı. Bu anlamda Çin, Doğu Türkistan halklarının Kalmuk hâkimiyetinden kurtulma çabaları ve ülkenin yönetimini elinde bulunduran hocaların arasındaki iktidar mücadelelerini bir fırsat olarak gördü ve bu durumu kendi lehine değerlendirmeye çalıştı. Kalmukların desteklediği Karataglık hocaların yönettiği Doğu Türkistan'da, Çinliler de Aktaglık hocaları destekledi (Khodjaev ve Khodjaev 2002a: 693).

Çin imparatoru Doğu Türkistan'a 1755 yılında asker gönderdi. Çin ordularının Cungar Hanlığı'na karşı üstünlüğünü ilan etmesinden sonra Kalmuklara bağlı olan Doğu Türkistan topraklarının işgali söz konusu oldu. Fakat Çinliler çok uzun bir süre bu işgali tam olarak gerçekleştiremedi. Çünkü 1755- 1865 yılları arasında Doğu Türkistan'da Çin etkisinden kurtulmayı amaçlayan çok sayıda isyan yaşandı (Kurban 1995: 65-71).

² Appak Hoca "Aktaglık" mensubu bir kişidir. İktidara geldikten sonra ise Karataglık Hocaları ve taraftarlarını öldürttü (Kurban 1995: 60). Dolayısıyla Appak Hoca'nın muhalif diye nitelendirdiği grup Karataglık mensuplarıdır.

Doğu Türkistan'ı istila ettikten sonra Çinliler, bölgenin yönetim yapısını değiştirdi (Hayit 1995: 137). “Böl, parçala, yönet” ilkesine uygun olarak Doğu Türkistan'ı bölgelere ayırdılar. Her bölgede ayrı bir idari yapı kuruldu. Farklı idari bölümlerden oluşan Doğu Türkistan topraklarının tamamı oluşturulan Genel Valiliğe bağlandı (Alptekin 1992: 107-112). Ardından, Doğu Türkistan topraklarına nüfuz eden Çinliler, halktan ağır vergiler toplamaya başladı. Halktan, ziraat vergileri, hayvancılık vergileri, menkul ve gayrimenkul vergileri gibi vergiler toplanıyordu. Yaşanan çatışmaların neticesinde ekonomisi ağır hasar görmüş olan Çinliler bu vergiler sayesinde ekonomilerini düzeltmeye çalışıyordu. Fakat toplanan bu vergilerin bir standardı yoktu ve halktan gereğinden fazla mal/ para toplandı. Aynı zamanda vergileri toplamakla görevli kişiler de kişisel servetlerini arttırma eğilimindeydi. Halkın vergilere itiraz etme hakkı yoktu. Edenler de ağır bir şekilde cezalandırılıyordu (Saray 1997: 111-113).

1760 yılında Mançur işgal kuvvetleri Doğu Türkistan'da 1.000.000'den fazla insanı öldürdü, yüz binlerce kişiyi sürgüne gönderdi, bazı şehirleri yakarak tahrip etti. Doğu Türkistan'ı Çin toprağı haline getirebilmek için Çin yönetimi bölgeye Çinli göçmenleri yerleştirdi. Doğu Türkistanlıları bölgede azınlık haline getirerek bazı haklarından mahrum bırakmayı hedefledi. Türk- İslam mimari tarzında inşa edilmiş yapıları yıktı ve yerine Çin mimari tarzına uygun yapılar inşa etti. Doğu Türkistan halkı, Çinlilerin kültürlerini yaşamaya ve Çinliler gibi giyinmeye mecbur bırakıldı (Alptekin 1992: 113-118). Çin yönetiminin bu uygulamaları Doğu Türkistan halkı arasında tepkilere ve huzursuzluklara neden oldu.

Çin kuvvetlerinin Doğu Türkistan'ı işgal etmesinin ardından Doğu Türkistan'ın komşusu olan bugünkü Kazakistan ve Kırgızistan topraklarına yönelmesi, buradaki halkları ve yöneticilerini de endişelendirdi. Kazak ve Kırgız Hanları, Hive, Hokand, Buhara ve Afganistan hükümdarlarıyla görüşerek, İslam ülkelerinin Çin işgallerine karşı bir cephe oluşturmasına karar verdi. Bu teşebbüse, Doğu Türkistan halkı ve hocaları da katılınca, Doğu Türkistan'da bir dizi isyan gerçekleşti (Saray 1997: 113).

İlk isyan 1765 yılında Üç- Turfan'da çıktı. İkinci isyan da, Kaşgar'daki Karataglık Hocaların mollası Ziyavdin Hoca önderliğinde 1815 yılında çıktı. Fakat isyana katılanların sayısı az olduğu için Çin hükümeti isyanı kolaylıkla bastırdı (Kurban 1995: 75-76).

Üçüncü isyan, 1826 yılında Cihangir Hoca, halkı cihada çağırdı. İlk olarak Kaşgar'a giden Cihangir Hoca burada Çinlileri yenilgiye uğrattı. Ardından Yeni Hisar, Yarkent ve Hotan'da da Çinliler yenildi ve Cihangir Hoca buraların hükümdarı oldu. 1827 yılında ordusunu toparlayan Çinliler, Cihangir Hoca'nın askeri kuvvetleriyle savaştı ve sonunda onları yendi. Cihangir Hoca kaçtı. Fakat kısa sürede Çinliler tarafından bulunup 1828 yılında idam edildi (Hayit 1995: 138-139). İsyana bastırıldıktan sonra, isyana katıldığı gerekçesiyle çok sayıda insan Çinlilerce öldürüldü (Kurban 1995: 77). Cihangir Hoca'nın ölümünden iki yıl sonrasına kadar da değişmeyen Çin tutumu, yeni bir isyanın çıkmasını kaçınılmaz kıldı ve 1830 yılında Cihangir Hoca'nın ağabeyi Yusuf Hoca liderliğinde halk tekrar isyan etti. Hokand Hanlığı'da bu isyana askeri destekte bulundu ve Kaşgar, Çinlilerden kurtarıldı (Saray 1997: 121-122). Fakat dokuz ay sonra Çin takviye kuvvetlerinin saldırısına maruz kalan Doğu Türkistanlılar yenildi ve bu isyanın sonunda yaklaşık 70.000 Müslüman, Batı Türkistan'a göç etti (Alptekin 1992: 124).

17. yüzyılın ortalarında Çin, büyük topraklara ve zenginliğe sahip olduğu gerekçesiyle, dış dünyanın etkilerinden korunmak için sınırlarını dışa kapatmıştı. Dış politikada da yalnızlık içindeydi. Hiçbir ülkede diplomatik temsilcisi yoktu ve hiçbir devletin temsilcisini de Çin'e almamıştı (Uçarol 2006: 305). Ancak 1839 tarihinden itibaren Çin medeniyeti çözülme süreci içerisine girdi. Afyon Savaşlarıyla³ başlayan bu süreçte Batılı ülkelerden gelen baskıların içerideki yıkıcı ayaklanmalarla birleşmesi siyasal elitlerin ve yöneticilerin daha baskıcı ve gelenekçi bir tutum sergilemesine neden oldu (Sander 2006: 271).

³ 19. yüzyılın başlarında Çin'e yasadışı yollardan afyon sokmaya başlayan İngiliz tüccarları fark eden Çin'in 1839 yılında afyon ticaretini durdurmaya çalışması üzerine İngiltere ve Çin arasında 1842 yılına kadar devam eden bir savaş çıktı. İngilizlerin zaferiyle sonuçlanan bu savaşın ardından imzalanan Nankin Antlaşması ile Çin, Batılı devletlere ticari ayrıcalıklar verdi. 1856- 1860 yılları arasında ise Batılıların Çin'i sömürmesine tepki duyan Çin halkı ayaklandı ve ticari hakların arttırılmasını isteyen İngiliz ve Fransız misyonerleri öldürdü. Fransızlar ise bu durumu bahane ederek Çin'e Tien Tsin Antlaşmasını imzalattı ve yeni bir takım ticari ayrıcalıklar elde etti (Arıboğan, Ayman ve Dedeoğlu 2005: 13-14).

1847 yılında Yusuf Hoca ve Cihangir Hoca'nın oğullarından oluşan yedi hocanın önderliğinde (Saray 1997: 123) Çin baskılarına tepki olarak Kaşgar'da yeni bir isyan daha çıktı ve şehir ele geçirildi. ⁴Yine çok geçmeden Çinliler isyanı bastırarak bölgeye egemen oldu ve yedi hocayla birlikte yaklaşık 10.000 göçmen Hokand Hanlığına sığındı (Hayit 1995: 140). On yıl sonra 1857'de Veli Han Töre önderliğinde bir ordu Doğu Türkistan'a girdi ve bazı şehirleri yeniden ele geçirdi. Başlangıçta üstün konumda olan Veli Han Töre birlikleri, çok geçmeden Çin birliklerine yenildi ve Veli Han Töre'nin işgal ettiği yerler Çinliler tarafından kısa sürede geri alındı (Kurban 1995: 79-80).

19. yüzyılın ortalarından itibaren Çin'in korumacı politikası yıkıldı ve kısa sürede Avrupa'dan Çin'e gelen Hıristiyan misyonerler düşünceleriyle Çin'deki köylü halkı etkiledi ve 1850'de Taiping Ayaklanması oldu. On dört yıl boyunca devam eden bu ayaklanma Çin'i etkiledi (Sander 2006: 272-273). 1850- 1864 yılları arasında Çin'deki Taiping ayaklanmasının bastırılmasıyla uğraşan Ch'ing hükümeti zayıfladı ve eskiden oldukça sıkı olan ülkenin batısı üzerindeki kontrolünü yitirdi. Bölgenin idaresi Çinli görevlilere kaldı. Onlar da buralardaki yerel halkı sömürdüler. Halkın maddi durumu giderek kötüleşti ve sosyal eşitsizlik ciddi oranda arttı. Bu durum Ch'ing karşıtı isyanların Doğu Türkistan halkları üzerinde ağır bir tahrike neden oldu. Ch'ing hükümeti, Doğu Türkistan'da yönetim karşıtı kitlesel bir hareket çıkmasından korkuyordu. Çin otoritelerinin, Doğu Türkistan'daki Müslüman nüfusa destek vermesinden en çok endişe ettiği grup Dunganlardı.⁵ Bu nedenle Çin hükümeti olası bir kitlesel hareket fikrini bertaraf etmek için Dunganları bastırma politikası izledi. Fakat bu politika kitlesel hareketleri caydırmaktan ziyade daha da çok arttırdı. 1864'te Kuçar'da Uygur ve Dungan topluluklarının yer aldığı bir isyan başladı. Bu isyan bir dizi isyanın gerçekleşmesine vesile oldu ve Kuçar'ın ardından, Urumçi, Manas, Yarkent, Hotan, Turfan, Kaşgar ve Kulca'da isyanlar meydana geldi (Khodjaev ve Khodjaev 2002b: 702-703). Bu yıllarda kendi içinde sarsılan Çin, Doğu Türkistan'a takviye kuvvetleri göndermekten yoksundu (Kurban 1995: 81). Böylece 1864'te başlayan Ch'ing karşıtı hareketler bütün Doğu

⁴ Bu isyanın adı "Yedi Hoca İsyanı"dır. İsyanı liderlik eden hocalar; Yusuf Hoca'nın oğulları Mehmed Emin, Küçük Han Töre ve Kette Han Töre, Cihangir Hoca'nın oğulları Veli Han Töre, Büzürg Han Töre, Tugel Töre ve genç bir hocadan oluşmaktadır (Saray 1997: 123-124).

⁵ Çin'de Hui, Türkistan coğrafyasında Dunganlar adı verilen, Doğu Türkistan'ın doğu sınırına yakın bir bölgede, Kansu eyaletinde yaşayan, İslamiyet'i benimseyen Çinli etnik gruba verilen addır (Saray 1997: 125-126).

Türkistan'a yayıldı. Bu isyanlar bölgede Kuçar, Urumçi, Hotan, Kaşgar ve Kulca'dan oluşan beş bağımsız devletin kurulmasıyla sonuçlandı (Khodjaev ve Khodjaev 2002b: 704). 1864 yılında Kaşgar'da bağımsız bir devlet kurulmasında öncü olan kişi Sıddık Bey'di. Burada yönetimi ele geçiren Sıddık Bey, Hokand Hanı'na bağlılığını bildirdi (Emet 2010: 4).

1.3.3. Yakup Bey İdaresinde Doğu Türkistan

17. yüzyıldan itibaren Ruslar, Türkistan ile yakından ilgilenmeye başladı. Bu ilgi başlangıçta ticari ilişkiler şeklindeydi. Fakat zamanla siyasi ve askeri bir nitelik de kazandı. Ruslar, sistemli ve sürekli bir şekilde ilerleyerek Türkistan'da etkisi hissedilir bir konuma geldi. 1852 yılında Hokand Hanlığıyla komşu olan Rusya Türkistan Hanlıklarını⁶ işgal etmek için hazırlıklara girişti. 1858'de Hive ve Buhara'ya baskı yapmaya başladı. Beylikleri kışkırtarak birbirleriyle savaşmalarına sebep oldu. 1860'da

Doğu Türkistan'a giden yolların kontrolünü ele geçirdi (Uçarol, 2006: 298-299). 1863'ten itibaren Ruslar, Hokand topraklarında ilerlemeye başladı. İlk Rus hücumuna karşı Çimkent'i savunan Yakup Bey, askeri bir başarı elde ederek kendini gösterdi. Ancak Rus saldırılarının şiddetini arttırması üzerine Hokand Hanlığı burayı boşaltmak zorunda kaldı (Saray 1997: 129) ve bu sıkıntılı durumdan kurtulmak isteyen Hokand Hanı Hudayar Han, her geçen gün daha büyük askeri başarılar elde eden Yakup Beyi başkumandan olarak, Büzürg Han'ı da Kaşgar valisi olarak bölgeye gönderdi. Sıddık Bey bunu kabul etmeyince bertaraf edildi ve Kaşgar resmen Hokand Hanlığı topraklarına katıldı (Emet 2010: 4). Böylece Yakup Bey Doğu Türkistan'da askeri gücün tek sahibi olurken, Büzürg Han'da sivil idare ile ilgilendi (Saray 1997: 130). Bu sırada Batı Türkistan Rus işgaline uğradı ve bu işgal sırasında birçok insan Kaşgar'a göç etti (1865) (Emet 2010: 4). Rus işgalinden kaçan subaylar da Kaşgar'a gelerek Yakup Bey'in ordusuna katıldı. Askeri anlamda güçlenen Yakup Bey, memleket işleriyle de ilgilenmeye başladı (Saray 1997: 131).

⁶ Buhara Emirliği, Hive Hanlığı ve Hokand Hanlığı.

1865 yılında Yakup Bey seyahat bahanesiyle Hotan'a gitti ve çok geçmeden Hotan'ı tamamen ele geçirip Kaşgar'a döndü. Böylece Yakup Bey'in itibarı daha da arttı (Gömeç 1998: 150). 1866'da Büzürg Han'a darbe yaparak, onu yönetimden uzaklaştıran Yakup Bey kendisini Han ilan etti, bölgenin Hokand Hanlığı ile olan tüm bağlarını kesti, buranın hükümdarı oldu ve fetihlerine devam etti (Gömeç 1997: 71).

Yakup Bey 1867'de Raşiddin Hoca'nın idaresindeki Aksu, Kuçar, Kurla, Karaşehir'i hâkimiyeti altına aldı. Raşiddin Hocayı öldürdü. Böylece etkili son Kuçar hocasının öldürülmesi ve Kaşgar Hocası Büzürg Han'ın bölgeden uzaklaştırılması ile Yakup Bey, Timur döneminde başlayan, Seidiye Hanlığı döneminde güç kazanan 500 yıllık Türkistan hocalarının etkisine son verdi. 1870'de Turfan ve Urumçi'yi de ele geçiren Yakup Bey, Aksu'yu Yakup Bey Devleti'nin ⁷ başkenti yaptı. Yakup Bey Doğu Türkistan'ı birleştirdikten sonra devleti güçlendirmek için diğer devletlerle ilişkiler kurmaya çalıştı (Kurban 1995: 83).

İlk olarak İngiltere ile diplomatik ilişkiler kuran Yakup Bey, Kaşgar'a gelen İngiliz ticarî heyeti ile görüştü ve bir ticaret antlaşması imzaladı (Emet, 2010: 5). 1870'de Osmanlı İmparatorluğu'na elçilik heyeti gönderen Yakup Bey, dönemin Osmanlı Padişahı Sultan Abdülaziz'den himaye ve askeri yardım talep etti (Alptekin 1992: 125-126). Bu talep üzerine Sultan Abdülaziz bölgeye bir gemi ile silah ve asker yardımı gönderdi (Emet 2002: 276). Osmanlı Devleti Yakup Bey'e "Emirü'l- Müslimin" unvanını verdi (Gömeç 1997: 73). Yakup Bey'de hâkimiyeti altındaki topraklarda Abdülaziz Han adına hutbe okuttu ve onun adına sikke bastırdı (Emet 2002: 276). Ayrıca Yakup Bey Rusya'ya hiç güvenmemesine rağmen Petersburg'a elçi yolladı ve dostça ilişkiler kurmaya çalıştı (Emet 2010: 5).

Kaşgar Hanlığı'nın kurulması ve güçlenmesi diğer devletlerin bölgeye yönelik farklı politikalar izlemesine zemin hazırladı. Çin, bölgeye yeniden hâkim olmak istedi (Uçarol 2006: 303). Rusya, 1868'de kurduğu Türkistan Umumi Valiliği ile (Gömeç 1997:72) Batı Türkistan'ın büyük bir çoğunluğunu etkisi altına almıştı ve etki alanının yanı başında kurulan bu Türk devletine de egemen olmak istedi (Uçarol 2006: 303).

⁷ Kaşgar Hanlığı olarak da bilinir.

Orta Asya'ya yayılmasının en önemli sebebi ise ekonomik ve ticari ayrıcalıklara kavuşarak bölgede varlığını hissettiren Avrupa devletlerine, özellikle İngiltere'ye, karşı stratejik bir üstünlük sağlamaktı (Saray 1997: 144). İngiltere ise Rus ilerlemesinden rahatsız olmaktaydı. Bölgede kurulan Kaşgar Hanlığı, İngiltere'yi memnun etti ve Hanlık ile dostane ilişkiler kurdu. Ayrıca Doğu Türkistan'ın doğal kaynaklarını işletmeyi, bölgeye yönelik ticari ve siyasi etkisini arttırarak gerektiğinde hanlığı Rusların ve Çinlilerin ilerlemesini engelleyen bir tampon devlet olarak kullanmayı düşündü. Öte yandan İngilizler çıkarlarından dolayı Yakup Bey'in Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerini geliştirmesini destekledi (Kurban 1995: 84).

Osmanlı himayesine giren, Çin'e karşı Rusya ve İngiltere arasında denge politikası yürüterek yerini sağlamlaştırmaya çalışan Yakup Bey'e rağmen Çin, Doğu Türkistan'daki yayılma emellerini ve bölgeye yönelik saldırılarını sürdürdü (Uçarol 2006: 303). 1876- 1877 yıllarında Çinliler, Yakup Bey'in güçlerine karşı büyük bir hücumla geçtiler. Çinliler, 1877'de Turfan'ı ele geçirdi (Hayit 1995: 146-147). Çin'in Kaşgar Hanlığı'na karşı büyük bir saldırı hazırlığı içerisinde olduğunu anlayan Yakup Bey, Osmanlı Devletinden silah ve askeri yardım talebinde bulundu (Gömeç 1997: 73). Ancak o sırada Osmanlı Devleti bir takım iç ve dış meselelerle uğraşmaktaydı. 1876'da Bulgar isyanından sonra Sultan Abdülaziz tahttan indirildi. Sırbistan, Osmanlı Devleti'ne savaş açtı, II. Abdülhamit tahta çıktı ve Meşrutiyet'i ilan etti. 1877'de Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş açtı ve 93 Harbi⁸ başladı. 93 Harbi'nin devam ettiği dönem, Kaşgar Hanlığı'nın Çin tarafından işgal edildiği zamandı. Balkanlar ve Osmanlı başkentindeki isyanlar, hükümet değişiklikleri ve savaşlar, Kaşgar'a daha fazla maddi ve diplomatik yardım gönderilmesini engelledi (Yalçınkaya 2006: 104).

1.3.4. Çin İstilasısı Altında Doğu Türkistan

Çin'in Turfan'ı işgal etmesinin üstünden çok geçmeden Yakup Bey vefat etti. Onun ölümü Çin'in Kaşgar Hanlığı'na saldırılarını hızlandırdı. Ayrıca Yakup Bey'in ölümü üzerine Doğu Türkistan topraklarında iktidar kavgaları da yeniden başladı (Hayit 1995: 147). Çin her taraftan saldırılara devam ederken Yakup Bey'in oğulları da

⁸ 1877- 1878 Osmanlı- Rus Savaşı

babalarının mevki için çatışmaktaydı. Ülkedeki iktidar mücadelelerinin şiddetlenmesi üzerine Yakup Han'ın üç oğlu Korla'da, Hotan'da ve Kaşgar'da hükümdarlığını ilan etti. Ülkede bir anda üç hükümdar saltanat sürmeye başladı. Doğu Türkistan'da olanların farkında olan Çin ordusu harekete geçti (Saray 1997: 206) ve 1877'de Kaşgar'ı aldı. 1878'de de Doğu Türkistan'ın tamamını işgal etti. Böylece Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı sona erdi (Hayit 1995: 147). Çinliler bölgede askeri istibdat idaresi kurdu. Halkı sindirmek için toplu katliamlar yaptı (Saray 1997: 207). Doğu Türkistan toprakları 1882 yılının sonuna kadar Çin ordusu tarafından yönetildi (Hayit 1995: 148). 1884 yılında Doğu Türkistan'da uygulanacak idari yapı, Çin tarafından belirlendi. Doğu Türkistan toprakları Çin'in 19. Vilayeti oldu ve o zamandan itibaren Çinliler bölge için "Yeni Toprak" anlamına gelen "Şin Cang" (Sincan) kelimesini kullandı (Kurban 1995: 85). Çinliler ülkeyi merkezden gönderdikleri genel valilerle yönetmeye başladı (Uçarol 2006: 304).

Doğu Türkistan halkı 1911 yılına kadar Mançu İmparatorluğunun esaretinde yaşadı (Sayılır 2002: 714). Bu dönem boyunca Çinliler, Doğu Türkistan'da yeni bir çatışma çıkmasına izin vermedi. Doğu Türkistan toprakları sert tedbirlerle idare edildi. Yerli halk arasından çok sayıda ajan temin edildi ve halkın hareketleri yakından takip edildi (Hayit 1995: 149). 1911 yılında Mançu İmparatorluğu yıkıldı ve Çin'de cumhuriyet ilan edildi. Yönetim değişikliği sırasında Çin'deki iç karışıklıkları fırsat bilen Çinli genel valiler Doğu Türkistan'ı kendi iktidarı altına almaya çalıştı. Bu valiler Doğu Türkistan'ı yirmi iki yıl boyunca kendi, bireysel inisiyatifleri doğrultusunda yönetti (Sayılır 2002: 714).

Doğu Türkistan'da sosyal hayat iki sınıfa bölünmüş bir şekilde devam etmekteydi. Bu sınıflar; imtiyazlı Çinliler ile hiçbir hak sahibi olmayan Türkistanlılardan oluşmaktaydı. 1911'de Çin'de ihtilal olunca, Türkistanlılar da ayaklanmak için fırsat yakaladılar ve 1912'de İli bölgesi halkı ilk isyan eden grup oldu. Ardından Hami'deki Müslümanlar isyan etti. Dönemin Doğu Türkistan genel valisi asayişi sağlamaya çalışsa da bu durumu fırsat olarak gören Ruslar, Doğu Türkistan'daki Rusları koruma bahanesiyle ilk kez 1912'de Urumçi'ye askerlerini gönderdi. Rusların desteğiyle ayaklanmalar bastırıldı. 1913'te Çin Cumhuriyeti Başkanı Sun Yat Sen, Yang Tseng-

Hsin'i Doğu Türkistan'a genel vali olarak tayin etti. Bu dönemde Rusya ile yakın ilişkiler kuruldu. Hatta Yang Tseng- Hsin 1922 yılında, Çin hükümetinden habersiz Rusya ile ticaret antlaşması yaptı. 1924- 1925 yılları arasında Doğu Türkistan'da beş tane Rus konsoloslugu açıldı (Hayit 1995: 308). 1927 yılında Yang Tseng- Hsin'in ölümü üzerine yönetimi Fên Yao- Nan devraldı. Ancak Chin Shu-Jen'in isyan etmesi üzerine iktidarda fazla kalamadı ve Chin Shu-Jen 1928 yılında Doğu Türkistan genel valisi oldu. Beş sene boyunca Çin'e sözde bağlı bir şekilde Doğu Türkistan'ı idare etti. Ancak Chin de Doğu Türkistan halkını baskı altında tutmaya devam etti (Alptekin 1992: 151-152).

Ülkede yoğun olarak hissedilen baskı sonucunda ayaklanmaların çıkması kaçınılmaz oldu. 1931'de Kumul'da bir ayaklanma oldu. Kansu Müslümanları da Kumul'a gelerek ayaklanmalara destek verdi (Sayılır 2002: 715). Ruslar Çinli valilerle gizli bir anlaşma yaparak bölgeye silah yardımıyla bulundu (Emet 2002: 277). Buna rağmen Kumul'da Çinliler mağlup edildi ve ayaklanmalar ülkenin tamamına yayıldı. 1932'de Karışehir'de, 1933'te sırasıyla Bögür ve Küçar'da, Hotan'da, Kaşgar'da, Altay'da, Tarbagatay'da ayaklanmalar çıktı. İli ve Urumçi'ye bağlı bazı yerleşim yerleri dışında bütün ülke denetim altına alındı. 12 Kasım 1933'te Kaşgar'da bağımsızlık ilan edildi (Sayılır 2002: 715) ve "Şarkî Türkistan İslam Cumhuriyeti" adında bir Türk Devleti kuruldu (Kurban 1995: 87). Cumhurbaşkanı Hoca Niyaz Hacı olurken, Kaşgar da devletin başkenti ilan edildi. 3 Aralık 1933'te de bir anayasa tasarısı yayınlandı⁹ (Sayılır 2002: 715).

1.3.5. Doğu Türkistan'da Çin- Rus Mücadeleleri

Doğu Türkistan toprakları üzerinde bağımsız bir Türk devletinin kurulması Rusları, Batı Türkistan halklarına örnek teşkil edeceği gerekçesiyle endişelendirdi (Gömeç 1997: 75). Çinliler ise uzun yıllardır etki sahalarında bulunan Doğu Türkistan topraklarını kaybetmek niyetinde değildi. Doğu Türkistan'daki bağımsız devletin varlığına son verme niyeti iki ülke arası ilişkileri farklı bir boyuta taşıdı. 1920'lerden itibaren başlayan Rus- Çin yakınlaşması o yıllarda ekonomik ve ticari ilişkileri geliştirmeyi hedeflerken, 1933'den sonra askeri yardımlaşmayı da kapsadı. 1933'te

⁹ Anayasa tasarısı hakkında ayrıntılı bilgi için: Hayit 1995: 313- 316.

Sovyetler Birliği Çin'e ciddi asker ve askeri teçhizat yardımında bulundu. Aynı yıllarda İli bölgesi, Çin birliklerine karşı ayaklandı. Ruslar bu ayaklanmanın bastırılmasında etkin bir rol oynadı ve Sovyet silahlı kuvvetleri İli bölgesini işgal etti (Hayit 1995: 316-317) 1934'te Sovyet Birlikleri Altay sınırından girerek Urumçi civarına kadar geldi. Burada Doğu Türkistan Genel Valisini yendi ve Kaşgar'a doğru ilerledi (Emet 2002: 277). Kızıl Ordu, Kaşgar'ı istila etmek amacıyla harekete geçti. Bölgeyi savunan milli güçlerle karşı karşıya gelen Rus ordusu askeri üstünlük elde etti ve Şarkî Türkistan İslam Cumhuriyeti merkezini Yeni Hisar'a taşımak zorunda kaldı (Sayılır 2002: 715).

SSCB Hoca Niyaz Hacı ile görüştü ve ona kurduğu hükümetin lağvedilmesini, Çinli Genel Vali Şing Şi Şey ile birlikte Urumçi'de ortak bir idare kurmasını teklif etti (Emet 2002: 277). Şarkî Türkistan İslam Cumhuriyeti askeri ve idari yapılanması oldukça zayıf olan bir devlettir. Bunun farkında olan Hoca Niyaz Hacı mevcut kazanımlarını tehlikeye sokmamak için Rusların teklifini kabul etmek zorunda kaldı (Gürgür 2009: 8) ve böylece bağımsızlığından bir yıl sonra Şarkî Türkistan İslam Cumhuriyeti ortadan kaldırıldı. Fakat ortak yönetim sözü veren SSCB sözünü tutmadı ve 16 Nisan 1934'te Doğu Türkistanlılar yakalanarak cezalandırıldı. Çin ve Sovyet kuvvetleri Doğu Türkistanlılarla silahlı mücadelelere girişti (Sayılır 2002: 716). 1935- 1937 yılları arasında Ruslar Doğu Türkistan'a birçok ajan gönderdi ve bu ajanları idari yerlere yerleştirerek buraların yönetiminde etkin oldu. Ruslar Doğu Türkistan'a tam anlamıyla yerleştikten sonra tasfiye yapmaya başladı. Yakaladığı Doğu Türkistanlıları hapsetti ya da öldürdü (Alptekin 1992: 161-163). 1937, 1940 ve 1941'de Doğu Türkistan sınırlarında çıkan ayaklanmalar kanlı bir şekilde bastırıldı (Emet 2002: 277). Bu dönemde Ruslar, Çinlilerle işbirliği yaparak Doğu Türkistan'ı işgal etti.

1939 yılında başlayan II. Dünya Savaşı'nın ilk yılları Sovyetler Birliği için oldukça zor geçti (Gürgür 2009: 8). 1941 yılında Alman orduları kuzeyden ve güneyden Rusya'nın içlerine doğru hızla ilerledi (Arıboğan, Ayman ve Dedeoğlu 2005: 344). Bu ilerleyiş Sovyetler Birliği'nin yıkılması ihtimalini gündeme getirdi (Gürgür 2009: 8). Rusların desteğiyle göreve gelen Doğu Türkistan genel valisi Şing Şi Şey Rusların yenilip

Milliyetçi Çin Hükümeti'nin ¹⁰ Doğu Türkistan'ı istila etmesinden ve Çinliler tarafından cezalandırılmaktan korktu. Bunun için Milliyetçi Çin Hükümeti ile yakın ilişkiler kurmaya karar verdi. Böylece Şing Şi Şey, Doğu Türkistan'daki bütün Sovyet konsolosluklarını, Kumul ve Kaşgar'daki Rus askeri kışlalarını, Urumçi'deki Rus uçak fabrikasını kuşattı. Sovyetlerin işlettiği petrol yataklarını, uranyum ve volfram madenlerini kapattı. 1943'ten itibaren Doğu Türkistan'daki Rus askerlerinin, ajanlarının ve işçilerinin tamamını ülkeden çıkardı (Alptekin 1992: 167-169).

Bu gelişmeler üzerine Milliyetçi Çin Hükümeti Kansu Eyaleti'nin batısında konuşlandığı askeri birliklerini Doğu Türkistan'a yönlendirdi ve burayı fiilen işgal etti. Doğu Türkistan'ı tamamen kontrolü altına alan Çin Hükümeti Ağustos 1944'te Şing Şi Şey'i görevden alarak Wu Chung- Hsin'i Doğu Türkistan Genel Valisi yaptı. Wu Chung-

Hsin'in Doğu Türkistan politikası farklı kültürlere sahip iki ülke halklarını kaynaştırmaya yönelik gibi görünmesine rağmen aslında Doğu Türkistan halkını Çinlileştirmeye dönüktü. Doğu Türkistan nüfusunun az olması gerekçesiyle bölgeye çok sayıda Çinli yerleştirildi. Doğu Türkistan halkı Çince bilmediği için iletişim kopukluğu olduğuna vurgu yapan Wu Chung- Hsin, öğretim dili olarak Çinceyi zorunlu hale getirdi (Sayılır 2002: 716). Milliyetçi Çin Hükümeti'nin Doğu Türkistan'daki faaliyetleri bölgedeki Türklerin asimile edilmesi amacını taşımaktaydı. Bunun için de bölge halkı Doğu Türkistan'daki gelişmelerden endişe etmeye başladı ve galeyana geldi (Alptekin 1992: 172).

Bu arada SSCB, Doğu Türkistan'daki gelişmeleri yakından takip etmekteydi. Amaçları daha önce kendilerini Doğu Türkistan'dan çıkaran Çinlilere hesap sormaktı. Ayrıca bu dönemde Çinliler, Japonlarla savaşıyordu. 1943 yılında ABD, SSCB ve İngiltere liderleri Tahran'da bir araya gelerek toplantı yaptılar (Arıboğan, Ayman ve Dedeoğlu 2005: 629). Bu toplantıda ABD, Milliyetçi Çin'e Batı ve Doğu Türkistan üzerinden yardım gönderme niyetinde olduğunu ifade etti. Fakat Sovyetler Birliği "Türkistan bölgesinde Amerika'nın varlığı" fikrini kabul etmek istemiyordu (Alptekin

¹⁰ Nankin Hükümeti de denir.

1992: 174-175). Bu doğrultuda SSCB, kendi çıkarlarına uygun olduğu için, Doğu Türkistan'daki ayaklanmalara destek vermeye başladı. Eylül 1944'te İli'de Ali Han Töre önderliğinde (Sayılır 2002: 716) bir ayaklanma çıktı. Ayaklanma sonucunda İli, Atay, Tarbagatay şehirleri Çinlilerden geri alındı ve 12 Kasım 1944'te “Şarkî Türkistan Cumhuriyeti” ilan edildi. Kurulan devletin Cumhurbaşkanı da Ali Han Töre oldu (Emet 2002: 277). Sonrasında Karaşehir, Aksu, Kaşgar, Yarkent ve Hotan şehirleri de kurtarıldı ve Ali Han Töre birlikleri Urumçi'ye doğru ilerledi (Alptekin 1992: 175).

Bir halkın toplumsal varlığını sürdürmesinde milli istiklalin ne kadar büyük önem taşıdığına, milli his ve duyguların kaybedilmemesi gerektiğinin altını çizen Ali Han Töre (Şakirov ve Polat 2008: 114), kısa sürede Doğu Türkistan'daki Kurtuluş hareketine büyük bir ivme kazandırdı. Çok geçmeden de Doğu Türkistan Kurtuluş Hareketi içinde Pan-Türkizm hızla yayıldı. Bu hareket, kendi gazete ve yayın organlarında, “sadece Doğu Türkistan'daki Türkler değil, Sovyetler Birliği içindeki Orta Asya Türk Cumhuriyetleri ve Sibirya'daki Yakut Türklerini de içine alan bir “Türk birliği” propagandası yapmaya başladı (Türköz 1998: 10). Bu sırada Doğu Türkistan'da olanlar Ruslar tarafından yakından takip edilmekteydi. Doğu Türkistan'da milli bir politikanın gelişmesi, Batı Türkistan'ı egemenliği altında tutan Rusları endişelendirdi ve Ruslar Ali Han Töre'yi Çin'den ayrılma fikrinden vazgeçmesi, hücumlarını durdurması, Milliyetçi Çin hükümetiyle müzakereler yaparak sorunu barış yoluyla çözümlemesi için teşvik etmeye çalıştı. Ali Han Töre bunu kabul etmedi. Fakat Rus baskısı durmadı (Alptekin 1992: 176-177). Bunun üzerine SSCB aracılığıyla Doğu Türkistan ile Çin arasında 1945'te görüşmeler başladı. Görüşmelerin sonunda 2 Ocak 1946'da taraflar siyasi bir antlaşma imzaladı. Ayrıca Eyalet Hükümeti'nin oluşturulması için de iki ek antlaşma yapıldı (Sayılır 2002: 717). İli milliyetçilerinin kurduğu hükümet tam amacına ulaşmadan lağvedildi. Böylece SSCB ve Çin işbirliğiyle yeni bir Doğu Türkistan Hükümeti kuruldu (Alptekin 1992: 183).

Anlaşma maddeleri genel olarak; bağımsızlık için ayaklanan kuvvetlerin ve bu kuvvetlere önderlik yapanların tanınması, ayaklanmalarda yer alan birliklerin yeni kurulan devletin ordusu haline getirilmesinin sağlanması ve yönetimde yer alacak kişilerin bölge halkı tarafından seçilmesini içermekteydi (Sayılır 2002: 718). Urumçi'de

15'i yerli, 10'u Çinli olmak üzere 25 kişilik ortak bir hükümet kuruldu. Genel Vali Çinli General Zhan Zhi Zhong olurken, SSCB yanlısı Ahmetcan Kasım ve Burhan Şehidî vali yardımcısı, Mehmet Emin Buğra bayındırlık bakanı, Canım Han maliye bakanı ve Mesut Sabri eyalet genel müfettişi oldu (Emet 2002: 278). Çok geçmeden yapılan antlaşmaya uyulmadığı gerekçesiyle Zhan Zhi Zhong'a karşı tepkiler başladı. Doğu Türkistan halkı hükümetin başına bir Türk'ün getirilmesi taleplerini gündeme getirdi. Tepkilerden rahatsız olan Çin hükümeti 29 Mayıs 1947'de Doğu Türkistan Hükümeti'nin başına Mesut Sabri'yi, genel sekreterliğe de İsa Yusuf Alptekin'i getirdi (Buğra 1952: 61). Bir Türkistanlının Genel Vali olması Çin ve Doğu Türkistan tarihi için oldukça radikal bir hamleydi (Hayit 1995: 329).

1.3.6. Doğu Türkistan'da Çin Hâkimiyeti

Doğu Türkistan'da yönetimi devralan bu milliyetçiler hükümet mekanizmasından ilk iş olarak Sovyet taraftarlarını tasfiye etti (Hayit 1995: 329) ve özellikle Doğu Türkistan'daki eğitim sisteminin Türkleşmesi prensibiyle çalışmalara başladı. Bu hamle SSCB'yi ve Çin'i telaşlandırdı (Emet 2002: 278). Bunun üzerine Sovyetler basın yayın yoluyla hükümet üyelerini yıpratma faaliyetine başladı. Ayrıca Sovyetler kesin sonuca ulaşmak için Milliyetçi Çin ile arası açık olan komutanlarla irtibata geçti. İlk olarak Zhan Zhi Zhong ile ilişki kuran Ruslar onunla gizli bir anlaşma imzaladı. Sovyet safında bunlar olurken Milliyetçi Çin lideri Jian Jieshi 1 Ocak 1948'de Doğu Türkistan Hükümetini azletti ve hükümet organlarına Çin ve Sovyet yanlısı kişileri atadı (Sayılır 2002: 718).

Bu sırada 1911 yılından beri Milliyetçi Çin Partisi tarafından yönetilen Çin'de, Sovyetler Birliği Komünist Partisi rehberliğinde bir Çin Komünist Partisi kuruldu. Böylece Çin'de Milliyetçiler ve Komünistler olmak üzere iki kutup meydana gelirken iki grup arasında iç savaş da kaçınılmaz oldu. İç savaşın sonunda, 1949'da, ülke; Çin

Komünist Partisi'nin denetimi altına girdi (Tabak 2008: 64). Çin'e hâkim olduktan sonra Doğu Türkistan sınırına kadar gelen Çinli Komünistler Eylül 1949'da Doğu Türkistan'daki Milliyetçi Çin birliklerinin başkumandanının Komünist Çin Hükümetine bağlılığını ilan etmesiyle, komünist ordu hiçbir askeri kuvvetle

karşılaşmadan Doğu Türkistan topraklarına girdi (Emet 2002: 278). İsa Yusuf Alptekin, Mehmet Emin Buğra gibi Türkistanlı liderler meseleyi dünyaya duyurmak amacıyla önce Hindistan'a, oradan da Türkiye'ye (Gürgür 2009: 9), binlerce Uygur ve Kazak Türkü ise başka ülkelere göç etti. Mesut Sabri de şehit edildi (Emet 2002: 278). Böylece 1949 yılına gelindiğinde Doğu Türkistan toprakları Komünist Çin'in eline geçti. 1 Ekim 1949 tarihinde de Mao Zedong, Hainan ve Tayvan gibi bazı direniş noktaları dışında bütün Çin'i içine alan bölgede, Çin Halk Cumhuriyeti'nin kurulduğunu ilan etti (Sükan 2000: 78).

Doğu Türkistan topraklarına egemen olan Kızıl Çin, bölge halkını sindirme ve kontrol etme politikalarına devam etti. Fakat durum Doğu Türkistan Türklerini durduramadı ve daha önceki Çin yönetimlerinin tamamına yönelik gerçekleştirilen milli mücadele hareketleri 1949 sonrasında da sürdü. Ancak milli mücadelede başarılı olamadı ve destek verenler yakalanıp Çin hükümeti tarafından idam edildi (Alptekin 1992: 260-261). Böylece Komünist Çin hükümeti Doğu Türkistan topraklarının tamamını kontrol altına aldı. 1 Ekim 1955'te Çin yönetimi (Şen 2010b: 16) Doğu Türkistan topraklarında Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ni (Sezen 2009: 188) kurdu.

II. BÖLÜM

2.DOĞU TÜRKİSTAN SORUNU

İnşacı yaklaşıma göre, uluslararası sistemdeki aktörlerin kimlik algısı çıkarların temelini oluşturmaktadır. Çıkarların belirlenmesinde kimlikler son derece etkilidir. Kimliklerin ve çıkarların oluşturulduğu esnada işbirlikçi ve çatışmacı sosyal ilişkiler de inşa edilebilir. Çatışmacı sosyal ilişkiler güvensiz bir sosyal yapının ortaya çıkmasına neden olurken aynı zamanda kimliğe bağlı bir güvenlik algısı da inşa edilmektedir.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan üzerindeki çıkarlarının tespiti için bölgenin jeostratejik öneminin ortaya konulması gerekmektedir. Çin Devleti'nin Han Çinlilerinden oluşan kimliği, öteki kimlik olan Müslüman Uygur Türk kimliği ile çatışmacı sosyal ilişkiler kurmaktadır. Bu durum da güvensiz ortamı tetiklemektedir. Doğu Türkistan'daki bu çatışma ortamı bölgenin sorunsallaşmasına neden olmaktadır. Çalışmamızın bu bölümünde kimlik temelli sorunsallaşma tarihsel sürecinden koparılmadan detaylandırılmaktadır.

2.1. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Jeostratejik Önemi

Jeostrateji; stratejik açıdan coğrafi unsurların (ekonomik, sosyal, politik ve fiziki durum) incelenmesi ve stratejik sonuçlar çıkarılması anlamına gelen bir kavramdır (Bilgin 2010: 5). Çin Halk Cumhuriyeti 5 özerk yönetim bölgesinden biri olan "Sincan Uygur Özerk Bölgesi" nin jeostratejik analizinin yapılması Çin'in çoğunluğu Müslüman Uygur Türklerinden oluşan Doğu Türkistan halkına yönelik politikalarını anlamlandırmamız açısından önem teşkil etmektedir.

Sincan Uygur Özerk Bölgesinin toplam yüzölçümünün %41.19'luk kısmı tarım, ormancılık ve hayvancılığa uygun bir alandan oluşmaktadır. Bunun yanı sıra bölge güneş enerjisi ve termal kaynak bakımından da oldukça zengindir. Güneş ışınlarının ve akarsu kaynaklarının bol olması ise bölgede tarımın gelişmesine katkı sağlamaktadır. Çin'in uzun elyafı pamuğunun %90'ı bu topraklarda üretilir. Hayvancılık için de verimli olan bölge toprakları, Çin'in hayvancılık yaptığı toplam arazinin %23'üne karşılık gelmektedir. Bölgenin yeraltı zenginliklerine bakacak olursak, Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Çin' de bulunan toplam 168 çeşit madenden 138 tanesini topraklarında barındırmaktadır. Çin'in maden rezervleri sıralamasında Sincan Uygur Özerk Bölgesi, kömür, doğalgaz ve petrol gibi yeraltı zenginliklerinde ilk beştedir. Çin'de yapılan yeraltı kaynaklarının araştırılmasına yönelik çalışmalar neticesinde Sincan'da 20,86 milyar ton petrol, 10,3 trilyon m³ doğalgaz ve 2,19 trilyon ton kömür rezervi olduğu tahmin edilmektedir. Bu rezervler tüm ülkenin petrol rezervinin yaklaşık %30'una, doğalgaz rezervinin de %34'üne ve kömür rezervinin %40'ına karşılık gelmektedir (Sheng 2006: 1-4).

Sincan Uygur Özerk Bölgesi, Çin'in batı sınırı olan Orta Asya ile arasında tampon bölge olarak konumlanmaktadır. Ayrıca bölgenin denizden çok uzak olması, etrafının yüksek sıra dağlarla ve çöllerle çevrili olması bölgeyi doğal bir savunma ve saldırı merkezi haline getirmektedir. Çin için doğal kalkan vazifesi görür ki bu yönü ile Çin'in kaybetmeyi göze alamadığı bir toprak parçasıdır. Buna ilave olarak, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin, ticaretin merkezi olarak bilinen, İpek Yolu'nun geçiş güzergâhında olması bölgeyi, tarihin eski zamanlarından günümüze kadar Doğu ile Batı arasında, kültürel ve ekonomik değişimlerin yaşandığı, köprü konumuna getirmektedir. Sincan, Uzakdoğu ile Avrupa'nın ve Asya'nın; Sibiryaya ile Güney Asya'nın bağlantı yollarının tam kalbindedir (Şen 2010a: 558).

Günümüzde, özellikle Doğu-Batı enerji kaynaklarının geçiş güzergâhında bulunan Sincan, Çin ihracatı açısından da önem kazanmaktadır. Çin, ihracatının büyük bir kısmını deniz yoluyla yaparken bunun ek maliyet olduğunu fark edip yüksek taşıma ücreti ödememek için Sincan üzerinden geçen demiryolu ile hem daha kısa sürede hem de az maliyetle ihracat yapmaktadır. Böylelikle Sincan, aynı zamanda Çin'in, Avrupa'ya

açılan kapısı konumuna da gelmiş olur (Atlı 2009, <http://www.radikal.com.tr/tartisiyorum/sincan-meselesinin-ekonomik-boyutu-948003/>, 16 Şubat 2019’da erişildi). ABD’nin Tayvan sorununu sıcak tutması nedeniyle Çin ticaretinde güneydeki deniz yolunun rahat kullanılamaması da Çin’i demiryolu aracılığı ile Batı’ya ulaşmak zorunda bırakmaktadır (Dağcı ve Keskin 2013: 15).

2013 yılında Çin hükümet yetkilileri uluslararası kamuoyuna, kökenleri 2000 yıl öncesine dayanan tarihi İpek Yolu’nu canlandırmayı hedefleyen Kuşak Yol İnisiyatifi girişimini duyurdu. 5 kıtayı kapsayan bu projenin en güvenli yolu olduğu düşünülen “Orta Koridor” ile Çin’in Avrupa’ya ve Ortadoğu’ya karadan bağlanması planlanmaktadır. Orta Koridor; başlangıç noktasının “Doğu Türkistan” olduğu Türk ve Türk Cumhuriyetleri’nden geçen bu güzergâhta Çin, uzun vadeli ve istikrarlı işbirliği ortamını sağlamak için gereken önlemleri almayı öngörmektedir. Doğu Türkistan’da yaşanan Uygur Türklerine ilişkin mesele ise bu perspektiften değerlendirilmektedir (Okur 2017: 52). KYİ’nin ana odak noktası ÇHC’nin ticaret alanında potansiyel faydaların sağlanması olurken bu durum Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nin istikrara kavuşması ile de bağlantılı bir hal almaktadır. Çin Merkezi Hükümeti ile Sincan Uygur Özerk Bölgesi halkı arasındaki ekonomik farklılaşmayı tetikleyen politikaların çatışmanın kökeni olduğu düşünüldüğünde KYİ girişimi ile Çin’in batı sınırında yatırım ve ticaret kolaylaşacak, Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nin durumu iyileşecek ve eyaletin düşük ekonomisi gelişerek Uygurlar pasifleşecektir. Bu anlamda ÇHC açısından KYİ girişimi Çin dış politikasında Uygur memnuniyetsizliğine karşı önemli bir motivasyon kaynağı olmaktadır (Mehta 2018: 15-16).

Bu proje sayesinde Çin, Asya’da bölgesel bir güç olmaktan çıkarak uzun zamandır hayalini kurduğu ABD’ye denk alternatif bir süper güç olmayı planlamaktadır. KYİ, ÇHC emellerinin lokomotif niteliğinde bir girişimdir. Girişimin sürdürülebilirliği açısından bakıldığında ise tüm yolların ve geçişlerin güvenliliğinin sağlanması önemli bir konu haline gelmektedir (Dal Parlar 2017: <https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-kusak-ve-yol-projesi-cin-in-yeni-vizyonu-ve-turkiye/960778> , 5 Temmuz 2019’da erişildi).

2.2. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Siyasi Yapısı

Çin, yazılı tarihi MÖ 2200 yılına kadar giden (Sezen 2009: 25) dünyanın en uzun tarihe sahip ülkelerinden biridir (Constitution of the People's Republic of China 1982, <http://english.people.com.cn/constitution/constitution.html>, 11 Şubat 2019'da erişildi).

19.yüzyılın başlarına kadar farklı hanedanlıklarca yönetilen Çin'de, 1911 yılında hanedanlık yönetimine son verildi ve mevcut rejim değiştirilerek Sun Yat Sen liderliğinde Cumhuriyet rejimi kuruldu. 1927- 1949 yılları arasında Mao Zedong liderliğindeki Çin Komünist Partisi ile Çan Kay Şek liderliğindeki Çin Milliyetçi Partisi güçleri arasında bir iç savaş yaşandı (Sezen 2009: 25). Çin'deki komünistler, Milliyetçi Çin hükümetini devirip kendi yönetimlerini kurmak istedikleri bu dönemde, yalnızca Han Çinlilerinin değil, diğer etnik grupların da desteğine ihtiyaç duydu. Bu nedenle de Komünist Çinliler diğer tüm etnik grupların da kendi kaderlerini tayin etme hakkı olduğu üzerinden bir propaganda yürüttü ve Sovyet tarzı bir federasyon yapısı oluşturmaya çalıştı. Çin Komünistlerinin bu vaatleri Milliyetçi Çin Partisi hâkimiyetini devirene kadar devam etti. Moğol, Uygur, Tibet, Miao, Yao gibi toplulukların desteğini alan Çin Komünist Partisi (İnayet 2010: 10) iç savaşın kazananı oldu ve böylece 1949'da ülke topraklarında bugünkü Çin Halk Cumhuriyeti kuruldu (Sezen 2009: 25).

Fakat devrim gerçekleştikten sonra Mao Zedong liderliğindeki Çin Komünist Partisi söylem değiştirdi. Çin'deki etnik grupların dağılım durumlarının Çin'de federasyon türü bir devlet yapısını mümkün kılmadığını ileri sürerek, milletlere kendi kaderini tayin etme hakkının verilmesinin mümkün olmadığı yönünde bir tavır takındı ve yalnızca azınlıkların yaşadığı bölgelerde “bölgesel otonomiler”in oluşturulacağına vurgu yaptı. Oluşturulacak bölgesel otonomilerle, özerk bölgelerdeki idari yapı merkezi hükümetin istediği gibi ayarlanacak (İnayet 2010: 10-11), etnik gruplara yerel ölçekli, sınırlı yetkiler verilecek ve onların sorun çıkarma eğilimleri ortadan kaldırılarak (Roskin 2009: 532), sisteme daha çok adapte olmuş bir halk oluşturulacaktı. Böylelikle özerklik kapsamında gruplara açıkça bahsedilmeyen bir bağımsızlık hakkı tanınarak dil, gelenek, inanç ve kültür alanlarında özerkliklerinin olanaklar ölçüsünde korunacağı bir sistem geliştirilmeye çalışıldı ve bu sistem siyasi ve yönetsel organlarda temsil garantisine

dayandırıldı.

Bu kapsamda atılan ilk adım 1949'da ülkede Çin Komünist Partisi tarafından oluşturulan Siyasi İstişare Meclisi toplanması ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin ilk anayasasını oluşturan kanunların kabul edilmesi oldu (Mumcu 1961: 303). Oluşturulan bu kanunlarda ise açıkça Çin Halk Cumhuriyeti'nin milletlerle ilgili politikasına yer verildi. Bu kapsamda Çin Halk Cumhuriyeti içindeki azınlık milletlerinin bulunduğu bölgelerde bölgesel otonomilerin uygulanacağı, azınlık milletlerinin eşit olduğu, kendi dil ve yazılarını koruma, örf ve adetlerini koruma haklarına, dini inanç özgürlüğüne sahip oldukları açıkça ifade edildi. 9 Ağustos 1952'de ise "Çin Halk Cumhuriyeti Milli Bölgesel Otonomi Uygulama Programı" ilan edildi. Bu program aracılığıyla; milli otonom bölgelerin Çin Halk Cumhuriyeti topraklarının ayrılmaz bir parçası olduğu ve yönetiminin merkezi halk hükümeti tarafından gerçekleştirildiği açıkça ifade edildi. Böylece Çin Halk Cumhuriyeti otonom bölgelere kendi kaderini tayin etme hakkını vermezken, merkezde toplanan otonomi yetkilerinin yalnızca belirli bir kısmını otonom bölgelerle paylaştı (İnayet 2010: 11). Sonuç olarak, azınlık etnik gruplarının Çin'den ayrılma eğilimini önlemek amacıyla milli otonomiler oluşturan Çin Halk Cumhuriyeti, üzerinde düşünülmüş bir planla harekete geçti. Oluşturacağı bölgesel otonomileri önce farklı etnik gruplar arasında paylaştırdı sonra tek bir millete otonomi verdi.

Doğu Türkistan sınırları içerisinde kurulan bölgesel otonomi de bu mantıkla oluşturuldu. Doğu Türkistan bölgesel otonomisi Kazak, Kırgız, Dungan (Hui), Moğol, Tacik ve Şiveler arasında paylaştırıldı ve otonomi Uygurlara verildi. Sonrasında bölgeye Han Çinlilerinin de yerleştirilmesiyle, bölgesel otonomi hakkına sahip milletlerin yetkileri bölündü (İnayet 2010: 11).

Çin Halk Cumhuriyeti 1949 yılında kurulduğunda yapılan kanunların daha profesyonel, anayasal bir metine çevrilmesi gerekliliği ortaya çıktı. 20 Eylül 1954 yılında hukuksal metinlerde düzenlemeler yapıldı. Bu yeni anayasa ile Çin Halk Cumhuriyeti sosyalist rejimin öğretileri ile eşleştirilmeye çalışıldı (Mumcu 1961: 303-305), Çin'de merkezi planlı ekonomi en katı haliyle uygulandı, bireysel hak ve özgürlükler göz ardı edildi (Orhan ve Bakkalcı 2009: 51). Bu tarihten sonra, bir süre, anayasada yapılan

değişikliklerde, özerk bölgelerin kurulması dışında farklı etnik gruplara yönelik düzenlemeler görülmedi.

13 Eylül 1955'te Çin Halk Cumhuriyeti 1. Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesinin 21. Oturumunda Sincan Uygur Özerk Bölgesinin kurulmasına ilişkin karar çıktı. 1 Ekim 1955 tarihinde de Sincan Uygur Özerk Bölgesi resmen kuruldu (Huibin 2005: 400).¹¹

1958 yılında Çin Halk Cumhuriyeti “Büyük İleri Atılım” adını verdiği önemli bir projeyi hayata geçirdi. Bu proje sayesinde ÇHC, kısa bir sürede temel geçim kaynağı tarım olan bir ülke olmaktan sıyrılarak sanayi toplumu haline gelmeyi amaçladı. Proje Sovyet desteği ile hayata geçirilmeye çalışıldı ancak kısa süre sonra iki ülke arası ilişkilerin kötüleşmesi projeyi başarısızlığa uğrattı (Tuna 2012: 75- 78). Mao Zedong liderliğindeki Çin Hükümeti Rusların Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı fikirleri desteklediği fikrine sahip olması (Sheng 2006: 84) ve Doğu Türkistan'da yaşayan çoğunluğu Kazak ve Uygur olan kişilerin Sovyetler Birliği'ne göç etmesi Çin Halk Cumhuriyeti'nin bölgeyi dış dünyadan soyutlamaya çalışmasına yönelik politikalar benimsemesine doğru giden bir süreci beraberinde getirdi (Dönmez 2012: 144).

1964 yılı sonlarında başlayan “Kültür Devrimi” olarak bilinen dönemde Çin iç politikası yeni bir sürece dâhil oldu. Bu süreçte komünist rejimi eleştiren kitlelere yönelik harekete geçildi ve Çin Devleti baskıcı bir tutum sergiledi (Tuna 2012: 78- 80). Bazı taleplerle gündeme gelen Uygur muhalefeti aşırı baskıcı yaklaşımlarla karşılaştı ve zamanla daha milliyetçi bir muhalefet halini aldı (Dönmez 2012: 144).

1978 yılında Çin'in Açık Kapı Politikası'na ¹² yönelmesinden sonra Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası da büyük bir dönüşüm geçirdi ve Çin için küresel ekonomiye uyum süreci başladı (Orhan ve Bakkalcı, 2009: 51). 1982 yılında ise Çin Anayasası ciddi

¹¹ Çin'in oluşturduğu ilk bölgesel otonomi 1947 yılında kurulan İç Moğolistan Özerk Bölgesidir. 1958'de Guangxi Zhuang ve Ningxia Hui Özerk Bölgeleri, 1965'te de Tibet Özerk Bölgesi kurulmuştur (Sezen 2009: 188).

¹² 19. yüzyılda ABD ve Batılı ülkelerin bir kısmının Çin'deki çıkarlarını korumak için tercih ettiği bir uygulama olan “Açık Kapı Politikası”, bir devletin kendi sınırları içerisinde başka devletlerin serbest ticaret yapmasına olanak sağlayan uygulamayı ifade etmektedir (Arıboğan, Ayman ve Dedeoğlu 2005: 7).

anlamda değişti (Sezen 2009: 50). Bugün yürürlükte olan Çin Halk Cumhuriyeti Anayasası hazırlanan dördüncü anayasa olup 4 Aralık 1982’de 5. Çin Ulusal Halk Meclisi 5. Genel Toplantısı’nda onaylanarak yürürlüğe girdi. 1982 Anayasası’nda, 1954 Anayasası’nda yer alan temel ilkeler geliştirilerek devam ettirildi (<http://www.turkcindostlukvakfi.org.tr/menu-sayfa.php?id=9> , 11 Şubat 2019’da erişildi) ve bu anayasayla bölgesel özerklik daha da yerleştirildi.

1952 yılında Milli Bölgesel Otonomi Uygulama Programı kapsamında oluşturulan bölgesel otonomilerle de bağlantılı olarak 1 Ekim 1984 tarihinde özerk bölgelerin düzenlenmesine ilişkin daha kapsamlı tasarlanan “Milli Bölgesel Otonomi Kanunu” oluşturuldu (Huibin 2005: 401). Otonom bölgelerin otonomiden kaynaklı yetkilerinin kullanmaları hususunu devlet güvencesi altına alan bu kanun, 7 bölüm 24 maddeden oluşacak şekilde tasarlandı ve Çin Halk Cumhuriyeti 6. Ulusal Halk Meclisi 2. toplantısında onaylandı. Ancak otonom bölgelere kanunlar ile verilen hakların uygulanması aşamasında Çin Hükümeti gerekli özveriği gösteremedi (İnayet 2010: 13-14).

1990’ların ilk yarısından itibaren anayasada daha radikal değişiklikler yapılmaya başlandı. Daha çok ekonomik anlamda bir dönüşüm yaşayan Çin Halk Cumhuriyeti’nde “sosyalist kamu mülkiyeti” ne dayalı ekonomik rejimin yerini, “sosyalist piyasa ekonomisi” aldı. Sosyalist piyasa ekonomisinin tamamlayıcısı olan özel sektör, ekonominin önemli bir unsuru haline getirildi ve devlet bu sektörü desteklemekle görevlendirildi. Özel mülkiyet güvenceye alınırken piyasa ekonomisi ve özellikle yabancı sermaye açısından önemli bir unsur olan “hukuk devleti” ilkesi ve bu ilkenin tamamlayıcısı olarak görülebilecek “insan hakları” konusu anayasaya girdi (Sezen 2009: 50- 58). Böylece Batılı ülkelerin, Çin’in giderek artan üretim ve ticaret kapasitesi karşısında ileri sürdüğü “ülkenin demokrasi ve insan haklarından yoksun olduğu” eleştirilerini gidermek için bu kavramlar anayasaya girmiş oldu. Ancak Çin pratikte bu eleştirilere ekonomiyle, yabancı yatırımlarla ilgisi ve etkisi olduğu sürece duyarlı olmaya devam etti (Sezen 2009: 82-83).

28 Şubat 2001 tarihine gelindiğinde ise “Milli Bölgesel Otonomi Kanunu” revize edildi. Ardından, 31 Mayıs 2005’te, bu kanunun uygulanmasına ilişkin Devlet Konseyi’nin çeşitli kararlar almasıyla Çin Halk Cumhuriyeti, özerk bölgeler için daha detaylı düzenlemeler gerçekleştirmiş oldu.

Ülke nüfusunun 56 farklı etnik gruptan ¹³ oluşan özelliği; ülke topraklarının büyüklüğü ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farkları ile birleştiğinde, böylesi bir yapının sistemin içinde tutularak merkezden yönetilmesinin zor olduğu bir durum ortaya çıkmaktadır. Çinliler, bu zor durumu ortadan kaldırmak ve ülke topraklarının yönetimini kolaylaştırmak için tarihsel süreç paralelinde bir takım düzenlemelere gitmiştir. Tüm bu sürecin sonunda oluşan yapı dâhilinde; içinde barındırdığı farklı etnik grupları temsil etme yükümlülüğü altında bulunan Çin Halk Cumhuriyeti’nde yönetim, çok parçalı bir sistemden oluşmaktadır (Sezen 2009: 171). Özerk bölgelerin yönetimi de bu “çok parçalı sistem” kapsamında değerlendirilmelidir. Bu nedenle Çin Halk Cumhuriyeti’nin yönetsel sistemine genel bir bakışın ardından özerk bölgelerin idari sistemdeki yerini algılamak daha kolay olacaktır.

Çin siyasi sistemi sahip olduğu özellikler açısından dünya üzerindeki diğer siyasi sistemlerden biraz farklıdır. (Zhiyue 2010: 106). Parti- devlet mantığıyla yönetilen ülkede (Roskin 2009: 519) bir iktidar partisi olarak Çin Komünist Partisi bütün iç ve dış ilişkiler üzerine karar almada baskındır (Zhiyue 2010: 109). Çin Komünist Partisi siyasi reformların ve demokratikleşmenin anlamını, araçlarını, sınırlarını belirlerken, Çin Komünist Partisi’nin iktidarını korumayı temel hedef olarak benimsemektedir. Dolayısıyla Çin Halk Cumhuriyeti idari sisteminin ana kumanda merkezi de Çin Komünist Partisi’dir (Sezen 2009: 116-124). Ayrıca devlet kurumları içindeki üst düzey siyasi elitler, hükümet başkanları, ordu mensupları, iş dünyasından ve akademiden birçok kişi Çin Komünist Partisi üyesidir (Zhiyue 2010: 109-110).

¹³ Etnik Gruplar: Han, Moğol, Hui, Tibet, Uygur, Miao, Yi, Zhuang, Bouyei, Koreli, Manchu, Dong, Yao, Bai, Tujia, Hani, Kazak, Dai, Li, Lisu, Va, She, Gaoshan, Lahu, Shui, Dongxiang, Naxi, Jingpo, ırgız, Tu, Daur, Mulam, Qiang, Blang, Salar, Maonan, Gelo, Xibe, Achang, Pumi, Tacik, Nu, Özbek, Rus, Ewenki, Deang, Bonan, Yugur, Jing, Tatar, Drung, Oroqen, Hezhen, Moinba, Lhoba ve Jino (<http://www.china-un.ch/eng/rqrd/jblc/t954506.htm> , 16 Şubat 2019’da erişildi).

Bunun yanı sıra, Çin anayasasında, devlet kurumları arasında net bir kuvvetler ayrılığı olduğundan bahsedilmemektedir. Ancak, devlet kurumlarının üstlendikleri görevler dikkate alındığında bir ayrımın yapılabilmesi mümkün olmaktadır. Devlet yönetiminin en üst kademesinde ulusal parlamento olarak kurulan “Ulusal Halk Kongresi” ve onun hemen altında “Ulusal Halk Kongresi Daimi Komitesi” bulur. Yasama yetkisi bu iki kurum arasında kullanılmaktadır (Sezen 2009: 127). Dolayısıyla Çin Halk Cumhuriyeti’nde yasama ne tek meclisli ne de çift meclislidir. Yasama görevi birbirine paralel olan iki hükümet meclisi tarafından yürütülmektedir (Zhiyue 2010: 106). Parlatonun altında Devlet Konseyi, Yüksek Halk Mahkemesi, Yüksek Halk Savcılığı ve Merkezi Askeri Komisyon yer alır. Anayasaya göre Devlet Konseyi yürütme görevini üstlenen kurum olurken halk mahkemeleri de yargı görevini üstlenmektedir (Sezen 2009: 126-129)¹⁴.

Çin Halk Cumhuriyeti’nin “çok parçalı yönetsel sisteminde” idari birimler anayasanın 30. maddesinde açıkça ifade edilmektedir. Anayasadaki ilgili maddeye göre; “Ülke; eyaletlere, özerk bölgelere ve doğrudan merkezi hükümet idaresi altındaki belediyelere bölünmektedir (Constitution of the People’s Republic of China 1982, <http://english.people.com.cn/constitution/constitution.html>, 11 Şubat 2019’da erişildi).” Bu birimler taşra yönetim kademelerinin birinci basamağı olarak kabul edilir (Sezen 2009: 125). “Eyaletler ve özerk bölgeler; özerk illere, ilçelere, özerk ilçelere ve kentlere; ilçeler ve özerk ilçeler; kasabalar (xiang)¹⁵ lara, etnik kasaba (etnik xiang)¹⁶ lara ve belde (zhen)¹⁷ lara; doğrudan merkezi hükümet idaresindeki belediyeler ve diğer büyük şehirler; ilçe ve mahalle(qu)¹⁸ lere; özerk iller; ilçelere, özerk ilçelere ve kentlere ayrılarak yönetilmektedir (Constitution of the People’s Republic of China 1982, <http://english.people.com.cn/constitution/constitution.html>, 11 Şubat 2019’da erişildi).”

¹⁴ Bkz. Tablo 1: Çin Halk Cumhuriyeti Yönetim Yapısı

¹⁵ Çin idari yapısında kasabalar birinci basamak kırsal yönetim birimleri olarak gösterilebilir (Sezen 2009: 182).

¹⁶ Etnik azınlıkların yaşadığı bu birimlerin yöneticileri ve kamu görevlilerinin yöredeki etnik azınlıklardan olmasına dikkat edilir. Azınlıkların dili yönetimin resmi dili olarak kullanılır. Ancak etnik xianglar (kasabalar) özerk bir statüye sahip olamayan yönetim birimleridir (Sezen 2009: 183).

¹⁷ Beldeler, sanayinin ve ticaretin belirli ölçüde geliştiği yerlerdeki yönetim birimleridir. Beldeler kentsel özelliği ön plana çıkan yönetim birimleriyken kasabalar daha çok kırsal niteliklidir (Sezen 2009: 186).

¹⁸ Mahalleler yönetsel etkinliği arttırmak amacıyla kurulmuşlardır.

Çin Halk Cumhuriyeti idari sisteminin birinci basamağında 31 tane birim bulunmaktadır. Bu birimlerin 22'si eyalet¹⁹, 5'i özerk bölge, 4'ü belediyedir (Sezen 2009: 176)²⁰. Sincan Uygur Özerk Bölgesi de Çin'de hukuken “özerk bölge” statüsüne sahip beş bölgeden biridir. Özerk bölgelerin kuruluşları, organları, yönetim esasları, merkezi yönetimle ilişkileri “Milli Bölgesel Otonomi Kanunu” ile düzenlenmektedir (Sezen 2009: 188). Çin Halk Cumhuriyeti'nin özerk birimlerin idaresi için oluşturduğu bu kanunlar, Çin'in politik ve yasal reformlar yaptığı süreç boyunca kendini sağlamlaştıran Çin Halk Cumhuriyeti anayasasından kaynağını almaktadır. Bu çerçevede özerk alanlar; özerk bölgeler, özerk iller ve özerk ilçeler olmak üzere üç düzeye ayrılmaktadır (Türköz 1998: 226)²¹.

Özerk bölgelerin sınırları, özerk il ve ilçelerin kuruluşu ve sınırları Devlet Konseyi'nce kararlaştırılmaktadır. Ulusal Halk Kongresi özerk bölgeleri kurmaktadır. Bir özerk bölgenin adı “yer adı, etnik grubun adı ve yönetsel statü” olmak üzere üç unsurdan oluşur. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Sincan yer adı, Uygur ise bölgede çoğunluk konumunda olan etnik grubun adını göstermektedir. Özerk bölge içinde başka etnik gruplar da varsa bu gruplar kendi özerk birimlerini kurabilmektedir (Sezen 2009: 188). Fakat Ulusal Hükümet bütün yönetsel birimleri kontrol etmektedir. Sincan Uygur Özerk Bölgesi içerisinde ise çoğunluk grup olan Uygurlar'ın yanı sıra Kazak, Kırgız, Tacik, Özbek, Tatar, Hui (Dungan), Salar, Dong Şiang ve Baoan milletlerinin halkları da yaşamaktadır (Emet 2009:26).

Özerk alanların organları her üç düzeyde de Ulusal Halk Kongreleri ve Halk Hükümetleridir (Sezen 2009: 188). Bu organlar, anayasa ve ilgili diğer yasaların belirlediği sınırlar dâhilinde özerktirler. Özerk yönetim birimlerinin Halk Kongreleri

¹⁹ Çin kaynaklarında Tayvan'da eyalet statüsünde gösterilir. Ancak bununla ilgili uluslararası alanda net bir görüş olmadığı için Tayvan bahsi geçen eyalet sayısı içinde gösterilmemiştir (Sezen 2009: 176).

²⁰ Birinci basamak yönetim birimlerinin coğrafi bölgelere göre dağılımını gösteren tablo için bkz. Tablo 3: Birinci Basamak Yönetim Birimlerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı.

²¹ Sincan Uygur Özerk Bölgesi içinde Kızılsu Kırgız Özerk Yönetim Bölgesi, Böritala Moğol Özerk Yönetim Bölgesi, Sanji Hui Özerk Yönetim Bölgesi, Bayıngolın Moğol Özerk Yönetim Bölgesi, İli Kazak Özerk Yönetim Bölgesi olmak üzere beş özerk bölge; Turpan, Kumul, Aksu, Kaşgar, Hoten, Tarabagatay ve Altay olmak üzere yedi özerk il; Karamay ve Urumçi olmak üzere iki il düzeyinde belediye bulunmaktadır (Tuna 2012: 39- 40).

kendi bölgeleri için geçerli olan yetki alanları dâhilinde düzenlemeler yapabilmektedir. Bu bağlamda özerk yönetimler;

- Özerk bölgelerin yerel finanslarını kontrol etme, devletin yönlendirmesiyle kendi ekonomi projelerini geliştirme hakkına sahiptirler.
- Kendi eğitim, bilim, kültür, sağlık, spor alanlarını yönetebilirler.
- Yerel konuşulan ve yazılan dili kullanabilirler.
- Kamu düzenini korumak için yerel kamu güvenlik güçlerini organize edebilirler (Tuoheti 2014: 72-73).

Ancak bu düzenlemelerin yürürlüğe girmesi Özerk bölgeler için Ulusal Halk Kongreleri Daimi Komitesinin, özerk il ve ilçeler için de özerk bölgelerin Halk Kongreleri Daimi Komitelerinin onayına bağlı olmaktadır. Bu düzenlemeler, ulusal yasalardan ve politikalardan farklılıklar içerebilmektedir. Yüksek düzeydeki devlet organlarınca alınan ama etnik alanların mevcut koşullarına uygun olmayan karar, talimat ve hedeflerin bu bölgedeki devlet organlarının uygun görmesi halinde esnek uygulanması veya hiç uygulanmaması mümkün olmaktadır (Sezen 2009: 189).

2.3.Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin Kurulmasının Soruna Etkisi

Çin Halk Cumhuriyeti hâkimiyetine 1949 yılında geçen Doğu Türkistan toprakları, 1 Ekim 1955 tarihinde, Çin yönetimi içinde özerk bölge statüsüne alındı ve buraya “Sincan Uygur Özerk Bölgesi” ismi verildi. Böylelikle bu bölgede Çin Anayasasına dayanan özerk bölgelerin yönetimine ilişkin idari yapılanma oluşturuldu. Özerk bölgede etnik kökene dayanan Moğol, Kırgız, Kazak ve Hui’lerden oluşan alt idari birimler oluşturuldu. Kuruluş aşamasında asıl iktidar dönemin Komünist Parti Sincan Genel Sekreteri Çinli Wang Zhen’de olurken özerk bölge başkanlığına Uygur asıllı Seyfettin Azizi getirildi (Bekcan 2018: 97). Çin’in, uygulamaya koyduğu bu sistem, Sovyetler Birliği döneminde Rusların birlik cumhuriyetlerine uyguladığı sisteme fazlasıyla benzemektedir. Sovyetler Birliği, birlik cumhuriyetlerinin başında o cumhuriyetteki en büyük etnik milletin mensubunu getirip asıl gücü Slav asıllı

(çoğunluğu da Rus olan) bir Komünist Partili üst düzey kişiye vermişti. Çin de Sovyet benzeri bu sistemi, ilk yıllarda Doğu Türkistan'da uyguladı.

Sosyalist ideolojinin ortak ilkeleri çerçevesinde olumlu gelişen Çin- Sovyet yakınlaşması Mao Zedong'un 1958 yılında Çin'de tarım toplumundan sanayi toplumuna geçmeyi hedefleyen bir program olan "Büyük İleri Atılım" projesini uygulamaya başlamasıyla yeni bir boyut kazandı. Sovyet benzeri bir sistem olmasına rağmen, Sovyetlerden farklı olarak, köylü halkın da dâhil edildiği yeni bir kalkınma projesi hayata geçirildi (Bekcan 2018: 97). Çinli yöneticiler bu kapsamda ağır sanayi yerine kırsal kesimde hafif sanayiye geliştirerek kısa sürede sanayi toplumu olmayı planlıyordu. Proje Sovyet desteğiyle başladı ve ilk adım olarak Çin, toprakları, hayvanları ve tarım araçlarını kamulaştırdı. 500 milyon köylü hem tarımla uğraştı hem de demir- çelik üretimine katkı sağladı (Tuna 2012: 75-78). Bu proje Doğu Türkistan gibi etnik farklılıkların belirgin olduğu bölgelerde yapılan yatırımlarla hayata geçirilmeye başlandı. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde tarımsal projelere destek vermesi için Sincan Üretim ve İnşaat Birlikleri kuruldu, çalışma kampları oluşturuldu ve bu çalışma kamplarına ülkenin pek çok yerinden Çinli işçiler çalışmak üzere yerleştirildi (Duman 2017: 5-6). Ancak bu proje beklenen sonuçları doğurmadı ve 3 yıl gibi kısa bir sürede tarım toprakları verimsizleşirken küçük işletmeler de kullanılamaz hale geldi. Moskova ile ilişkilerin kötüleşmesine paralel olarak Çin'in beklediği teknik ve maddi desteği alamaması işleri daha da kötüleştirdi (Tuna 2012: 75-78). Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde oluşturulan çalışma kamplarının, Çin'in Müslüman Uygurları ve suçluları cezalandırmak için kurduğu kamplar olduğu ortaya çıktı (Duman 2017: 6). Sonunda milyonlarca insan hayatını kaybetti ve "Büyük İleri Atılım" projesi başarısızlıkla sonuçlandı. Bu durum hem Çin'i hem de Doğu Türkistan'ı olumsuz etkiledi (Tuna 2012: 75-78).

Mao, bu projeyi hayata geçirirken Sovyet modelini örnek alan bir model ile devam etmeyip Çin usulü bir yol izledi. Çünkü Devrim'den önce Çin, Sovyetleri Birliği'ne nispetten tarım nüfusunun çok daha fazla olduğu, şehirleşmenin ve sanayileşmenin az olduğu bir yapıya sahipti. Mao'nun, Çin'in Sovyetlerden farklı bir yapıya sahip olduğunu, dolayısıyla farklı bir kalkınma projesi oluşturması gerektiğini düşünerek hareket etmesi, iki devlet arası ilişkilerin gerilmesinin ilk adımı oldu (Karadağ 2012,

https://politikakademi.org/2012/07/maonun-cini/#_ftn21, 09 Mart 2019'da erişildi).

Zamanla Ruslar ile Çinliler arasındaki ideolojik farklılaşmalar daha da derinleşmeye başladı. İki komünist ülke arasındaki bu farklılaşma Rusların devletlerarası ilişkilerde de ideolojik farklılaşmayı da ön planda tutarak hareket etmesi üzerine 1963 yılına gelindiğinde iki ülke arasında anlaşma sağlanmış sözleşme ve projeler iptal edilmiş oldu (Bilgin 2010:67).

1960'lı yıllarda kötüleşmeye başlayan Çin- Sovyetler Birliği ilişkileri Doğu Türkistan meselesini de etkiledi. Sincan Uygur Bölgesine komşu olan Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetinde yaşayan Kazaklar ve Uygurlar, SSCB'nin desteğini alarak sınır bölgesinden Çinlilere saldırma girişiminde bulundu. Özbekistan'ın başkenti Taşkent'te, Uygurların bağımsız bir devlet kuracaklarına ilişkin radyo yayınları yapıldı. Bu duruma engel olmak isteyen Çin Hükümeti sınıra, Sincan Üretim ve İnşaat Birlikleri güçlerini yerleştirdi. Çin hükümeti, Rusların Doğu Türkistan'daki ayrılıkçı fikirleri desteklediğine ilişkin iddialarda bulundu (Sheng 2006: 284).

Çin'de görev alan Sovyet mühendisi, teknisyeni, bilim adamı ve öğretmenlerinden oluşan topluluk Sovyet yetkililerince ülkelerine geri çağrıldı ve iki ülke arasında büyük bir ayrışma tüm hızıyla devam etti. 29 Mayıs 1962 tarihinde Sovyetler Birliği sınır kapılarını açtı. Pasaport kontrolü dahi yapmadan göç etmek isteyen herkesi ülkesine kabul etti. Sovyetlerin göçü destekler tutumunun sebebi ise Kazakistan'ın kuzeyinde yer alan bakır yataklarının faaliyete geçebilmesi için insan gücüne ihtiyaç duymasıydı. Çin'den gelen vasıfsız kişiler işçi olarak toplumsal hayata katılım sağlarken entelektüel Uygurlar ise mesleklerinde uzman olarak görev aldı (Clark ve Kamalov 2017: 119-120-123). Çin'in iç politikasındaki radikal tutumu ve Çin- SSCB çatışması sonrasında sınır kapılarının açılması Doğu Türkistan'dan çoğunluğu Kazak ve Uygurlardan oluşan büyük bir topluluğun SSCB'ye göçüne neden oldu. Bu göç sonrasında Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin sınırları dış dünyadan izole edilmeye çalışıldı. (Dönmez 2012: 144).

1949-1971 yılları arası dönem ise Türkiye'ye Uygur göçünün yaşandığı dönem olarak tanımlanabilmektedir. Çin Hükümeti, Doğu Türkistan'daki Müslüman Uygurları ve Kazakları tehdit olarak algılayıp haklarında yakalama emri çıkarınca göç dalgasının

ilk dönemi 1952 yılında başlamış oldu. Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin gibi Doğu Türkistan'ın ileri gelenleri sığınma hakkı almak üzere Hindistan, Afganistan, Mısır, Suudi Arabistan ve Türkiye ile görüşmelere başladı. Türkiye Doğu Türkistan'dan gelecek olan 1850 kişilik bir ekibe iskânlı sığınma hakkı tanıdı. Konya, Niğde, Nevşehir, Kayseri, Manisa ve İstanbul'a yerleştirildiler (Tuna Ertürk 2018, https://insamer.com/tr/turkiyede-uygur-toplumu-tarih-seruveni-sorunlari-ve-talepleri_1827.html , 10 Ağustos 2018'de erişildi).

Doğu Türkistanlılar, Türkiye topraklarında, anavatanlarından uzakta da kimliklerini muhafaza etmeyi, uluslararası alanda da temaslarını kuvvetlendirerek taleplerini dış dünyaya duyurmayı amaçladı. Bu kapsamda Türkiye'de kurulan ilk örgüt ise "Doğu Türkistan Göçmenler Derneği" oldu. Bu dernek Doğu Türkistan sorunu üzerine birçok yayın yaptı. Kamuoyunu bilgilendirdi. Doğu Türkistan'dan göçen Mehmet Emin Buğra ve İsa Yusuf Alptekin Türkiye'de yaşayan Doğu Türkistanlı lider kişilikler 1960'lı yıllarda Doğu Türkistan sorununu gündeme getirmek için konuyu yabancı liderlerle de görüştü. Hatta 1960'da Afrika-Asya Konferansı'nda, 1961'de Bağdat Konferansı'nda, 1963'te İslam Konferansı'nda, 1964'te Dünya İslam Kongresi'nde, 1965'te Asya-Afrika Konferansı'nda bulunup Doğu Türkistan halkının taleplerini uluslararası camianın da gözleri önünde dile getirdiler (Bilgin 2012: 125-126).

1960'larda Afganistan, Hindistan ve Pakistan'a göç eden Uygurlular Çin'e iade edilecekleri tehdidiyle karşı karşıya kalınca Türkiye'ye yerleşme talebinde bulundular. Böylece Uygurların bir kısmı kendi imkânları ile bir kısmı da Türkiye ve Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin desteğiyle Türkiye'ye yerleştirildi. Bu göç Uygurların Türkiye'ye yaptığı göçün ikinci dalgası olarak kabul edildi. 1970'lerde Çin'in dış dünyaya açılmaya başlamasıyla ve Türkiye ile Çin arasında da diplomatik ilişkiler kurulmaya başlandı. Bu dönemde Türkiye'de yaşayan Uygurların sayısı giderek arttı ve sesleri daha çok çıkmaya başladı. Bu durum Çin Hükümetini rahatsız etti. Ticaret, eğitim, hac ibadeti gibi nedenlerle pasaportlarıyla Çin'den çıkış yapan Uygurlar, Orta Asya ülkelerine oradan da Türkiye'ye göç etti.

Bu dönemde BMMYK göçü kolaylaştıran bir tutum sergilediği için de Türkiye'ye üçüncü göç dalgası ile resmi olmayan rakamlara göre 50.000 civarında Uygur göç etti (Tuna Ertürk 2018, https://insamer.com/tr/turkiyede-uygur-toplumu-tarih-seruveni-sorunlari-ve-talepleri_1827.html, 10 Ağustos 2018'de erişildi).

Bu arada Mao, Komünist Parti üyelerinin çoğunun kırk yaşının üzerinde olduğunu fark edip kadrosunu gençleştirme, genç fikirlere açma gibi bir fikre kapıldı (Bilgin 2010: 70). Aslında yapmaya çalıştığı şey ise, Çin Komünist Partisi içindeki “kapitalist” olduğunu iddia ettikleri kişileri tasfiye etmek işini devrimci gençlere bırakmaktı. Böylelikle “Kültür Devrimi”nin başlangıç sinyalleri verildi. Kültür Devrimi Çin siyasetini derinden sarstı. Bu süreçte aşırı eşitlikçi ve gençliği ön plana çıkaran bir yaklaşım sergilendi (Üngör 2009: 31). Dört eskiye karşı savaş açıldı ve “eski fikir, bilgi, alışkanlık ve davranış” ile mücadele edildi (Bilgin 2010: 71). Çin Komünist Partisi dâhil bütün kurum ve mensuplarına karşı mücadele başlatıldı. Geleneksel kurum ve değerlere zarar verilmeye başlandı. Olaylar şiddetlenmeye başlayınca ise durumun toparlanması için “Çin Halk Kurtuluş Ordusu” müdahalelerde bulunmak zorunda kaldı (Göz 2013: 31). “Kültür Devrimi”, 1964 sonlarında başlayıp 1968 yıllarına kadar devam eden çalkantılı bir süreç olarak Çin tarihinde önemli dönüm noktalarından biridir (Bilgin 2010: 74).

Sincan Uygur Özerk Bölgesi içinde yaşayan Doğu Türkistan halkı da Kültür Devrimi rüzgârına kısa sürede adapte oldu. Sincan'da, Özerk Bölge Yayınevi çalışanı Tuhti Kurban, Wenquan ilçesi çalışanı Niyazi Ömer, Özerk Bölge Dış Ticaret Bürosu çalışanı İsmail İbrahim Hasımparsa tarafından “Doğu Türkistan Halk Devrim Partisi” kuruldu. 1968 yılında da “Doğu Türkistan Halk Devrim Partisi” nin kuruluşu resmiyet kazandı. 1969 yılına gelindiğinde Kültür Devrimi'nin neden olduğu, etkileri hala devam eden keşmekeş ortam, Doğu Türkistan Halk Devrim Partisi'nin kısa sürede örgütlenmesi için de uygun bir zemin oluşturdu ve parti tüzüğü, parti genel programı, mücadele hedefleri belirlendi. Fakat kısa süre sonra, Kültür Devrimi rüzgârı tersine döndü. Ocak 1969'da “Doğu Türkistan Halk Devrim Partisi” hakkında bölücü örgüt olduğu gerekçesiyle özel soruşturma başlatıldı. Soruşturma başlatılmadan hemen önce ise Tuhti Kurban ve Niyazi Ömer tutuklanmış, İsmail İbrahim Hasımparsa ise Sovyetler Birliği'ne kaçıyordu (Sheng 2006: 284-286).

Yine bu dönemde “eski ile mücadele” kapsamında Doğu Türkistan’da eğitimde, basında, edebiyatta, sanatta ve diğer kültürel alanlarda komünist rejimi eleştirenlere yönelik büyük bir tasfiye hareketi başladı. Camiler, ibadethaneler, türbeler, mezarlar gibi tarihi, dini, kültürel değeri bulunan yapılar kapatıldı, tahrip edildi ve amacı dışında kullanılmaya başlandı (Tuna 2012: 78-80). Bu süreçte Çin Devleti’nin aşırı baskıcı yönetimi ve uygulamaları Uygur muhalefetinin daha da güçlü bir milliyetçi söylemi benimsemesine neden oldu (Dönmez 2012: 144).

1976 yılında Mao’nun ölümünden kısa bir süre sonra 1979 yılında Deng Xiaoping ülkenin kontrolünü tamamen eline aldı ve Stalin’in temelleri üzerine kurulu ekonomi politikalarını reddeden bir bakış açısı ile yeni stratejiler oluşturdu. Çin’in en önemli probleminin “ekonomik gelişme” olduğuna vurgu yaptı (Sandıklı 2009:43). Böylece, 1978-1979 yıllarında ülkede ekonomik reformlar başladı. Bu dönemde Sincan’da yaşayan Uygurlara yönelik daha hoşgörülü davranıldığı bir döneme girildi (Dağcı ve Keskin 2013: 15).

1979 yılında SSCB’nin Afganistan’ı işgal etmesi, Doğu Türkistan için de yeni bir dönemin başlangıcı oldu. Sovyetler Birliği’nin işgalinden sonraki birkaç aylık süreçte ABD ve ÇHC de konuya dâhil oldu ve ortak düşman olan SSCB’ye karşı işbirliği yaptılar. Pakistan, ABD’nin ana üssü olurken Sincan Uygur Özerk Bölgesi de ÇHC’ nin üssü oldu. Bu dönemde ÇHC, Kaşgar ve Hoten’de kurduğu kamplarda Afgan mücahitlerine Çin silahlarının kullanımı, savaş taktikleri, propaganda teknikleri eğitimi verdi. Mücahitleri tedavi etti ve barınmalarını sağladı. ÇHC, İslam’ı SSCB’ye karşı bir silah olarak kullanırken aynı zamanda Doğu Türkistan Müslüman halkı da bu gelişmelerden etkilendi. Aynı dönem Doğu Türkistan’da milli bilincin tekrar hareketlendiği yıllar oldu. ÇHC hükümetlerinin siyasi baskısı da, özellikle 1989 yılındaki Tiananmen kanlı olayları sonrasında daha da arttı. Bu da Doğu Türkistan’da Doğu Türkistan Bağımsızlık Hareketi gibi silahlı mücadele başlatan örgütlerin de aktif olmasına neden oldu. ÇHC’nin sert müdahaleleri olduğunda ise Doğu Türkistan Türklerinin mücadele ve direnişi de sertleşti. Böylece SSCB’nin Afganistan’ı işgali, Doğu Türkistan için de önemli bir kırılma noktası oldu (Körpe 2013: 22).

Deng Xiaoping'in yaptığı ekonomik reformlar, başlangıçta endişe ile karşılanırsa da kısa sürede ekonomik verilere olumlu yansdı. Reformlarla "sosyalist piyasa ekonomisi" adı verilen yeni bir sisteme geçilmesi hedeflenmekteydi. Böylelikle ekonomide devlet tekeline son verildi, tarımsal üretim alanlarında yenilikler yapıldı, uluslararası ticaret ve yatırımlar liberalleştirildi, kamu iktisadi teşebbüslerin sayısı arttırıldı. 1980li yılların ilk verilerine bakıldığında ise ekonomik kalkınmanın hızlandığı, devlet ve özel sektör arasındaki karşılıklı bağımlılığın arttığı görüldü. Çin, doğrudan yabancı yatırımı çeken bir ülke konumuna geldi. ASEAN ülkeleri, ABD'de büyük şirketler de ÇHC'ne yatırım yapmaya başladı (Çolakoğlu 2011: 25). 1978- 1984 yılları arasında ÇHC'nde kronik yoksulluk büyük oranda azalırken özellikle reformun ilk yıllarında sosyoekonomik eşitsizlikler de azalmaya başladı. Endüstrileşme büyük oranda arttı. Eski dönemde yapılan yeniliklerden farklı olarak kentsel kalkınma politikalarına daha çok önem verildi (Ünay 2012: 20).

Deng Xiaoping döneminde yapılan ekonomik reformlardan en çok ülkenin denize yakın Doğu eyaletleri fayda sağladı. Artan ekonomik refahın halkın demokrasi taleplerini ikinci planda tutacağı düşünülse de sanıldığı gibi olmadı. Ülkede artan ekonomik liberalleşmeye rağmen siyasi özgürlüklerin olmaması, etnik farklılıklarla da birleştiğinde, Çin'in büyümesinden ve refah artışından en az fayda sağlayan bölgelerden biri olan Sincan'da da karışıklıkların çıkmasına yol açtı (Atlı2009, <http://www.radikal.com.tr/tartisiyorum/sincan-meselesinin-ekonomik-boyutu-948003/>, 16 Şubat 2019'da erişildi).

Doğu Türkistan'ın demokratik talepleri 1981 yılından itibaren artmaya başladı. Çinli birinin, bir Uygur genci öldürdüğüne yönelik suçlamalar için çıkarıldığı bir mahkemenin ardından Kaşgar sokaklarında büyük gösteriler düzenlendi. Gösterilere katılanlar "Uyguristan Cumhuriyeti" şeklinde sloganlar attı (Avcı 2018: 4). 1985 yılına gelindiğinde Doğu Türkistan, Çin'in nükleer denemeleri için üs olarak kullanılmaya başlanmıştı. Ayrıca ÇHC hükümetlerinin demografik yapıyı değiştirme politikası çerçevesinde bölgeye Han Çinlileri yerleştiriliyordu ve doğum kontrolü konusunda sıkı tedbirler alınmaya başlanmıştı. Uygur gençler tüm bu uygulamaları protesto etmek için gösteriler düzenlediler (Tuna 2012: 83).

Diğer taraftan Deng Xiaoping'in yaptıkları, Çin Komünist Partisi içerisinde yenilikçi-muhafazakâr çatışmasına da yol açtı. Parti içerisindeki muhafazakârları protesto eden yenilikçi gençler 1989 yılında ÇKP içindeki yenilikçi Hu Yaobang'ın cenazesinde gösterilerine başladı ve bu protestolar Pekin'deki Tiananmen Meydanında haftalarca sürdü. İlerleyen günlerde protestocular bir takım demokratik taleplerle gündeme geldi. ÇHC Hükümetinden başarısız hükümet yöneticilerinin demokratik seçimlerle değiştirilmesi, Pekin'de gösteri yapma konusunda yasakların kaldırılması, yayın yasağının kaldırılıp fikir özgürlüğünü engelleyen konuların bertaraf edilmesini istediler. Ancak ÇHC sıkıyönetim ilan etti ve 4 Temmuz 1989 yılında olaylar komünist muhafazakârların sert müdahaleleri ile bastırıldı. Tiananmen olaylarında binlerce insan hayatını kaybetti. Ekonomik reformların mimarı olan Deng Xiaoping ülkede siyasi kontrolünü kaybedebileceği endişesiyle, göstericilere karşı sert müdahale de bulunmaktan çekinmedi. Aldığı karar bir bakıma Doğu Avrupa ülkeleri, özellikle aynı zaman diliminde Romanya'da dönemin lideri Çavuşesku'nun öldürülmesi ile sonuçlanan hükümet karşıtı gösterilerinin Çin'de de tekrar edilmesinden duyduğu korkuyu yansıtıyordu (Çolakoğlu 2011: 26).

Çin'deki genel protesto havasından Uygur Müslümanlar da etkilendi ve Tiananmen Meydanındaki gösterilere de katılanlar oldu. Bu dönemde Çin Hükümeti Müslümanların güç kazandığını fark edip birtakım önlemler almaya başladı. İslami okul ve cami yapımına sınırlamalar getirdi. 1990 yılında Kaşgar'ın güneyinde Aksu'ya bağlı bir yerleşim yeri olan Baren'de inşa edilen bir caminin, Çin hükümetinden izin alınmadan yapıldığı gerekçesiyle yıkılması halkın protesto gösterilerine başlamasına neden oldu (Şen 2010a: 562). 5 Nisan 1990'da Uygur öğrenciler Cuma namazı sonrasında gösteri yapmak isteyince Çin kolluk kuvvetleri sert karşılık verdi ve olaylar büyüdü (Körpe 2013: 23). Zeydin Yusuf'un liderliğinde kurulan "Doğu Türkistan İslam Partisi" Baren'de devlet binalarını hedef alan bombalı eylemler gerçekleştirdi. Yerel halk da organize olarak protesto gösterilerine devam etti ve bir Çin polisinin gösteriler sırasında ölümüne sebep olan şiddet olayları meydana geldi (Dönmez 2012: 145). Çin Hükümeti durumu kontrol altına almak için Çin Genel Kurmay Başkanlığının emri ile hava, kara ve topçu kuvvetlerinden oluşan 3000 kişilik bir orduyu Baren'e gönderdi. Ordu müdahalede bulundu. Baren'e, havadan ve karadan askeri operasyon düzenlendi. 10 Nisan' a kadar

devam eden çatışmalarda 3000'e yakın kişi öldü, 200'e yakın kişi tutuklandı (Emet 2010: 8). Baren ayaklanması Doğu Türkistan için yeni bir dönüm noktası oldu ve Uygur muhalefeti artık Çin ile olan mücadelesini silahlı ve organize bir şekilde sürdürmeye başladı.

1990'lı yıllar boyunca Orta Asya ülkeleri bağımsızlığını kazanmaları ardından serbest piyasa ekonomisine geçiş sürecinde ekonomik istikrarsızlık yaşarken aynı zamanda siyasi istikrarsızlık da yaşamaya başladı. Bağımsızlığını kazanan komşu ülkelerin olması Çin'in bölgeye ve halkına yönelik algısını da etkiledi. Yeni bağımsızlığını kazanan Orta Asya ülkeleri ile sınır bölgesi olan Doğu Türkistan Çin'in ulusal güvenlik, ekonomik kalkınma ve dış ticareti için önemli hale geldi. Çinli yetkililer bu süreçte bölge ülkeleri ile ekonomik işbirliğini arttırmak için stratejik hedefler belirledi. Bu nedenle de ÇHC, ekonomik ve siyasi anlamda istikrarsızlıklar olan Doğu Türkistan konusunda daha dikkatli olması gerekiyordu. 1991 yılından bu yana Çin ve Orta Asya ülkeleri arasında yeni ilişkilerin şekillenmesi bu anlayışın ürünü oldu. Orta Asya ülkeleri arasında karşılıklı ticaretin artması bu dönemde yapılan anlaşmalarla başladı. (Duran ve Purevsuren 2016: 289- 290).

Orta Asya devletlerinin bağımsız devletler olarak ortaya çıkması, Moskova'nın nüfuz alanını daralttı. Yaşananlar Çin'e bölgedeki çıkarları açısından yeni imkânlar sundu. Fakat öte yandan yeni güvenlik sorunları ortaya çıktı. Sınır güvenliğinin sağlanması en önemli sorunlardan biri idi. Türk kökenli Orta Asya halkları ile Doğu Türkistan halkları arasındaki kültürel, tarihi ve etnik bağ Çin'i tedirgin etti. Çin, SSCB'den koparak bağımsızlığını kazanan komşu halkların bağımsız devletler kurmasını, kendi içindeki farklı milliyetlerin yaşadığı bölgelerdeki halkaların harekete geçirmesinden endişe etmeye başladı. ÇHC, bu iki yeni durum için bir dizi önlem aldı. Bölgedeki istikrarın bozulmasından endişe eden Çin, bağımsızlığını yeni kazanmış ülkeleri resmen tanıdı. Yeni ülkelerin yönetimleri ile yakın ilişki kurdu. Böylece ayrılıkçı eğilimlere karşı kendini koruyacak ilk adımı atmış oldu (Nogayeva 2011: 259-260). Ardından sınır güvenliğini arttırarak Orta Asya'dan bölgeye yayılabilecek istikrarsızlıkları önlemeye çalıştı. 1992 yılında Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan,

Rusya ve Çin yaptıkları ilk toplantıda “sınır güvenliği” konusu üzerine detaylı görüşmeler yaptı (Avcı 2018: 5).

26 Nisan 1996 tarihinde ise bu ülkeler sınır bölgelerde askeri anlamda güven ortamının oluşturulması için bir anlaşma imzalamaya karar verdiler ve bu anlaşmayla birlikte “Şanghay Beşlisi” kuruldu. Yapılan anlaşmaya göre; taraflar birbirlerine karşı askeri tatbikat yapmayacaklar, yapılacak askeri tatbikatların alanları sınırlandırılacak, askeri tatbikatlar ve harekâtlar önemli durumlarda anlaşmanın taraflarına rapor edilecekti (Karaca 2008: 270-271). Şanghay Beşlisi tamamen sınır güvenliği için kurulmuş bir yapılanma olarak karşımıza çıkarken aynı zamanda anlaşmaya tabi ülkeler kendi içlerindeki etnik ve dinsel gerginliklerle mücadele etmek için de işbirliği yapma konusunda uzlaşmış oldular (Sakaoğlu 2012: 161).

1996 yılında Çin Hükümeti muhaliflere karşı “sert darbe” politikası adı verilen yeni bir bastırma politikası uygulamaya başladı (Dönmez, 2012: 145). Bu kapsamda bölücülük ve terörizme karşı savaş adı altında bölgedeki etnik ve siyasi talepleri bir tehdit olarak gördü. Her türlü farklı düşünce ve kimliğe bir nevi savaş ilan etti (Kanat 2015, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/uygur-sorunu-ve-cinin-balkanlasma-korkusu>, 17 Mart 2019’da erişildi).

Sincan Uygur Özerk Bölgesi’ne bağlı Gulca şehrinde 5 Şubat 1997’de Kadir gecesi olduğu için evinde ibadet etmek isteyen kişiler Çin Hükümeti yetkililerince toplanıp karakola götürüldü. Bu kişilerin karakolda işkence gördükten sonra öldürülmesi üzerine halk sokaklara döküldü. Çin hükümeti olay yerine çok sayıda asker gönderdi. Yapılan sert müdahaleler sonucunda olaylar büyüdü ve karşılıklı çatışmaya dönüştü. Olay günü ve takip eden günlerde Gulca şehrindeki bütün evlere operasyonlar düzenlendi, çok fazla sayıda insan öldürüldü, tutuklandı. Kazakistan’a kaçmayı başaranlar geri alınarak idam edildi. Gulca olayı ile yaşananlar uluslararası sivil toplum örgütlerinin de dikkatini çekti. Uluslararası Af Örgütü Doğu Türkistan’da yapılan İnsan Hakları ihlallerini içeren dört adet rapor hazırladı. Bu anlamda Gulca olayları Doğu Türkistan sorununun uluslararası platforma taşınmasının ilk adımı oldu (Emet 2009: 76-78).

Bu arada 1993- 1997 yılları arasında Çin Halk Kongresi üyesi olan iş kadını Uyur Türkü Rabia Kadir, 1997 yılında Parti Kongresi'nde ÇHC'nin Sincan Uyur Özerk Bölgesi'ne yönelik politikalarını eleştiren bir konuşma yaparak dikkatleri üzerine çekti ve bu konuşma yüzünden Çin Halk Kongresi'nden çıkarıldı, Çin içerisinde tekrar siyaset yapmasına izin verilmedi. 1999 yılında ABD Hükümeti ile görüşmeler yaptığı için "ulusal güvenliği tehlikeye atma" suçundan gözaltına alındı ve 2000 yılında çıkan mahkeme kararı ile sekiz yıl hapis cezası ile cezalandırıldı. Hapishanede altı yıl kaldıktan sonra Uluslararası Af Örgütü ve diğer insan hakları kuruluşlarının duruma müdahale etmesinin ardından hapishaneden çıktı ve o sırada sağlık sorunları olduğu için tedavi edilmek üzere ABD'ye gitmesine izin verildi. Takip eden süreçte Rabia Kadir, Uyur Türklerinin yaşadığı sorunlara sahip çıktı ve çalışmalarına ABD'de devam etti (Oğan 2009, <http://turksam.org/dogu-turkistan-da-yasanan-olaylarin-sebebi-ve-sonuclari>, 24 Mart 2019'da erişildi). Bu noktadan itibaren de Doğu Türkistan meselesi, Çin'de yaşanan diğer bütün gelişmelere paralel Çin'in ekonomik büyümesi ve askeri modernleşirmeyi gerçekleştirmesi ile kendisine rakip bir büyük güce dönüştüğünü gören ABD açısından Doğu Türkistan sorunu Çin ile ilişkilerinde önemli bir konu haline geldi. Uluslararası kamuoyunun Doğu Türkistan meselesine dikkatini çeken yayınlar başta ABD medyası olmak üzere Batı basınında sık sık gündeme gelmeye başladı.

ÇHC lideri Deng, 1987 yılında olgunlaştırdığı kalkınma stratejisini oluştururken, bölgesel nitelikli çatışmaların olacağını ve bu çatışmalardan korunmanın modern bir Çin yaratmak ile mümkün olacağını düşündü. Üç aşamadan oluşan yetmiş yıllık kalkınma stratejisinin ilk aşamasında halkın geçim problemi çözülecek, ikinci aşamasında halkın yaşam standartları yükselecek, toplumsal refah sağlanacak, üçüncü aşamada ise halkın yaşam standartları orta düzeyde gelişmiş ülkelerin seviyesine ulaşacak ve modernleşmiş bir Çin oluşturulacaktı (Ekrem 2011: 10-11).

Deng'in önderlik ettiği ekonomik reformlar, ülke geneline olumlu yansırken, ekonomik kalkınmadan farklı bölgeler, farklı düzeyde etkilendiler. Bu Çin'in doğu ile batı bölgeleri arasında çok net bir şekilde görülebilmektedir. Doğu Türkistan topraklarını da içinde barındıran batı bölümü, doğal kaynakların çıkarıldığı insanların düşük standartlarda yaşadığı bir bölge iken Doğu, Çin üretiminin ve yabancı sermayenin

odaklandığı bir yer konumundadır. İki bölge arasındaki ekonomik uçurum etnik sorunlarla da birleşince Çin'in batı bölgesinde istikrarsız ve huzursuz bir ortamın olması da kaçınılmaz oldu. Bu nedenle Deng tipi kalkınma stratejisinin ilk aşaması 1980'lerde Doğu Çin'in dış dünya ile bağ kurup kalkınmasını güçlendirdikten sonra Batı Çin'in kalkınmasına yönelik politikalara yönelindi. İlk reformlardan sonraki 20 yıllık süreçte Doğu Çin hızla büyüdü. Ancak Batı Çin'in kalkınmasına yönelik plan 2000 yılında yürürlüğe konabildi ve Doğu- Batı doğalgaz taşıma hattı, elektrik iletimi hattı, çevreyle uyumlu yapılanma, Güney- Kuzey su iletim hattı ve Qinghai-Tibet demiryolu inşaatı yapıldı. Yapılan bu yenilikler Batı'nın güçlenmesinden ziyade Batı'nın kaynaklarının Doğu'da rahat kullanılması üzerine kurulu reformlardan ibaretti. Dolayısıyla doğal kaynak zengini olan ancak ekonomik anlamda geri kalmış Batı Çin, Doğu Çin'in ekonomik gelişimine katkı sağlayarak onun gelişmiş ülkeler düzeyinde bir zenginliğe kavuşmasına fırsat verdi (Alpaslan 2013: 1-9).

2000 yılında devreye sokulan “Batıyı Kalkındırma Stratejisi” Çin Halk Cumhuriyeti'nin kalkınma hedeflerini gerçekleştirmesi için en önemli basamak idi. Bu aşamada, kısa sürede Doğu Türkistan'daki istikrar ve güven ortamının sağlanması zorunluluğu ortaya çıktı. Ancak bölge halkının hem fakir hem de milli talepler ile sık sık gündeme geliyor olması bölgede tansiyonu yükseltti.

Dünya kamuoyunda terörle mücadelede yeni bir dönem başlatan 11 Eylül 2001'de ABD'de New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'nin ikiz kulelerine, Washington'daki Pentagon binalarına yapılan terör saldırısı, küresel aktörlerin kendi çıkarlarına uygun zemin hazırlamasını da beraberinde getirdi. Bu dönemden sonra ÇHC'nin Doğu Türkistan'a yönelik uyguladığı politikaların içine “terörle mücadele” konsepti de eklendi. Böylece bölge topraklarında uyguladığı otoriter politikaları uluslararası kamuoyuna terörle mücadele olarak lanse edip meşrulaştırdı (Kul 2013: 65).

ABD'nin “uluslararası terörle mücadele” adını verdiği kampanyaya katıldığını ilan eden ÇHC geçmişte, özellikle de 1990'lı yıllarda Doğu Türkistan'da meydana gelmiş olan bütün protestoları, gösterileri ve olayları terörist eylem olarak kabul ettiğini de açıkladı. Konuyla ilgili Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Sun Yuxi 18 Ekim 2001'de Sincan

Uygur Özerk Bölgesi'nde gerçekleştirilen terörist eylemlerin sadece Çin'in değil bütün bölgenin güvenlik ve istikrarına tehdit oluşturduğunu açıkladı.²² Böylelikle ÇHC kendi sınırları içindeki Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki terörle mücadele ederek uluslararası toplumun terörle mücadele kampanyasına katılacağını ilan etmiş oldu (Hicazi 2010: 70). Bu durum hem ÇHC politikaları hem de Doğu Türkistan'ın kaderi açısından yeni bir dönüm noktası oldu. Çünkü ÇHC uluslararası kamuoyunun Doğu Türkistan'da uyguladığı baskı politikalarına karşı çıkmayacağını ve böylece bölge üzerindeki politikalarını uygulamada elinin serbest olduğunu düşünüyordu.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin terörle mücadele konsepti üzerine şekillenen yeni politikalarına yönelik çalışmaları devam ederken Rabia Kadir de Uygur Türklerinin davasını uluslararası camiada duyurmaya yönelik çalışmalarına devam etti. Uygurların uluslararası kamuoyu gözünde lideri olarak öne çıktı. Uygur Uluslararası İnsan Hakları ve Demokrasi Vakfı, Amerika Uygur Birliği isimli sivil toplum örgütleri ile ABD'deki çalışmalarını sürdürdü. 16- 19 Nisan 2004'de Almanya'nın Münih şehrinde yapılan toplantı ile "Dünya Uygur Kurultayı" kuruldu. 2006 yılında yapılan başka bir toplantı da ise Rabia Kadir bu kurultayın başkanı olarak seçildi. Rabia Kadir 2004 yılında Thorolf Rafto ödülünü aldı ve 2005-2011 yılları arasında toplamda yedi yıl boyunca Nobel Barış Ödülüne aday olarak gösterildi. Rabia Kadir Uygur halkının manevi annesi olarak kabul edildi (Dünya Uygur Kurultayı 2007, <https://www.uyghurcongress.org/tr/?cat=38>, 24 Mart 2019'da erişildi).

2008 yılında yapılması planlanan Olimpiyatlara ev sahipliği yapmak isteyen ÇHC, 2001 yılında aday ülke olduğunu ilan etti ve 2008 Olimpiyatları'nın Pekin'de yapılması kararlaştırıldı (Tuna 2012: 91). Tam da bu dönemde uluslararası insan hakları örgütleri ve Batı ülkeleri, Çin'in yaptığı insan hakları ihlalleri konusunda bir iyileşmeye gitmesi yönünde verdiği sözü tutmasını istemekteydi. Çin Hükümeti ise Doğu Türkistan'daki güçlerin Pekin Olimpiyatları'nın güvenliğini tehdit ettiğini ileri sürmekteydi. 20 Şubat 2008'de Brüksel'de yapılan "güvenlik" konulu toplantıda Çin Dışişleri Bakanlığı İç Güvenlik Dairesi Başkanı Niu Çingbao, Doğu Türkistan'daki güçlerin Pekin Olimpiyatlarına saldırı düzenlemeyi planladığını ileri sürdü (Emet 2009:

²² 1990 Barın Olayları, 1995 Hoten Olayları, 1997 Gulca Olayları.

79). 8 Ağustos 2008’de olimpiyatların açılış töreninin yapılacağı günden dört gün önce Doğu Türkistan’ın Kaşgar kentinde Çin polisine saldırı düzenlendiği ve on altı polisin öldürüldüğü bir olay yaşandı. Saldırıyı kimin düzenlediği tam olarak bilinmezken 2001 yılında terör örgütü listesine alınmış Doğu Türkistan İslami Hareketi’nden (DTİH) şüphelenildi. Dünya liderlerinin izlemeye gideceği büyük bir organizasyon olan olimpiyatlar öncesi yaşanan bu olay güvenlik endişelerinin artmasına neden oldu (Radikal Gazetesi 2008, <http://www.radikal.com.tr/yorum/olimpiyat-oncesi-uygur-bumerangi-891916/>, 18 Mart 2019’da erişildi).

Olaylar üzerine Çin hükümeti 1300 kişiyi tutukladı ve çok sayıda Uygur’u yaşadıkları şehirden alıp başka yere yerleştirdi (Tuna 2012: 91). Çin hükümeti bu olay ile birlikte “23 çeşit dini faaliyeti” Doğu Türkistan’da yasadışı ilan etti. Bahse konu faaliyetler; dini nikâh kıymak, cenaze kaldırmak, cami gibi halka açık yerlerde ibadet etmek, halkın kutsal saydığı yerlerin ziyaret edilmesi gibi faaliyetler olurken, cami girişlerine ÇKP üyeleri, devlet memuru, emekli memur ve öğrencilerin camilere giremeyeceklerine ilişkin ilanlar asıldı. İstihbarat görevlileri camilere giriş yapan kişileri takip etti, hükümete bağlı çalışan memurların dini faaliyetlere katıldıkları tespit edildiğinde para/hapis cezasına çarptırıldı yahut mesleklerine son verildi, kadınların başörtü takması, erkeklerin sakal bırakması ve hac ibadeti için yurtdışına çıkışlar yasaklandı (Emet 2019a: 37).

Yaşananların Çin’in insan hakları konusunda kendisini düzeltmesi gerektiği yönünde Batının dikkat kesildiği üstelik uluslararası bir organizasyon olan Olimpiyatların arifesinde meydana gelmesi, dikkat çekici olmuştur. Uluslararası Af Örgütü ile İnsan Hakları Gözetleme Teşkilatının hazırladığı raporda da ÇHC’nin terörizme karşı mücadele bahanesini kullanarak Uygurları yargısız infaz ederek bir takım haklarını elinden aldığı belirtilerek Çin’in azınlık politikasını kınandı (Emet 2009: 80).

Haziran 2009’da Çin’in Güneydoğusunda yer alan Guangdong eyaletinde bulunan oyuncak fabrikasında Çinli işçiler ile Uygur işçiler arasında çıkan kavgaın sonucunda iki Uygur öldürüldü. Uygurlar, olayın faillerinin bulunması için Çin Hükümetinin gerekli inceleme ve araştırma yapmadığını iddia ederek Urumçi’de 5 Temmuz 2009’da protesto

gösterilerine başladı. Çin polisinin protesto gösterilerini bastırmak için sert müdahalelerde bulunması üzerine olaylar daha da büyüdü (Şen 2010a: 576) ve çok sayıda kişi hayatını kaybetti, çok sayıda Uygur'da tutuklandı. Hayatını kaybeden Çinlilerin intikamını almak için Urumçi'ye gelen Han Çinlileri de Uygurlara saldırdı ve iki grup arasındaki çatışmalar kanlı olaylara dönüştü (Dönmez 2012: 146). Uluslararası haber ajansları Urumçi'de yaşananları bir katliam olarak ifade ederken Çin Hükümeti devletin güvenliğine zarar veren bu olayların, bölücüler tarafından planlanmış eylemler olduğu yönünde bir açıklama yaptı. Yaşananların sorumlusu olarak da Dünya Uygur Kurultayı'nı ve Kurultay'ın Başkanı olan Rabia Kadir'i gösterdi (Tümtürk 2010: 83). Sincan Uygur Özerk Bölgesi Valisi Nuri Bekri ise yaptığı konuşmada oyuncak fabrikasında meydana gelen kavganın, terörizm ve ayrılıkçılığı tetikleyecek kargaşa ortamının yaratılması için kullanıldığını iddia etti (Şen 2010a: 576). Ayrıca Rabia Kadir'in telefon görüşmeleri yaparak ve internet sitesi üzerinden insanları kışkırtıp çatışmaları desteklediğini söyledi. Rabia Kadir ise Uygurların barışçıl gösterilerine karşı Çin Hükümetinin orantısız güç ile karşılık verdiği için etnik çatışmaya dönüştüğünü, olayların ortaya çıkmasındaki en önemli nedenin Çin Halk Cumhuriyeti'nin uzun zamandır azınlıklara uyguladığı ayrılıkçı politikalar olduğunu belirtti (Emet 2009: 31-32).

Urumçi olayları Doğu Türkistan tarihinin en önemli dönüm noktası kabul edilir. Bu olaylar sonucunda Doğu Türkistan sorunu Çin Halk Cumhuriyeti'nin iç meselesi olmaktan çıkıp uluslararası aktörlerin de gündemlerine aldıkları bir konu haline geldi. Ancak Urumçi olayları sonrasında da Doğu Türkistan'da bir takım sorunlar yaşanmaya devam etti. 2009 Urumçi olaylarında kaybolan ve tutuklanan gençlerin akıbetinin ne olduğuna ilişkin bilgi talep eden, tutukluların serbest bırakılmasını isteyen Uygurlar, 18 Temmuz 2011'de Hoten'de bulunan Nurbağ Caddesi'ndeki karakolun önünde gösterilere başladı. Çin polisinin sert müdahaleleri ile gösteriler bastırılırken, Dünya Uygur Kurultayı'nın yaptığı açıklamaya göre yirmi Uygur öldürüldü, yetmiş kişi de gözaltına alındı (Gökbayrak Dergisi 2011, <http://www.gokbayrak.com/haberler/dogu-turkistan-in-hoten-ilinde-20-uygur-turku-sehit-dustu>, 24 Mart 2019'da erişildi.).

29 Haziran 2012'de, Hoten-Urumçi seferini yapan Tianjin Havayolu'na ait uçak Uygur olduğu söylenen hava korsanları tarafından kaçırılmaya çalışıldı. Kaçırma girişimi

yolcular tarafından engellendi ve uçağın Hoten'e güvenli bir şekilde indirilmesi sağlandı (BBC 2012, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/06/120629_china_hijack, 24 Mart 2019'da erişildi). Diğer taraftan yapılan açıklamalarda konunun uçak kaçırma ile ilgisi olmadığı koltuk kavgası yüzünden çıkan bir olay olduğu iddia edildi. Kaçırma olayının sorumlusu olarak tutulan altı Uygurdan hayatta kalan üç Uygurlu idam cezasına mahkûm edilirken, bir Uygurlu da müebbet hapis cezası aldı (Dinçer 2015, <https://listelist.com/dogu-turkistan-siddet/>, 24 Mart 2019'da erişildi).

22 Nisan 2013'de Çin polisinin Kaşgar'a bağlı Baçu kasabasında arama yapmak istemesi üzerine bölgede huzursuzluklar yaşandı, çatışmalar oldu (Dünya Uygur Kurultayı 2014, <https://www.uyghurcongress.org/tr/?p=10865>, 24 Mart 2019'da erişildi). 26 Haziran 2013'de ise Turfan şehrinde yeni bir ayaklanma meydana geldi. ÇHC 2000 yılında hayata geçirdiği "Batının Kalkınması Stratejisi" çerçevesinde "kentsel dönüşüm" yapmak için Turfan'daki Uygurların evlerini ve topraklarını istimlak etmesi üzerine yeniden huzursuzluklar başladı. Olayların 2009 Urumçi olaylarının başladığı oyuncak fabrikasında yaşanan kavganın yıl dönümüne denk gelmiş olması halk arasında da daha büyük bir endişe yarattı (Kanat 2013, <https://www.setav.org/5-soru-dogu-turkistan-olaylari/>, 24 Mart 2019'da erişildi). 28 Ekim 2013'de Tiananmen Meydanında bir otobüs yanarak halkın arasına daldı. Beş kişinin ölümü ile sonuçlanan bu olay Çin polisi tarafından örgütlü terör saldırısı olarak ilan edildi (Haberler.com 2013, <https://www.haberler.com/cin-polisi-tiananmen-meydani-ndaki-orgutlu-terror-5236306-haberi/>, 24 Mart 2019'da erişildi). Aracın içinden üç Sincanlı gencin ölü bedenleri çıkarıldı. 15 Aralık 2013'de Kaşgar iline bağlı Şufu kasabasında düğün hazırlığı yapan Uygur bir ailenin evine Çin polisi baskın yaptı ve çatışma yaşandı. Çatışmalarda ikisi polis memuru on dört Uygurun öldüğü açıklandı. Huzursuzluklar 2014 yılında da devam etti ve 11 Şubat 2014'de Wushi'de devriye gezen polisler bombalı saldırı düzenlendi. 1 Mart 2014'de Kunming Tren İstasyonu'na saldırı düzenlendi. Çin polisi olaylara müdahale etti ve Uygur Türklerinden dört kişiyi vurdu. Olayların sorumlusu olarak görülen Uygur için idam kararı çıkarken bir kişi de müebbet hapis cezası aldı. 30 Nisan 2014'te Urumçi'deki tren istasyonuna Çinlilerin ayrılıkçı-dinci olduğunu iddia ettikleri kişiler tarafından bomba atıldı (Dünya Uygur Kurultayı 2014, <https://www.uyghurcongress.org/tr/?p=10865>, 24 Mart 2019'da erişildi).

28 Temmuz 2014 tarihinde de bir olay daha yaşandı. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne bağlı Yarkand ilindeki Elixhu ve Huangdi kasabalarında, Çin medyası tarafından “terör saldırısı” diye nitelendirilen, Uygur halkı tarafından ise ÇHC'nin Ramazan ayında Müslümanları baskı altına almasını protesto eden insanlara ateş açtığı şeklinde söylenen olay sonucu iki grup arasında yeni bir çatışma meydana geldi. Çatışmalar sırasında onlarca Uygur ve Çinli öldü. ÇHC yaptıkları açıklama ile kamuoyuna bu olayların yurtiçinde ve yurtdışında terör örgütleri ile bağlantısı olan kişiler tarafından önceden organize edilmiş ciddi bir terör saldırısı olduğunu iddia etti. Uygur Amerikan Derneği ise protesto eden kişilere Çin polisinin sert ve şiddet kullanarak müdahalede bulunduğu yönünde açıklama yaptı. 31 Temmuz 2014'de ise Kaşgar kentinde bulunan 600 yıllık caminin imamı olan 74 yaşındaki Cuma Tahir sabah namazı çıkışında bıçaklanarak öldürüldü (BBC NEWS 2014, <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-28628332>, 25 Mart 2019'da erişildi).

Bütün bu gelişmeler olurken, Çin Halk Cumhuriyeti Komünist Partisi ve merkezi hükümetinde önemli değişiklikler oldu. 2012 yılında ÇHC Komünist Partisi Sekreteri olan Şi Cinping 2013 yılında 12. Ulusal Halk Kongresi'nde ÇHC Devlet Başkanı olarak seçildi. Böylelikle Çin Halk Cumhuriyeti için yeni bir dönem başlamış oldu. Şi Cinping yaptığı ilk açıklama ile 2020 yılına kadar Çin'i orta halli bir refah toplumu haline getireceğini, 2050 yılına kadar da Çin'in sosyalist dönüşümünü tamamlayacağını dile getirdi. Dış politikada ise başka ülkelere zarar verecek politikalar izlemeyeceğini ancak bunu yaparken kendi haklarından da taviz vermeyeceğini ifade etti. Bu açıklamanın paralelinde 2013'den sonra ÇHC'nin dış politikada izleyeceği yol haritası üç temele dayandırıldı. Birincisi Çin karşılıklı diplomasi kurallarına bağlı kalacaktı. İkincisi diğer ülkelerle olan ilişkilerinde “kazan kazan” ilkesine uygun hareket edecekti ve üçüncüsü Çin ulusal egemenliğinin ve sınır güvenliğinin korunması konularını ön planda tutmaya devam edecekti (Vodinalı 2017, <https://www.aydinlik.com.tr/si-cinping-ve-asya-devrimi-huseyin-vodinali-kose-yazilari-ekim-2017>, 11 Mayıs 2019'da erişildi). 2013 yılının Eylül ayında Kazakistan'ı ziyaret eden Çinli lider Şi Cinping burada tarihi İpek Yolu'nun yeniden canlandırılabilabileceğinden bahsetti. Endonezya ziyareti esnasında da benzer bir konuşma yaparak deniz ticaretinde kullanılacak güzergâha vurgu yaptı. 2013 yılının son aylarına gelindiğinde ise “yüzyılın projesi” şeklinde duyurulan “Modern İpek

Yolu” konseptini içeren “Bir Kuşak Bir Yol” projesi uluslararası topluma resmen ilan edildi. Bu proje Şi Cinping’in dış politika vizyonunun temelini oluşturan bir proje olurken Çin’in kendi hinterlandını da doğrudan etkileyecek bir proje özelliği taşımaktadır (Beşer 2018: 5).

“Bir Kuşak Bir Yol” projesi ile 60’a yakın ülkede, oldukça yüksek tutarlı yatırımlar yapılarak ekonomik motivasyonun artırılması ve uluslararası ticaret ağının geliştirilmesi hedeflenmektedir. Proje ile ticarete öncelik verilerek bölge ülkelerinin refahı artırılabilecek, Çin’in istikrarsızlığın kaynağı olarak gördüğü etnik ve dini aşırılıkların önüne geçilmesi de hedeflenmektedir. Böylelikle sadece Çin’in komşu ülkelerinin değil aynı zamanda etnik, dini, kültürel farklılıkların fazla olduğu, ülkenin batısındaki bölgelerin -Sincan Uygur Özerk Bölgesi gibi- kalkınması sağlanarak ülke içinde de istikrar ortamının oluşmasına zemin hazırlanması da amaçlandı (Alperen 2017: 19).

2014 yılında 57 ülkenin desteği ile “Bir Kuşak Bir Yol” projesinin finansmanında kullanılmak üzere İpek Yolu Fonu (Silk Road Fund/SRF) kuruldu. Ardından Çin’in öncülüğünde Asya Altyapı Yatırım Bankası (Asian Infrastructure Investment Bank/AIIB) kuruldu. 28 Mart 2015’de Çin Dışişleri ve Ticaret bakanlıkları ve Ulusal Kalkınma ve Reform Komisyonu proje ile ilgili “eylem planı” oluşturdu ve böylelikle proje ile ilgili ilk resmi belge de oluşturulmuş oldu (Beşer 2018: 10).

Çin Ulusal Halk Meclisi Daimi Komitesi’nin 2015 Aralık ayında yaptığı toplantı sonucunda onayladığı “Terörle Mücadele” yasası 1 Ocak 2016 itibarıyla yürürlüğe girdi. Bahse konu yasa, ülkenin ilk terörle mücadele yasası olup Çin’in istikrarı, huzuru, etnik birliği ve ekonomik gelişimi için terörün çok büyük bir tehdit olduğu düşüncesiyle hazırlandı (TRT Haber 2015, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/cinin-ilk-terorle-mucadele-yasasi-onaylandi-225424.html>, 28 Nisan 2019’da erişildi). Sincan Uygur Özerk Bölgesi Halk Kurultayı ise terörle mücadele yasasını Temmuz 2016’da kabul etti. Bu yasa Sincan Uygur Özerk Bölgesi yetkililerinin dini aşırılıklar ile nasıl mücadele edeceği konusunda bilgi ve yönlendirme içermekteydi (Emet 2019a: 39).

Çin Halk Cumhuriyeti içerisinde çok eski zamanlardan beri olan, Doğu Türkistan'a ise 2013 yılından sonra açılmaya başlayan "toplama kampları" meselesi yakın zamanda gündeme geldi. 2014 yılından itibaren de bu merkezlerin yer aldığı kamp alanları hareketlenmeye başladı (Kaşıkçı 2019a, <https://www.karar.com/gorusler/cinin-21-asir-distopyasi-dogu-turkistandaki-toplama-kamplari-1121389>, 11 Mart 2019da erişildi). Sincan Uygur Özerk Bölgesi Komünist Parti Sekreteri olarak Çin Çüenguo'nun atanması ile birlikte Ağustos 2016dan bugüne Sincan'daki Türkler ve Müslümanlar için durum daha da kötü bir hal almaya başladı (Millward 2019: 29).

Özellikle Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki birçok Doğu Türkistanlı Çin'in "yeniden eğitim" adını verdiği kamplara konuldu. Terörle mücadele yasasının da çıkmasıyla ulusal güvenliğe tehdit oluşturabilecek nitelikteki fikrine sahip olduğu düşünülen kişiler yeniden eğitim kamplarına alındı ve bu yasa paralelinde Mart- Nisan 2017'den sonra kampların kapasitelerinde artış oldu. İlk toplu tecrit de bu dönemde yapıldı. Kamp kapasitelerindeki en büyük artışın yaşandığı yıl ise 2018 yılı oldu. Kamplara alınan kişi sayısının bir milyonun üzerine çıktığı tahmin edilmektedir. Uluslararası toplum bu tecritten 2017 yılının sonunda çıkan haberler sonucunda bilgi sahibi oldu (Kaşıkçı 2019a, <https://www.karar.com/gorusler/cinin-21-asir-distopyasi-dogu-turkistandaki-toplama-kamplari-1121389>, 11 Mart 2019da erişildi).

29 Mart 2017'de Sincan Uygur Özerk Bölgesi Halk Kurultayı tarafından çıkarılan ve 1 Nisan 2017'de yürürlüğe giren "Dinci Aşırılıklarla Savaş" yönetmeliği ile 15 eylem aşırılık işareti olarak kabul edildi. Bahse konu eylemler arasında; dini yamak ve yaygınlaştırmak, evlenme, cenaze ve miras hukuku konuları dinin yaklaşımları doğrultusunda değerlendirmek, "helal/ helal değil" kavramlarını kullanarak insanların modern hayatına müdahale etmek, tesettür, sakal bıyık gibi dini çağrıştıran semboller kullanmak veya yeni doğan çocuklara dini çağrışım yapan isimler koymak bulunmaktadır (Hazret 2017, <http://www.yeniakit.com.tr/haber/uygur-turklerine-karsi-dun-yasaklar-devreye-girdi-295692.html>, 28 Nisan 2019da erişildi). 2017 yılında yapılan bu bölgesel düzenleme ile aşırılıklarla mücadele etmek için 2016 yılında yürürlüğe giren Çin'in ilk "Terörle Mücadele Yasası" ile sınırları çizilen yetki ve sorumluluklar detaylandırıldı. Çinli hukukçular aşırılık olarak kabul ettikleri bu 15 eylem ile "yasal din/ yasadışı din"

arasındaki ayrımı net bir şekilde yapmayı amaçladı. Daha sonra Çin Hükümeti Uygurları, dini inançlarını barışçıl bir yaklaşıma sahip olsalar da bu yönetmelik kapsamında suç saymakla tehdit etmeye başladı (Emet 2019a: 38-39).

Diğer taraftan uluslararası camianın da gündemine oturan toplama kamplarının varlığı Çin Hükümeti tarafından aylarca inkâr edildikten sonra yapılan bir açıklama ile kabul edildi. Uluslararası camianın “Toplama Kampı” olarak nitelendirdiği, merkezlerin esasında “Yeniden Eğitim Kampları” olduğunu öne sürülerek bu kamplarda Uygurların ve diğer gruplara dâhil olan kişilerin ideolojik aşırılıkçı fikirlerinden arındırılıp bir takım eğitime tabi tutuldukları iddia edildi (Kaşıkçı 2019d: 5).

BM İnsan Hakları Komitesi yıllık incelemesinde konu mercek altına alınarak eleştirildi. Ayrıca, BM üyesi olan ülkelerden bazıları Çin’in kendi topraklarında yaşayan halka yönelik yaklaşımını eleştirdi. Bunun üzerine 15 ülkenin diplomatik temsilcisi Sincan Uygur Özerk Bölgesi Komünist Parti Sekreteri Çin Çüengo’ya mektup yazarak kurduğu toplama kampları üzerine görüşmek istediklerine ilişkin taleplerini ilettiler. Çin Dışişleri Bakanı bu talepler ile söz konusu ülkelerin diplomatik protokolü ihlal ettiğini ve ÇHC’nin içişlerine müdahalede bulduklarını söyleyerek tepki verdi (Brophy 2019: 34).

Basında çıkan haberlerin yanı sıra Kazakistan Dışişleri Bakanlığı’na ve Atajurt İnsan Hakları Merkezine yazılan mektuplardan ve yapılan başvurulardan bu merkezlerde yaşananların, insan onuruna yakışmayacak muamelelerden yapıldığı ortaya kondu. Günümüzde ise bu kamplara alınan insanların sayısının bir milyonun üzerine çıktığı düşünülmektedir (Kaşıkçı 2019a, <https://www.karar.com/gorusler/cinin-21-asir-distopyasi-dogu-turkistandaki-toplama-kamplari-1121389> , 11 Mart 2019da erişildi).

Diğer taraftan, daha önce Tibet Özerk Bölgesinde görevi sırasında da benzer politikalar yürüttüğü ileri sürülen, Sincan Uygur Özerk Bölgesi Sekreteri Çin Çüenguo göreve başladıktan sonra on binlerce yeni güvenlik personelini işe aldı. Sonraki süreçte ise bölgenin her yerinde devriyeler, polis kulübeleri, zırhlı personel taşıyıcıları ve kontrol noktaları oluşturuldu. Son zamanlarda ise yüz tanıma kameraları ağı, cep telefonu dinleyicileri, GPS izleme araçları ve bölgede yaşayan ailelere uygulanan onların seyahat

geçmişlerine ve dini inançlarına ait soruların yer aldığı zorunlu anket uygulamaları ile giderek büyüyen kişisel bilgi veri tabanı oluşturuldu. Bu süreçte önde gelen Amerikan teknoloji şirketlerinden teknolojik destek satın alındı. Bahse konu anketler puanlama sistemine tabi olup Uygurlara yapılan bu anketlerin sonunda bir takım puanlar verilmektedir. Düzenli dini ibadetlerde bulunan ya da Uygur etnik kimliğine sahip çıkan kişiler bu anketlerde puan kaybetmekte ve Çin Hükümeti'nin potansiyel risk olarak gördüğü grubun içine dâhil edilmektedir (Millward 2019: 29). Ayrıca Çin Hükümeti'nin 2016- 2017 yılları arasında “herkes için sağlık muayenesi” sloganı ile bir kampanya düzenlediği ve Doğu Türkistan'da yaşayan halkın DNA örneklerinin ve iris görsellerinin toplandığı iddia edildi (Karar 2019a, <https://www.karar.com/guncel-haberler/cinden-biyolojik-teror-dogu-turkistanda-abd-teknolojisi-ile-dna-topluyor-1128677>, 11 Mart 2019'da erişildi).

2.4. Uluslararası Arenada Doğu Türkistan Sorunu

5 Temmuz 2009 Urumçi olayları sırasında ve sonrasında Doğu Türkistan'da yaşananlar uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir. Kısa sürede çok sayıda kişinin zarar gördüğü, ölümle sonuçlanan olayların dehşet verici olduğu yönündeki görüşler yaygınlık kazanmıştır. Çin ise 2009 yılında çıkan uluslararası haber ajanslarının katliam olarak nitelendirdiği olayların sorumlusu olarak 2005'te ABD'ye sığınan Rabia Kadir ve 2004'te Almanya'nın Münih şehrinde kurulan Dünya Uygur Kurultayı'nı gösterdi. Çin Hükümeti'nin Doğu Türkistan'daki vatandaşlarına orantısız güç kullanması ile birlikte durum uluslararası bir mesela halini aldı ve yaşananlara uluslararası toplum da tepki gösterir oldu. Hatta kimi ülkeler, uluslararası örgütler ve sivil toplum kuruluşları konuya sessiz kalamadı. Bu anlamda Urumçi olayları Doğu Türkistan sorununun – her ne kadar Çin Hükümeti tarafından “Çin iç meselesi” olarak eleştirilerden uzak tutma çabalarına rağmen – Urumçi olayları ile uluslararasılaştığı söylenebilir.

Son dönemde ise hem ÇHC'nin hem de uluslararası toplumun gündeminde olan asıl konu ise, Çin'in “Yeniden Eğitim” kampları adını verdiği kamplarda tahmini bir milyon başta Uygur, Kazak ve Kırgız Türkleri olmak üzere Müslüman Türk Doğu

Türkistan halklarını, yasadışı bir şekilde gözaltında tutmasıdır. Bahse konu olan bu iki meselenin sonunda, Çin hükümetinin insan haklarını hiçe sayan bu politikalarına uluslararası toplumun sesinin yükseldiğini görülmektedir. Bu bağlamda, Sincan Uygur Özerk bölgesinde yaşananların tarihsel arka planını göz önünde bulundurduğumuzda “Doğu Türkistan Sorunu” olarak tanımladığımız olaylar silsilesine verilen tepkileri iki farklı olay üzerinden açıklamak gerekir.

2.4.1. 5 Temmuz Urumçi Olayları Sonrası Doğu Türkistan Sorunu ve Uluslararası Toplum

1945’de kurulan Birleşmiş Milletler Örgütüne Çin Halk Cumhuriyeti, 1971 yılında üye oldu. Bu üyelik gerçekleşti ancak ÇHC, BM İnsan Hakları sözleşmelerini imzalamadı ve BM İnsan Hakları Komisyonuna dâhil olmadı. Dönem dönem Çin’in uluslararası ilişkilerinin gelişmesine de paralel olarak insan hakları konusunda iyileştirmeler yapılsa da bu durum iç meselesi olarak gördüğü Doğu Türkistan Sorununun tarafı başta Uygurlar olmak üzere Doğu Türkistan halkına yansımada (Avcı 2018: 11). Doğu Türkistan halklarının protestolarına şiddetle karşılık veren Çin’in politikalarına karşı, çok sayıda kişinin ölümüyle sonuçlanan 5 Temmuz Urumçi olayları sonrasında Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Yüksek Komiseri Navi Pillay yaptığı açıklama ile Sincan Uygur Özerk Bölgesi’ndeki olayların kısa sürede hızla yayılmasına vurgu yapıp ölümle sonuçlanan eylemlerin endişe verici olduğunu belirtti (Şen 2009: 110).

Diğer yandan, Uluslararası Af Örgütü ise yaptığı açıklama ile barışçıl bir şekilde toplanan, gösteriler yapan, dernek kurma özgürlüğünü kullanan insanların Çinli yetkililerce öldürülmesi ve gözaltına alınmasının hesabının verilmesi gerektiğini, acilen tarafsız ve bağımsız, adil, bir soruşturmanın başlatılmasını, ölümlerden sorumlu olanların adaletin önüne çıkarılmasının şart olduğunu ifade etti (Şen 2010a: 577). İnsan Hakları İzleme Örgütü de Çin’in bağımsız soruşturmaya izin vermesi yönünde çağrıda bulunurken uluslararası kurallara uygun bir şekilde, orantısız güç kullanmadan, Çin hükümetinin bölgedeki gerilimi yatıştırması gerektiğine vurgu yaptı (Kul 2013:88).

ABD, 11 Eylül 2001 terör saldırılarından sonra literatürüne eklediği “Terörle Mücadele” politikası kapsamında Afganistan’a müdahalede bulunarak ve bu müdahalede bulunmak için askeri üsler açarak Orta Asya’ya yerleşti. Aynı zaman diliminde, Çin de politikalarına “Terörle Mücadele” konseptini eklerken Doğu Türkistan İslami Hareketi’ni terörist örgüt olarak ilan etti. ABD de bu yapılanmayı, El-Kaide ile bağlantısı olduğu gerekçesi ile terör örgütü olarak ilan etti. Ancak Dünya Uygur Kongresini ise şiddet eğilimi olmadığı gerekçesiyle destekledi. Bu kapsamda ABD ile ÇHC ilişkilerinin iki yönü olduğu söylenebilir (Avcı 2018: 13). 2009 Urumçi olayları sonrasında ABD bir tasarı hazırlayarak; Çin’in Sincan Uygur Özerk Bölgesi’ne Han Çinlilerini yerleştirdiğinden, bölgede yaşayan Uygurların azınlık konumunda olduğundan ve Uygurları bastırıldığından bahsetti. Rabia Kadir başkanlığında Dünya Uygur Kongresi heyeti Urumçi olaylarından sonra Belçika’nın başkenti Brüksel’e giderek Avrupa Parlamentosundaki yetkililerle görüştü. Avrupa Birliği üyesi ülkeleri Uygur meselesinin detayları hakkında bilgilendirdi (Emet 2009: 138).

Uluslararası camiaya yapılan ilk açıklama ise Avrupa Birliği dönem başkanı İsveç’ten geldi. AB, Çin’in tutuklulara karşı insan haklarına uygun muamelelerde bulunmasına yönelik çağrıda bulunurken yaşananlardan büyük üzüntü duyduğunu belirtti ve tarafların sakin olması gerektiğine vurgu yaptı (Şen 2009: 111). Bir başka uluslararası tepki de, Japonya’dan geldi. Japonya Dışişleri Bakanı Yardımcısı Mitoloji Yabunaka, yaşananlardan endişe duyduklarını ifade etti. Konuya olan ilgilerinin arttığını ve sorunu yakından takip ettiklerini vurguladı (Tümtürk 2010: 88).

Kazakistan, komşusu Çin ile sınır bölgesini oluşturan ve 1 milyon kadar Kazak asıllının yaşadığı Doğu Türkistan’daki karışıklıklar sonrasında vatandaşlarını Doğu Türkistan’a seyahat etme konusunda uyarırken, Çin de Sincan Uygur Özerk Bölgesini ziyaret etmek isteyen Kazak vatandaşlarının vizelerini askıya aldı. Bu gelişmeler üzerine bölgede bulunan çok sayıda Kazakistan vatandaşı bölgeyi terk etti. Rusya Dışişleri Bakanlığı ise yaptığı açıklama ile konunun Çin’in iç meselesi olduğunu dile getirdi (Ersoy 2008: 62).

4 Ağustos 1971 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti; Komünist Parti tarafından yönetilen Çin Halk Cumhuriyeti'ni, Paris'teki büyükelçiliğinde düzenlenen resmi tören ile tanıdı. Türkiye, ÇHC ile ilk diplomatik ilişki kurduğunda Nihat Erim Başbakan, Osman Olcay ise Dışişleri Bakanı idi (Ersoy 2008: 62). 1982 yılı Aralık ayında dönemin Cumhurbaşkanı Kenan Evren Çin'i ziyaret etti (Bilgin 2010: 130). Böylelikle Çin ile Türkiye arasında 1971'de kurulan resmi diplomatik ilişkilerde, "karşılıklı uyum ve anlayış temelinde işbirliği" aşamasına geçilmiş oldu (Aini 2012: 120). Fakat Sincan Uygur Özerk Bölgesi ile sahip olduğu tarihi ve kültürel bağları sebebiyle Türkiye, Urumçi olaylarına en sert tepkiyi veren ülke oldu. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, olayların vahşet boyutuna vardığını ve durdurulması gerektiğini belirtti. Konunun BM Güvenlik Konseyi'ne taşınması gereken bir nitelikte olduğunu söyledi. Ayrıca basın toplantısında Erdoğan, Doğu Türkistan'da yaşananlardan "adeta bir soykırımdır" ifadesini kullandı (Kul 2013: 88-89). Çin Dışişleri Bakanı yaşananların, Çin'in iç meselesi olduğundan ötürü BM Güvenlik Konseyi'ne götürülmesinin doğru olmayacağını ifade etti. Çin mediasında Recep Tayyip Erdoğan'ın "soykırım" tabiri için özür dilemesi gerektiği yazıldı (Şen 2009: 112). Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu ise yaşanan olayların insanlık ayıbı olduğunu düşündüklerini ifade ederken bu olayların bir an önce durdurulması gerektiğini ifade etti (Emet 2009: 41). 10 Temmuz 2009'da Türk Dışişleri Bakanlığı yaptığı açıklamayla Türkiye ile Çin arasında dostluk bağına kuvvetlendiren "Uygurların", iki ülke arasında "köprü" olduğunu, güvenli bir ortamda, huzurlu bir şekilde yaşamaları için gerekli şartların sağlanmasını beklediğini ifade etti (Kul 2013: 89). 2012 yılında Çin ziyaretini Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin başkenti Urumçi'den başlayarak yapan Recep Tayyip Erdoğan, bölgeyi Başbakan sıfatı ile ziyaret etti. Burada Çinli yetkililerce oldukça olumlu karşılanan Başbakan "soydaşlarımız size emanet" şeklinde açıklama yaptı (Er 2012, <https://www.dogu-turkistan.net/2012/04/11/turkiye-basbakani-dogu-turkistanda/>, 19 Temmuz 2019'da erişildi).

Diğer bir Müslüman ülke olan İran'da en sert tepkiyi dini liderler verdi. Ayetullah Cafer Subhani ve Ayetullah Ahmed Hatemi, Müslümanların haklarının korunmasını istedi ve Uygur Müslümanlarının can ve mallarına zarar gelmemesi için yetkililerin konuya müdahale etmesi gerektiğini belirtti (Şen 2009: 112). Dönemin İslam Konferansı Teşkilatı Genel Sekreteri Ekmeleddin İhsanoğlu, Çin'in Müslüman azınlığın sorunlarına

sadece güvenlik ekseninde yaklaşmaması gerektiğini, bu yaklaşımın Uygur halkını büyük bir korku seline sürüklediğini, Çin'in orantısız güç kullanmasının endişe verici olduğunu söyledi. Bölgedeki gelişmeleri İslam Konferansı Teşkilatı olarak takip etmeye devam edeceklerine vurgu yaptı (Tümtürk 20010: 87). Fakat bütün bu kınamalara ve tepkilere rağmen başta Türkiye ve diğer nüfusun çoğunluğunu Müslüman halklardan oluşan devletlerin tepkisi sözlü protesto etmekten ileri gitmedi. Müslüman ülkelerin bu tutumları, yaklaşımları Çin'in bölgede baskısını artırmasına bir anlamda teşvik etti.

2.4.2. “Yeniden Eğitim” Kampları Kapsamında Doğu Türkistan Sorunu ve Uluslararası Toplum

2018 Ocak ayı verilerine göre bir milyondan fazla Uygur, Kazak ve Kırgız Sincan Uygur Özerk Bölgesi içerisinde kurulan kamplarda tutulduğu ifade edilmektedir. Ancak bu sayının 2019 yılı içinde üç milyona ulaştığı tahmin edilmektedir (Karar 2019b, <https://www.karar.com/dunya-haberleri/dogu-turkistanda-soykirim-basladi-1077262>, 1 Nisan 2019'da erişildi). 6-30 Ağustos 2018 tarihinde BM Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılması Komitesi, BM Cenevre ofisinde gerçekleştirdiği toplantı ile konuyla ilgili hazırladığı raporu açıklayarak Çin'de yaşananları dünya gündemine taşıdı. Raporu²³; Uygurların kitle halinde gözetim altında tutulduğu, sık sık polis kontrollerine maruz kaldıkları, cep telefonlarının denetlendiği, DNA örneklerinin toplandığı, yurtdışına çıkmak için yaptıkları başvurularına uzun süre cevap alamadıkları, özellikle de hac ibadetini yapmak için yurtdışına çıkmak isteyenlere zorluk çıkarıldığı ifade edildi. Ayrıca Uygurların ve diğer Müslüman halklardan kişilerin terörizm yanlısı oldukları gerekçesi ile hücre hapsinde tutulduğu, bu anlamda da Çin'in “terörizm” kavramının tanımını yaparken konuyu çok geniş bir perspektiften ele aldığı, “dini aşırıcılık” olarak tanımladığı kavramın ise çok belirgin olmadığı ifade edildi. Çin'in bu belirsiz ifadelerle dayanarak

²³ Raporun tamamı için;

<https://www.ohchr.org/en/NewsEvents/Pages/DisplayNews.aspx?NewsID=23486&LangID=E>

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/SessionDetails1.aspx?SessionID=1196&Lang=en

https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2fCERD%2fNGO%2fCHN%2f31745&Lang=en

https://tbinternet.ohchr.org/Treaties/CERD/Shared%20Documents/CHN/INT_CERD_NGO_CHN_31745_E.pdf, 26 Ağustos 2018'de erişildi.

kendi içinde yaşayan dini- etnik azınlığın barışçıl bir şekilde haklarını kullanmak istemeleri durumunda kişileri “suçlu” olarak nitelendirmekte hiç zorlanmadığı belirtildi. Bu bağlamda BM, uzun süre tecrit altında tuttuğu azınlıklara kötü muamelelerde bulunulmasından endişe duyduğunu da raporda yazdı ve böylelikle konu uluslararası camianın da dikkat kesildiği bir konu haline geldi. Raporda, kamplarda tutulan çok sayıda kişinin derhal serbest bırakılması konusunda Çin’e çağrıda bulunuldu (TRT Haber 2018a, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/birlesmis-milletlerden-cine-uygur-tepkisi-382607.html> , 1 Nisan 2019da erişildi).

İnsan Hakları İzleme Örgütü bir basın toplantısında yaptığı açıklama ile Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde yaşanan insan hakları ihlallerinin uluslararası inceleme gerektirdiğini savunurken Müslüman ülkelerin de bu durum karşısında sessiz kalmaması gerektiğinden bahsetti. Toplama kamplarının amacının buradaki kişilerin etnik ve dini kimliklerini yok etmek olduğunu ve Uygur halkının baskıya maruz kaldığını dile getirdi (Bag 2019a, <https://tr.euronews.com/2019/02/05/batili-insan-haklari-orgutleri-musulman-ulkelere-dogu-turkistan-neden-destek-vermiyorsunuz>). Çin anayasasına ve uluslararası insan hakları yasalarına aykırı olan bu eğitim merkezlerinin bir an önce kapatılarak burada tutulan insanların serbest bırakılması yönünde Çin Hükümetine de çağrıda bulundu (Emet 2019a: 41). Uluslararası Af Örgütü ise Doğu Türkistan’ı “açık hava hapishanesi” şeklinde tanımlarken, zorunlu kültürel asimilasyonun yapıldığı, etnik azınlıkların kendi topraklarında yabancıya dönüştürüldükleri, keyfi tutuklamaların yapıldığı, beyin yıkama operasyonlarının düzenlendiği olayların yaşandığını ifade etti (Bag 2019a, <https://tr.euronews.com/2019/02/05/batili-insan-haklari-orgutleri-musulman-ulkelere-dogu-turkistan-neden-destek-vermiyorsunuz>).

ABD’de Sincan Uygur Özerk Bölgesi’ndeki azınlığa yönelik insan hakları ihlalleri nedeniyle ABD Kongre üyesi olan çok sayıda kişi tarafından ÇHC’ ne yaptırım uygulanması talebi dile getirildi. Fakat Çin Dışişleri Bakanlığında tepki gecikmedi ve yapılan açıklamada Çin’de insan haklarının oldukça iyi korunduğundan, hatta Çin’de yaşayan azınlıklarının dini haklarının kanunlarla bile korunuyor olduğundan dem vuruldu

ve ABD'nin yaptırım talebinden duyulan rahatsızlık dile getirildi (Altuğ 2018, <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bmden-cine-uygur-tepkisi/1243628> , 1 Nisan 2019da erişildi).

AB Brüksel'de yaptığı bir açıklama ile Çin'in baskı ve asimilasyon politikaları, kitlesel gözaltılar ve insan hakları ihlalleri yaptığını, Avrupalı üç diplomatın Çinli yetkililer tarafından önceden belirlenen bölgelerde gezdirilmelerine rağmen bu fikirlerinin değişmediğini açıkladı (Bağ 2019a, <https://tr.euronews.com/2019/02/05/batili-insan-haklari-orgutleri-musulman-ulkelere-dogu-turkistan-neden-destek-vermiyorsunuz>). Bu anlamda ABD ve AB Çin Hükümetinden bu kamplarda insan hakları ihlalleri yapıldığı için kampların kapatılmasını talep etmektedir. Eğer bahse konu kamplar ÇHC'nin savunduğu gibi eğitim kampı ise de bir an önce kampların uluslararası toplumun denetimine açılması gerektiğini savunmaktadırlar (Karar 2019b, <https://www.karar.com/dunya-haberleri/dogu-turkistanda-soykirim-basladi-1077262> , 1 Nisan 2019'da erişildi).

Çin Hükümeti, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde uyguladığı bu yeni politikanın aşırılıkçı düşüncelerden kurtulmayı sağlayacak bir yol olduğuna inandı. Ayrıca uygulamalar neticesinde bölgesel barışı ve istikrarı destekleyen sonuçlar elde ettiğini ve bunun uluslararası toplum için de önemli bir referans olduğunu savundu. Uluslararası toplum Çin Hükümeti'nin bu politikalarını insan hakları ihlali olarak değerlendirirken komşusu Kazakistan'ın bu duruma tepkisi biraz farklı oldu. Kazakistan, Çin'in politikalarına yönelik herhangi bir olumsuz görüş beyan etmezken kendi topraklarında yaşayan Uygurları da yakından takip etmektedir (Bağ 2019c, <https://tr.euronews.com/2019/03/29/cin-den-kazakistan-a-dogu-turkistan-daki-terorle-mucadeleye-destek-tesekkuru> , 1 Nisan 2019'da erişildi). Çin-Kazakistan ilişkilerine genel hatları ile baktığımızda ise karşılıklı işbirliğine yönelik bir atmosferin olduğundan söz edilebilir. Çin Halk Cumhuriyeti yakın zamanda Kazakistan'a, uygun faiz oranı ile 20 yıl vadeli 300 milyon dolar kredi verdi. Çin'in Kazakistan'da başta petrol olmak üzere birçok sektörde büyük yatırımları bulunmakta ve iki ülke arasındaki ticaret Kazakistan için önem arz etmektedir. Çin kredisi ile finanse edilen Kazak ekonomisi sayesinde, Kazakistan'ın kendini Çin'e karşı bağılı hissetmesine sebep olduğu söylenebilir. Aslında

bu durum bile iki ülke arasındaki ilişkilerde Doğu Türkistan Sorununa karşı Kazakistan'ın olumsuz bir görüşe sahip olmadığını açık göstergesidir. Ayrıca her iki ülkenin Şanghay İşbirliği Örgütü (ŞİÖ) üyesi olması, ŞİÖ'nde ayrılıkçılığa, teröre ve radikalizm ile mücadele etme ilkeleri çerçevesinde ortaklık yapması da Kazakistan'ı sınırlamaktadır. Fakat Çin'in uyguladığı asimile politikasının bölgedeki Kazak uyrukluları da etkilemesi sebebi ile Kazakistan hükümeti rahatsızlığını Çin hükümetine ilettiler (QHA Media 2019, <http://qha.com.tr/haberler/kazakistan-dogu-turkistan-in-sesini-duyuran-serikjan-bilas-i-gozaltina-aldi-cin-mi-istedi/8541/>, 2 Nisan 2019da erişildi).

Yakın zamanda Doğu Türkistan Türklerinin de kaderini etkileyen Çin- Kazak ilişkilerinde bir gelişme daha meydana geldi. Kazakistan'da bulunan Ata Yurt İnsan Hakları Merkezi'nin başkanı olan Serikcan Bilaş 9-10 Mart 2019 gecesinde Kazakistan hükümetince tutuklandı. Ata Yurt'un Almatı'daki merkezine yapılan baskında ise, Doğu Türkistanlıların dilekçeleri ve ifadelerinin bulunduğu söylendi. Bu nedenle Merkezin başkanı Serikcan Bilaş Kazakistan Hükümeti tarafından tutuklandı ve Ata Yurt mühürlendi. Tutuklama ve mühürleme olayının Çin'in Kazakistan'a verdiği krediden sonra olması uluslararası toplumun dikkatini çekti ve akıllara bu tutuklama eyleminin Çin tarafından yaptırılmış olma ihtimalini getirdi. (QHA Media 2019, <http://qha.com.tr/haberler/kazakistan-dogu-turkistan-in-sesini-duyuran-serikjan-bilas-i-gozaltina-aldi-cin-mi-istedi/8541/>, 2 Nisan 2019da erişildi). Tutuklanan Serikcan Bilaş, Almatı'dan Astana'ya götürüldü ve iki ay ev hapsi cezası verildi. Ancak ev hapsi verildiğinde ne ile suçlandığı anlaşılmış oldu. Bir etkinlikte yaptığı bir konuşmada, Doğu Türkistan'daki Müslümanlara "Cihad çağrısı yaptığı" iddiası ile hakkında tutuklama emri çıkarıldığı açıklandı. Sonrasında çıkan haberlerde basına konuşmanın bir kısmının verildiği ve yapılan montajlar yüzünden yanlış anlaşılmanın olduğu ifade edildi (Karar 2019c, <https://www.karar.com/dunya-haberleri/atayurt-insan-haklari-merkezinin-baskani-serikjan-bilasa-cihat-cagrasi-suclamasi-1146461>, 1 Nisan 2019'da erişildi). Ata Yurt İnsan Hakları Merkezi'nin faaliyetlerine izin verildi, fakat Serikcan Bilaş'ın ev hapsi ise devam etmektedir.

Uygur Türkleri tarafından tanınan bir halk ozanı olan Abdurrehim Heyit yapmış olduğu iki beste yüzünden Çin'in "Yeniden Eğitim" politikası kapsamında sekiz yıl

boyunca hapis cezası aldı. 2017'den beri hapiste olan ve yeniden eğitim kampında bulunan Abdurrehim Heyit'in Şubat 2019'da hayatını kaybettiği haberleri yayıldı (Mynet Haber 2019, <https://www.mynet.com/cin-makamlarini-toplama-kamplarini-kapatmaya-davet-ediyoruz-110104880207>, 3 Nisan 2019'da erişildi). Bunun üzerine Türkiye Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Hami Aksoy bir açıklama yaptı ve bu açıklama ile Çin'e Uygur Türkleri'nin haklarına saygı göstermeleri yönünde çağrıda bulundu. Yapılan açıklamada Türk kamuoyunda da Çin'de Uygur Türklerine yönelik ağır insan hakları ihlallerine dair tepkilerin arttığı, Çinli yetkililer tarafından da bu tepkilerin artık dikkate alınması gerektiği belirtildi. Çin'in keyfi tutuklamalar yaparak toplama kamplarında insanları topladığından ve çok sayıda Uygur Türkü'nün hapisanelerde işkencelere maruz kaldığından bahseden Hami Aksoy, bunun ÇHC için büyük bir utanç kaynağı olduğunu da özellikle belirtti. Bu vesileyle Çin'deki toplama kamplarının bir an önce kapatılması talebinde bulunan ve BM Genel Sekreterine de Doğu Türkistan'daki dramın durdurulması çağrısında bulunan Hami Aksoy'a, ÇHC'nin tepkisi çok gecikmeden geldi (Mynet Haber 2019, <https://www.mynet.com/cin-makamlarini-toplama-kamplarini-kapatmaya-davet-ediyoruz-110104880207>, 3 Nisan 2019'da erişildi). Çinli yetkili Hua Chunying bir açıklama yaptı ve öncelikle Abdurrehim Heyit'in ölmediğini, sağ olduğunu söyledi (Bag 2019b, <https://tr.euronews.com/2019/02/11/cin-den-turkiye-nin-uygur-uygurlar-ile-ilgili-aciklamasina-tepki-geldi>, 3 Nisan 2019'da erişildi). Çin Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Lu Kang da Doğu Türkistan İslami Hareketi'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi için bir tehdit unsuru olduğunu, buradaki halkın yaşamlarında barış ve huzuru tesis etmede alınan tedbirler sayesinde, son 25 aydır bölgede istikrarlı bir ortamın sağlandığını açıkladı. Çin'in terörle mücadele eylem planına Türkiye'nin iftira attığını öne sürdü ve en kısa sürede Türkiye'nin ve diğer ülkelerin yanlış yorumlar yapmayı bırakmasını, uluslararası terörle mücadelede işbirliği yapmak için gereken önlemlerin alınması yönünde çalışmaların başlamasını istedi (Koyuncu 2019, <https://tr.euronews.com/2019/02/27/cin-den-uygur-turkleri-tepkisi-turkiye-nin-gizli-ajandasi-var>, 3 Nisan 2019da erişildi). Çin'in Ankara Büyükelçisi Deng Li, Türkiye Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ile yaptığı görüşmede Türkiye'ye, Çin politikalarını eleştirmeye devam ettiği takdirde bunun ticari ilişkilere de yansıtacağı tehdidinde bulundu ve bu durumdan da Türkiye'ye yatırım yapmak isteyen enerji ve altyapı şirketlerinin olumsuz etkileneceğinin altını çizdi.

(Karar 2019d, <https://www.karar.com/dunya-haberleri/turkiyeye-dogu-turkistan-tehdidi-ticaretimiz-biter-1135605>, 11 Mart 2019'da erişildi).

Türkiye Cumhuriyeti'nden sonra bir başka Müslüman ülke olan Endonezya'dan da ÇHC'ne tepki geldi ve Endonezya Ulema Meclisi Danışma Konseyi Başkanı Din Şamsuddin bir açıklama yaptı. Bölgede çoğunluğu Müslüman olan halkın dini öğretilerini uygulama özgürlüğüne sahip olduğunu ifade etti. Müslüman halkın, işkence ve insan hakları ihlallerine maruz kalmasına ilişkin ise Çin yönetimini kınadığını açıkça belirtti. İslam İşbirliği Teşkilatı ve uluslararası topluma çağrıda bulunarak Müslümanların kaderine terkedilmemesini, kısa zamanda medeni haklarının sağlanması için gerekenin yapılmasını istediğini belirtti (TRT Haber 2018b, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/endonezyadan-cine-uygur-tepkisi-398019.html> , 4 Nisan 2019'da erişildi).

Gazeteci Cemal Kaşıkçı'nın 2 Ekim 2018'de İstanbul'daki Suudi Arabistan Konsoloslusunda öldürülmesi sonrasında uluslararası camianın tüm dikkati Suudi Arabistan Velihaht Prensi Muhammed Bin Selman'a çevrildi. Batılı ülkeler Suudi Velihaht Prense karşı daha temkinli yaklaşıma başlayınca, Muhammed Bin Selman imaj tazelemek amacıyla Asya ülkelerini yöneldi ve Pakistan, Hindistan, Çin'e ziyaretler düzenlemeye karar verdi. Selman, bu ülkelere yatırımlarda bulunma vaadinde bulunarak gündeme geldi. Pakistan ve Hindistan'da sonra Çin'i ziyaret etti. En son Çin'de Velihaht Prens Muhammed Bin Selman, Suudi Arabistan'ın milli petrol şirketi Aramco ile Çin'in Norinco şirketi, Çin'in Liaoning eyaletindeki Panjin kentinde rafineri kurulması için anlaşma imzaladı. İlgili rafinerinin değerinin 10 milyar dolar değerinde olduğu bilinmekte olup yapılan bu anlaşma karşılığında Muhammed Bin Selman, Çin'in ulusal güvenliğini korumak için aldığı tedbirlere ve uygulamalarına saygı duyduğunu, bu durumun Çin'in iç meselesinden ibaret olduğunu, dışarıdan iç işlere müdahalelerde bulunulmasına karşı çıktığını ifade eden bir açıklama yaptı. Tahmin edilenin aksine, bir diğer Müslüman ülke olan Suudi Arabistan'dan Uygur Türklerine destek verilmemiş oldu (Karar 2019e, <https://www.karar.com/dunya-haberleri/pekinde-kan-ticareti-1129097>, 1 Mart 2019'da erişildi).

III. BÖLÜM

3. ÇİN HALK CUMHURİYETİ'NİN DOĞU TÜRKİSTAN POLİTİKASI

Ortak düşünceler, norm ve kurallar uluslararası sistemdeki aktörlerin kimliklerini ve çıkarlarını belirlemektedir. Farklı kimliklerin çekişmeli etkileşimleri ise bencil kimliklerin ortaya çıkmasına uygun bir zemin hazırlar. Her bir kimlik çekişmeli bir ortamda kendi güvenliğini arttırmak için çaba sarf ederken bir diğer kimliğin güvenliğine karşı tehdit olmaya başlamaktadır. Kimlik temelli bir güvenlik algısı böylesi bir sosyal yapı içerisinde inşa edilmektedir. İnşacı yaklaşımın bu varsayımıyla bağlantılı olarak karşımıza çıkan Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne yönelik politikaları ve çıkarları, farklı kimlik algısının yarattığı güvenlik tehdidine karşı güvenlikleştirme prensibine dayalı bir şekilde geliştirilmeye başlandı.

Bu bağlamda, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin tarihi ve Doğu Türkistan meselesinin sorun haline geldiği süreç, Çin Halk Cumhuriyeti'nin tarihsel döngüsü ve bu döngü içerisinde Sincan Uygur Özerk Bölgesine ilişkin politikaları ile paralellik arz etmektedir. 3. bölümde, 70 yıllık süreç boyunca Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan üzerinde uyguladığı politikalarını tarihsel sürecinden ayırıştırarak detaylandırmayı istediğimiz için konu temelde "10 farklı politika" çerçevesinde açıklanmaya çalışılacaktır.

Jeostratejik önemi yüzünden Çin'in hâkimiyetini sürdürmek istediği toprak parçasını ifade eden Doğu Türkistan coğrafyasına yönelik Çin politikalarını dönemsel yahut devlet başkanlarının yaklaşımları temelinde açıklamak mümkündür. Ancak konuya daha geniş bir perspektiften baktığımızda, Çin politikalarının dönemlere ya da değişen yöneticilere bağlı şekillenmediğini, inşacı yaklaşımın temel paradigmalarına bağlı olarak geliştirildiği görülmektedir. Bu sebeple bahse konu 10 politika, 70 yıldır Çin'in Doğu Türkistan'a bakışını içermektedir.

3.1. Ekonomi Politikası

Çinli yetkililer etnik temelli istikrarsızlıkların ancak ekonomik kalkınmanın sağlanmasıyla çözülebileceği varsayımından hareket ederek yeni bir projeyi hayata geçirmeye karar verdi. Yerel dilde “Xibuda Kaifa” olan “ Batı Kalkınma Planı” adını verdikleri projeyi yeni bir ekonomi politikası olarak hayata geçirdiler (Alim 2010: 154). Bu proje ile hızlı bir şekilde kalkınma sürecine girilerek batı bölgelerinin dış dünyaya açılmasının sağlanmasını amaçladılar. Bu proje Doğu Türkistan’ın yani Çin’in batı bölgesinin kalkındıktan sonra diğer eyaletlerin de kalkınmasına destek vereceğini savunan Çin reformlarının mimarı Deng Xiaoping’in ekonomik reform yaklaşımına uygun bir projedir. Ocak 2000 tarihinde “Batı Bölgelerinin Kalkınmasına Yönelik Devlet Konseyi Politika ve Önlemler Yönergesi” gündeme geldi ve sonrasında “Batı Çin Kalkınma Liderlik Grubu” kuruldu. Bahse konu proje ilk etapta batının kalkınması ve ülkenin sürdürülebilir bir büyüme elde etmesine katkı sağlayacak şekilde planlandı (Simayi 2012: 129-131).

Çin Hükümeti bu projeyi Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde, 1954 yılından bu yana Çin’in batı sınırında tarımsal yerleşim alanları oluşturmak, tarım yapmak ve Çin’in batı sınırını savunmak için faaliyet gösteren Sincan Üretim ve İnşaat Birlikleri (XPCC) isimli çalışma grubu aracılığı ile hayata geçirildi.

Bu projenin hayata geçirilmek istenmesinin altta yatan ilk nedeni Çin’in artan enerji ihtiyacını karşılamak için doğal kaynak bakımından zengin batı bölgelerinin kaynaklarının daha rahat kullanılmasını sağlamaktır. İkinci nedeni, kalabalık nüfusa sahip bölgelerde yaşayan Çinlilerin yerleşim problemini çözmek, refah ve emniyet ortamı oluşturmaktır. Üçüncü ve son nedeni ise Çin’in batıya açılan kapısı olan bu bölgelerde kontrol mekanizmaları oluşturarak ulusal güvenliği korumaktır (Alim 2010: 154-155).

Yeraltı ve yerüstü kaynaklar bakımından oldukça zengin olan bu coğrafyaya Çin Hükümeti karayolları, hava yolları, tren yolları yaparak doğalgaz ve petrol boru hattı projelerinin inşaatını tamamladı ve tarım, sanayi alanında halk için de iş imkânı oluşturdu. Böylelikle bölgenin yatırımcılar için cazibesi artmış oldu. 1970’lerin sonlarından itibaren

hayata geçirilen yeni ekonomik reformlar ile özel sektör teşvik edilmeye başlandı. Ancak bölgenin ekonomik anlamda kalkınması Han Çinlisi olmayan halka yönelik ayrımcılığı ortadan kaldıran hukuksal değişikliklerle desteklenmedi ve Çin Hükümeti'nin istikrarsızlığın kaynağı olarak gördüğü Han Çinlisi olmayan Müslüman Türk Uygur halkı açısından hiç bir fark yaratmadı. Aksine, bölgedeki demografik yapıyı değiştirecek adımlar atıldı. Çünkü Çin Hükümeti daha güvenilir ve sadık bulduğu Han Çinlilerinin buraya göç etmesini destekledi ve ÇHC'nin yarattığı istihdamdan en büyük payı böylece onlar aldı. Yapılan özelleştirmelerde ise ticari faaliyet gösteren kurumlar çoğunlukla Han Çinlisi olan kişilere devredildi. Tarım alanında da durum farklı olmadı. Tarım vergilerinin ağırlaştırılması, Uygur çiftçilerinin ürünlerinin piyasa değerinin altında bir fiyata devletin kurumlarına satmak zorunda olması gibi uygulamalar yüzünden Uygur çiftçiler giderek daha da fakirleşti ve çoğunluğu topraklarını satmak zorunda kaldı. 2002 yılında Han Çinlileri ile Uygurlar arasında diyalogu artırmak için işçi ihraç programı uygulamaya sokuldu. Bu program aracılığı ile kırsalda yaşayan her Uygur aileden en az bir kişi başka bölgelerin şehirlerindeki fabrikalarda çalışmaya gönderildi. Gitmek istemeyen kişiler için ağır para cezaları verildi. Bugün Çinliler ile Doğu Türkistanlılar arasındaki etnik farklılıklar uygulanan bu ekonomik nitelikli politika yüzünden sınıfsal bir farklılık halini aldı (Tuna 2012: 136-139).

İkinci, ekonomik politika ise, bölgenin Çin'in batıya açılan kara kapısı olarak görülmesidir. Sincan Uygur Özerk Bölgesi dünyaca ünlü tarihi İpek Yolu güzergâhında bulunan konumuyla, Avrasya coğrafyası ile Çin arasında bir geçiş yolu olup Batı Kalkınma Projesi kapsamında yapılan çalışmalarla Moğolistan, Rusya, Kazakistan, Kırgızistan, Tacikistan, Afganistan, Pakistan ve Hindistan'a olan sınır komşuluğu ile "Çin'in batıya açılan kapısı" sıfatını da hakkıyla yerine getirmiş oldu (Simayi 2012: 140).

Adını en çok ticareti yapılan ipekten alan tarihi İpek Yolu (aslında doğudan batıya giden birkaç yoldan bahsedilebilir, fakat anayol,) bugünkü Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin bulunduğu coğrafyadan başlayıp çok uzun bir mesafe kat ettikten sonra Hazar Denizi'ne ulaşan bir yoldur. Hazar Denizine ulaştıktan sonra Akdeniz'in güneydoğusu ile Anadolu'nun kuzeyine kadar gelen ve Anadolu'dan da üç kola ayrılarak Karadeniz'e, Avrupa'ya ve Anadolu'nun güneyine kadar giden bir ticaret güzergâhını ifade eder. Bu

yol bir ticaret yolu olmanın ötesinde doğu ile batının birbirini tanınmasına vesile olan kültür, sanat, teknoloji, din ve inanç gibi değerlerin halklar arasında öğrenilmesini ve yayılmasını sağlayan bir güzergâhtır. Ancak pusulanın icat edilip coğrafi keşiflerin başlamasına Avrupa’da ipek yetiştiriciliğinin öğrenilip yaygın bir şekilde yapılması eklenince 15. yüzyılda ticaret yapmak için yeni deniz yolları keşfedilmeye başlandı ve bu gelişme ile ipek yolu önemini kaybetti. Fakat şimdilerde durum biraz daha değişti ve enerji tüketiminin ve enerji kaynaklarının fazla olması ile dikkat çeken dünyanın en büyük pazarı olan Asya kıtası gücün yeni merkezi olmaya aday konumuna geldi. Bu önemli detayı ilk fark eden ÇHC, tarihi ipek yolu güzergâhındaki 65 ülke ile işbirliği yapılması gerektiği savunan “Bir Kuşak Bir Yol” projesi adını verdiği yeni politikasını 2013 yılında, Çin Halk Cumhuriyeti liderliğini alan Şi Cinping Kazakistan’a yaptığı bir ziyaret esnasında dile getirdi (Aydıngün 2017: 73-74).

Bu projeye “Bir Kuşak Bir Yol” daha sonra da Kuşak Yol İnsiyatifi (KYİ) adı verildi. ÇHC, ekonomisini büyüterek dünya genelinde önemli bir siyasi aktör haline geldi ve elde ettiği bu avantajı kullanmak, etkili olduğu coğrafyayı genişletmek için ortaya attığı dünyanın en büyük ulaşım projesi olan “Bir Kuşak Bir Yol” projesi ile küresel ticaret yollarını çeşitlendirip ulaşım sürelerini kısaltmayı ve maliyetleri düşürmeyi hedefledi (Karagöl 2017: 1-2). Bu proje karayolu, demiryolu, petrol boru hattı, liman ve bir takım altyapı projeleri ile Çin’i dünyaya bağlamaktadır. Projenin kara ve deniz yolu güzergâhları olmak üzere toplamda iki ayrı temelde oluşturulması planlandı. Altı farklı güzergâh üzerinden karayolu koridoru, bir adet de deniz yolu koridoru proje kapsamına alındı. Karayolu koridorları; Avrasya Kara Köprüsü, Çin-Moğol-Rusya Koridoru, Çin-Orta Asya- Batı Asya Koridoru, Çin- Hindistan Yarımadası Koridoru, Çin- Pakistan Koridoru, Bangladeş- Çin- Hindistan- Mynmar Koridoru iken deniz yolu güzergâhı ise Singapur- Malezya- Hint Okyanusu- Kızıl Deniz- Süveyş Kanalı- Akdeniz üzerinden Çin limanlarını Afrika ve Avrupa’ya bağlayacak şekilde düşünüldü (Bocutoğlu 2017: 265).

Projenin sadece ekonomik politikalara hizmet ettiğini düşünmek yanlış olacaktır. Aynı zamanda içerisinde politik hedeflerde barındıran bu proje sayesinde ekonomik ve ticari ilişkiler üzerinden hayata geçirilecek olan bir çeşit “komşuluk politikası” da söz

konusudur (Alperen 2017: 20). ÇHC, enerji ihtiyacının büyük kısmını deniz nakliyatı ile sağlamaktadır. Ancak deniz yolları ABD'nin kontrolündedir ve Çin'in gelecek dönemde ABD ile ters düşme ihtimali oldukça yüksektir. Enerji ihtiyacını deniz nakliyatı ile karşılamayı yeterince güvenli bulmayan Çin için güvenli yollar bu proje kapsamında oluşturulmaktadır (İnayet 2019: 49). Bu sayede öncelikle, Çin'in ticareti için stratejik öneme sahip alternatif yollar vasıtasıyla çevre ülkeler ekonomik açıdan Çin'e eklemlenecekti. Sonrasında ise Çin'in batısında güvenli bir bölge oluşturulması sağlanarak Orta Asya'da ortaya çıkabilme ihtimali olan herhangi bir istikrarsızlığın bölge halkı ile kültürel bağı olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki aşırılıkçı fikirleri tetikleme engellenecekti. Böylelikle ÇHC Orta Asya'da ciddi tehditlerinin olmadığı, siyasi ve ekonomik istikrarın sağlandığı, bölgenin ekonomik gücünü arttırdığı bir ortam oluşturup Çin için ciddi bir güvenlik tehdidi olarak algılanan Uygur ayrılıkçılarının güçlenmesinin de önüne geçilmiş olacaktı (Alperen 2017: 20).

Diğer taraftan projenin öngördüğü karayolu koridorları içerisinde en güvenli güzergâh "orta koridor" olarak da tabir edilen Çin- Orta Asya- Batı Asya Koridorudur. Bu yol ile Sincan Uygur Özerk Bölgesi üzerinden Türkiye'ye bağlantı kurulmaktadır. ABD- ÇHC rekabetinin son dönemlerde de giderek daha da tırmandığı ve gelecekte çatışmaya dönüşme ihtimali olduğunu düşünen Çin, Malaka Boğazı'ndan geçen deniz yolu koridoruna yönelememektedir. Rusya'nın orta vadede nasıl davranacağını tam olarak kestiremeyen ÇHC, Rusya üzerinden giden yollara da tam olarak güvenememektedir. İran üzerinden geçen yollarda ise jeopolitik riskin yüksek olduğu düşünülürse Çin'i Orta Doğu ve Avrupa'ya bağlayan en güvenli güzergâhı yine Çin- Orta Asya- Batı Asya Koridoru olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu noktada ise projenin başarısını belirleyecek en önemli unsur "Türk Kuşağı ve Uygur Türkleri" ile kurulacak ilişkiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Okur 2017: 45-47). Bir Kuşak Bir Yol projesi ile uzun vadede ekonomik, politik ve kültürel bakımdan süper güç olmayı planlayan ÇHC'nin projesinin sekteye uğramasını hiç istemeyeceği düşünüldüğünde Çin'in süper güç olmasını engelleyen her türlü riski yok etme eğiliminde olacağı gerçeği ortaya çıkmış olur. Yakın zamanda Doğu Türkistan Türklerinin üzerinde artan baskı da bu endişenin nedeni olarak değerlendirilebilir (İnayet 2019: 49).

3.2. Terörle Mücadele Politikası

Asya kıtasında 1990’larda İslamcı hareketler içinde radikalleşmenin artması, Uygurlar arasında azda olsa silahlı mücadeleye yönelen örgütlerin ortaya çıkması ve ayrılıkçıların radikal İslamcı gruplar ile bağlantılı olduğunun gözlenmesi ÇHC’nin güvenlik endişelerini arttırdı. Ruslar Çeçenistan ile ikinci kez savaşmakta, Tacikistan iç savaşın izlerini gidermeye çalışmakta ve Özbekistan İslam devleti kurmak isteyen gruplarla mücadele etmekteydi. Böylesi bir resimde Çin; radikal İslamcılığın, kendi içerisinde yer alan Müslüman Uygur gruplar arasında da yayılıp Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde de bir karışıklığın çıkmasından endişe duymaktaydı. Çünkü ÇHC, Doğu Türkistan ayrılıkçılarının Afganistan’daki El-Kaide kamplarında eğitim gördüğünü, Çeçenistan ve Özbekistan’daki eylemlere katıldıklarını düşünmekteydi. Bu doğrultuda Çinli yetkililer milliyetçilik temelli ayrılıkçı hareketlere karşı olduklarını ve kendi toprakları içerisinde ayrılıkçı hareketlere izin vermeyeceklerini her fırsatta dile getirdi ve din özgürlüğünü de kısıtlayacak geniş tedbirler aldılar. Politikalarını sertleştirdiler. Öte yandan Sincan Uygur Özerk Bölgesi ÇHC’nin Orta Asya’ya açılan ticaret kapısı olduğu için Çin, sırf güvenlik kaygıları yüzünden bölgeyi izole edemezdi. Ticaret sayesinde diğer insanlarla etkileşim halinde olan halk bilinçlenirse sorun daha büyük bir hal alabilirdi. Bu nedenle Çin açısından ülke bütünlüğünün korunmasında Uygur sorununun kısa sürede ortadan kaldırılması gerektiği fikri ortaya çıktı (Nogayeva 2011: 263-264). Bunun sonucu olarak da, Müslümanlara yönelik baskıcı, asimile edici politikalara geri dönüldü.

11 Eylül 2001’de ABD’de sivil hava ulaşımı için kullanılan uçaklar terör örgütü tarafından kaçırılarak Dünya Ticaret Merkezine ve ABD Savunma Bakanlığı karargâhı Pentagon’a çarptı. 3000 üzerinde insanın hayatını kaybettiği bu saldırılar sadece ABD’nin değil, Çin başta olmak üzere, dünyanın diğer ülkelerinin de terör ve iç güvenlik meselelerine bakışını yeniden şekillendirdi. Bu değişimi dönemin ABD başkanı George W. Bush “Terörizme karşı savaş” olarak adlandırdı ve yeni bir güvenlik algısı böylelikle ortaya çıktı. Bu yeni dönem ile birlikte “tehdit” in sınır veya cephe kavramı olmaksızın her zaman her yerde ortaya çıkabileceği kabul edildi (Yılmaz 2011: 362).

Çin Halk Cumhuriyeti de böylelikle başta ABD'nin olmak üzere değişen dünya konjonktüründen yararlanarak kendi terörizme karşı savaş mücadelesini başlattı. Çin toprakları içerisinde bulunan Uygur muhalefetini “İslami terörizm” ile eşleştirdi (Millward 2019: 27) ve bundan sonraki süreçte Çin iç tehdit olarak gördüğü Doğu Türkistan meselesini terörizme karşı savaş stratejisi ile ilişkilendirdi. Böylece ABD'nin ve uluslararası camianın desteğini yanına almak adına bir takım girişimlerde bulundu. Kasım 2001 de ÇHC tarafından BM Güvenlik Konseyi toplantılarında sunmak için hazırlanan Doğu Türkistan teşkilatlarının Usame Bin Ladin ve Taliban ile bağlantılı bir şekilde terörist faaliyetlerde bulunduğunu ifade eden bir belge hazırladı (Kul 2013: 69). “Doğu Türkistan'daki Terörist Grupların Yaptıkları Yanlarına Kar Kalmayacak” isimli 21 Ocak 2002'de hazırlanan raporda ise Doğu Türkistan'da 1990'dan beri ölüm ve yaralanmalar ile sonuçlanan 200 adet terör olayının yaşandığı belirtildi (Karaca 2008: 256). Kasım 2002'de BM Güvenlik Konseyinde Irak'ın kitle imha silahları bulundurduğuna ilişkin iddiaların görüşüldüğü 1441 sayılı kararında ÇHC'nin olumlu oy vermesi üzerine ABD ve Bush yönetimi Doğu Türkistan teşkilatlarından biri olan Usame Bin Ladin ile irtibat kurduğu iddia edilen Doğu Türkistan İslami Hareketi'ni (DTİH) terör örgütü olarak kabul etti. Böylelikle son on yılda yaşanan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki bölücü şiddet eylemlerinden organize bir terör örgütü olarak görülen DTİH sorumlu tutulduğu görüşünü uluslararası camiaya da kabul ettirdi (Millward 2019: 28). 11 Eylül öncesinde ÇHC içinde yaşayan hiçbir Uygur için “Radikal İslamcı” tabiri kullanılmamasına rağmen bu tarihten sonra ortaya çıkan her türlü sorun radikal İslam'ın ve aşırılıkçı fikirlerin ürünü olarak gösterildi (Kaşıkçı 2019d: 10).

Çin Hükümeti 11 Eylül sonrasında Doğu Türkistan'daki yasakları uluslararası terörizme karşı önlem şeklinde lanse etti ve Uygur hareketlerinin ayrılıkçı, kökten dinci, terörist nitelikte olduğunu iddia etti. ABD'nin DTİH'yi terörist listesine aldığını açıklamasının hemen ardından Çin'in Müslüman Uygurlara uyguladığı baskılar daha da arttı. 11 Eylül'den sonraki altı aylık periyotta yaklaşık 3000 kişi tutuklanırken birçok kişi hapis cezası aldı ve idam edildi. 18 yaşından küçük Müslümanların camiye gitmeleri ve dini eğitim vermeleri yasaklandı, Ramazan ayı boyunca camiler kapatıldı, imamlara baskılar yapıldı. 11 Eylül sonrasında ifade edilen terörizm kavramı ile birlikte ÇHC, Doğu Türkistan sorununu küresel boyutta göstermeye çalıştı (Karaca 2008: 254- 256).

Böylelikle, Doğu Türkistan halklarına karşı uyguladığı baskıcı ve asimile edici uygulamaların, terörizm ile küresel mücadelenin parçası olduğunu iddia etti.

Aralık 2015'te onaylanan 1 Ocak 2016 tarihi itibari ile yürürlüğe giren Çin Halk Cumhuriyeti Terörle Mücadele Yasası Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde Temmuz 2016'da uygulanmaya başladı. Mart 2017'de ise yapılan bölgesel düzenlemeler ile birlikte aşırılıkları ortadan kaldırmak için yapılması gerekenler detaylandırıldı. Terörle mücadele yasası kapsamında Çin hükümeti Doğu Türkistan'a yönelik politikalarını eleştiren düşünceleri bile terörizm olarak görürken bu süreç Çin emniyet güçlerine görevini kötüye kullanarak masum insanları bile terörist olarak nitelendirebileceği geniş yetkiler verdi. Yapılan bölgesel düzenleme ile de Uygurların dinsel uygulaması olan birtakım eylemleri suç olarak kabul ederken “yasal din” ve” yasadışı din” gibi bir ayırım ile aşırılıkları kategorize etti (Emet 2019a: 38-39).

Terörle Mücadele Yasası'nın 15, 16 ve 94. maddelerinde ülke vatandaşına sunulan telekomünikasyon ve internet hizmetinin devlete veri sağlamak zorunda olduğu belirtilmektedir. Bu madde ile veri sağlamayı kabul etmeyen sunucuların Çin'de hizmet vermesi yasaklanabilir hale geldi. Bu sunucuları kullanan bireysel kullanıcılar ise suçlu olarak nitelendirildi. 23 ve 46. maddelerinde gözetleme sistemlerinin ve kontrol noktalarının güvenliği tesis etmek için kurulmasına, vatandaşlara ilişkin kişisel her türlü bilginin veri tabanında muhafaza edilmesine izin verildi. 104. Maddesinde ise ulusal politikanın oluşturulmasını olumsuz etkileyeceği düşünülen görüş ve fikirlerin terör olduğu ifade edilmektedir. Bu maddeye göre, Çin'in Doğu Türkistan politikasına ilişkin eleştirel fikirler terörizm ile eşleşti ve masum insanların dahi terörist olarak nitelendirildiği bir sürece girildi (Emet 2019b, <https://perspektif.eu/2019/01/30/dogu-turkistan-meselesi-ve-ceza-kamplari/> , 20 Temmuz 2019'da erişildi).

El-Kaide, DEAŞ gibi din ile olan ilişkisi bakımından dikkat çeken örgütlerin uluslararası çapta yaptıkları terörist nitelikli eylemler sonucunda dünyada İslam'a ve Müslümanlara duyulan korku, öfke, kin, nefret ve düşmanlığı ifade eden İslamofobi kavramının yayılmasına neden oldu (İnayet 2019: 49). İslamofobi'nin de etkisiyle Çinliler, kendi topraklarında yaşayan Müslüman Uygurları büyük tehdit olarak gördü ve

neredeşye her Müslüman Uygur Türkünü terör şüphelisi olarak algılamaya başladı. Bu kapsamda günümüzde Uygur Müslümanlar, toplu taşıma araçlarına sıkı kontrollerden geçirilerek binmekte, Ramazan ayında oruç tutanlar rahatsız edilmekte, pasaport işlemleri zorlaştırılmakta, ÇHC içindeki diğer eyaletlerdeki otellerde kalmalarına ve İslami yaşam tarzında sakal bırakma yahut başörtüsü takmalarına izin verilmemektedir (İnayet 2019: 49-50).

2017 yılından itibaren konu ülke sınırlarını da aştı ve ÇHC tüm dünyaya dağılmış Uygur nüfusunu aramaya ve çağırmaya başladı. Yurtdışında öğrenim görmüş Uygur öğrencilerine eve dönmelerini emreden Çin Hükümeti yabancı ülkelerdeki ÇHC vatandaşı olan Uygurların ailelerini gözaltına alarak onları kesin dönüş yapmaya zorladı. Ağustos 2017de Çin'e geri dönmedikleri gerekçesi ile Mısır'da çok sayıda Uygur gözaltına alındı ve bunların bir kısmı Çin'e zorla gönderildi (Emet 2019a: 39).

3.3. Etnik-Merkezcilik Politikası

Batı literatüründe sıkça karşımıza çıkan “demokrasi, özgürlük ve ulus-devlet” yalnızca “ulus- devlet” kavramına odaklanan Çin Milliyetçileri, “ulus” kavramını “ırk” olarak algılamışlar ve ulusal kimliklerinin “Han Çinlileri”nden oluştuğu fikrini benimsemişlerdir. Bu bağlamda ise ÇHC, devlet politikasının temellerine Çin'deki diğer milletleri asimile ederek Han Çinlilerinden oluşan, büyük bir ulus ile ulus- devlet inşa edebileceği fikrini esas aldı. Böylelikle ulus- devlet anlayışında bir devlet kurabilmek için asimilasyonun gerektiği de yine bu dönemde kabul edildi ve bunun sonucunda yani ulus- devlet milliyetçiliği sonucunda etnik-merkezcilik anlayışı benimsendi (İnayet 2019: 47).

Etnik-merkezcilik terimi en basit ifade ile ait olduğu etnik grubun ve bu gruba ait kültürel değerlerin diğer etnik gruplardan üstün olduğuna inananların sahip olduğu bakış açısını ifade eder. Bu kavram “öteki” kavramının da ortaya çıktığı toplumsal ayrışmaya neden olurken daha iyi, daha güzel ve daha üstün olduklarına inanan bir “biz” kavramının da doğmasına sebep olur. Bu bakış açısı kimi toplumlarda insanları bir arada tutup dağılmalarını engellerken kimi toplumlarda da insanların birbirine yaşama hakkı bile

vermedikleri bir dürtüyü oluşturur (Arıboğan, Ayman ve Dedeoğlu, 2005: 272).

Çinli elitler arasında etnik-merkezci yaklaşım benzeri fikirler Ortaçağ'dan beri görülmektedir. Bu düşüncenin çağdaş dönemlere uyarlanması ise, çokulusluluğa sahip olan ancak Han Çinlilerinin çoğunlukta olduğu Çin topraklarında ulusalcı fikirleri hayata geçirmeyi amaçlar. Çin halkının en belirgin özelliğinin, yabancılara karşı tahammülsüz oldukları ve kendilerinden olmayanları kabul etmedikleridir. Bu bakış açısı çok eski zamanlardan günümüze kadar hala geçerliliğini korumaktadır. Günümüz Çin politikaları ile entegre edilen “etnik-merkezilik” düşüncesi 4 şekilde vuku bulmaktadır. Han Çinlilerinin göç etmelerine olanak sağlayarak özellikle sınır bölgelerine yerleşmelerine imkân verilmesi; sınır bölgelerinin gelişmesinde ve idaresinde askeri kadroların yoğun desteğinin alınması; özerk bölgelerin idare edilmesinde merkezi yönetimin belirlediği politikaların uygulanmasında din adamlarını ve o yörenin seçkin kişilerinin görevlendirilmesi; Han Çinlilerinden olmayan kişileri özellikle de Müslüman olan halkları barbar olarak nitelendiren bir politika ile “barbarların barbarlar tarafından kontrol edilmesi” ilkesini hayat geçirerek toplumlar arası farklılıklara vurgu yapmasıdır (Nogayeva 2011: 260- 261).

21. yüzyılda ortaya atılan Batıyı Kalkındırma Projesi kapsamında Kuzey ve Batı bölgelerinin ekonomik anlamda gelişmeleri sağlanırken etnik-merkezilik politikalarının da uygulanması için bir fırsat ortaya çıktığı kabul edildi. Han ırkının üstünlüğünün bu şekilde devam ettirilebileceği planlandı. Bu süreçte ise bağımsızlıklarını yeni elde eden eski Sovyet Orta Asya ülkeleri ile tarihsel ve kültürel bağları olan Sincan Uygur Özerk Bölgesi, ÇHC için en büyük endişe kaynağı olurken her zaman dikkat etmesi gereken bir yer olmaya devam etti (Nogayeva 2011: 262).

3.4. Sert Darbe-Azami Baskı Politikası

Çin Halk Cumhuriyeti bünyesinde 56 farklı etnik grup bulunmaktadır ve Çin, “Milli Bölgelerin Özerkliği” ilkesi çerçevesinde toprakları üzerinde yaşayan vatandaşlarını, etnik gruplara ayırıp kendi bölgelerinde dil, din gibi konularda otonomi

vermiştir. Marksist sistemi benimseyen ÇHC, Deng reformları sonrasında özellikle ekonomik anlamda komünist olarak tanımladığı resmi ideolojisini giderek daha çok “milliyetçi” söylemlere yer vererek tanımlamaya başladı. Böylece Deng reformları ve sonrasında “Çin Milliyetçiliği” yükseldi. Son zamanlarda ise ÇHC, kendi içindeki ayrılıkçı hareketlere en çok müdahale eden devlet olma konumuyla uluslararası toplumun da dikkatini çekti. Bu durum sonucunda ise Çin, azınlıklara karşı sert ve tavizsiz bir tavır takınmasıyla uluslararası kamuoyunun dikkatini üzerine topladı. Uluslararası kamuoyu Çin’in bu politikalarını hem ifşa etti hem de eleştirdi. Bu bağlamda, ÇHC, kendi içindeki çıkan farklı etnik grupların taleplerini “Sert Darbe, Azami Baskı” politikası kapsamında engellemeye çalışmaktadır. Bundan sonraki süreçte de, Çin için stratejik öneme sahip olan Doğu Türkistan’a uygulanmak üzere oluşturulan diğer tüm politikalar “Sert Darbe” politikasının alt stratejileri olarak değerlendirilebilir (Körpe 2013: 24-25). “Sert Darbe (Strike Hard)” politikası kapsamında “üç şer güç” olan “bölücülük, terörizm ve fundamentalizm”e karşı savaş ilan edildi. Bu politika ile her türden düşünce, kimlik, dini inanca karşı mücadele verildi. Politikanın uygulamaya konduğu dönem ve takip eden yıllarda Doğu Türkistan topraklarında etnik ve dini haklar konusunda gerileme yaşandı (Emet 2019a: 36).

3.5. Sistematik Asimilasyon Politikası

Çinlilerin Doğu Türkistan topraklarındaki egemenlikleri altında Uygurlulara yönelik sistemli şiddet politikaları çok eski dönemlere dayanmaktadır. 1949 yılından sonra bu sürece ilave olarak asimilasyon politikaları da eklenmiş ve Çin politikalarına yeni bir boyut kazandırılmıştır. Sosyalist ideoloji temelinde bir devlet yapılanması da oluşturan ÇHC, yurtseverlik duyguları temelinde sisteme bağlılığı geliştirmeyi hedeflediği için bu süreçte de azınlık kültürünü kendi oluşumuna bir tehdit olarak algıladı. Bu anlayış ışığında geliştirmek istediği ulus kimliğine tehdit olarak, İslam ve Uygur kimliklerini gördü. Çin’in merkezi kontrolünün daha güçlü olması gerektiği dönemlerde, Büyük Atılım Projesi ve Kültür Devrimi gibi, Çin için önemli projelerde Marksist-Leninist idealler çerçevesinde İslam’ı ve Uygur etnik kimliğini “şiddet” kullanarak bastırma eğilimi içerisinde oldu. Mao Zedong’un ölümünden sonra başa geçen Deng

Xiaoping ile Çin için reformlar dönemi başladı. Ancak azınlık dillerinin kullanımı ve dini özgürlükler açısından resmi düzeyde de yumuşamaya gidilmesine rağmen bu durum pek uzun sürmedi ve 1989 yılında yaşanan Tiananmen olayları sonrasında durum yine tersine döndü. 1990 sonrasında ülkedeki dini faaliyetler sınırlandırıldı, camiler kapatıldı, namaz ve oruç gibi dini ibadetlerin yerine getirilmesi hükümetçe engellendi. Eğitim politikaları Çinileştirildi, ateist politikalara geri dönüldü ve özellikle 18 yaş altındaki kişilere verilen dini eğitim yasaklandı. Eğitim dili Çince oldu ve Uygur dilini, kültürünü yansıtan yayınlara baskı arttı. Diğer taraftan da Çin'in iç kesimlerinden Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne Çinliler getirilip yerleştirildi. Yerleştirilen Han Çinlilerinin sayısı arttıkça bölgedeki etnik grupların dağılımı da değişti ve bu süreç çoğunluğu Uygur Türklerinden oluşan bölge halkının, Han Çinlilerinden rahatsızlık duymaya başlamasına neden oldu (Demirtepe 2011: 36- 37).

Han Çinlilerinin egemenliğine dayalı asimilasyoncu anlayışın bir aşaması olarak "dinin şeytanlaştırılması" politikası öne çıktı. Bu kapsamda resmi kaynaklarda Çin Halk Cumhuriyeti içinde sorunlu bölgeler olarak görülen Sincan ve Tibet'teki etnik huzursuzlukların sebebi olarak, ÇKP lider kadrosu tarafından dini inançların arzu edilen üniter Pan-Çinli kimliği ile çeliştiği için buradaki "sapkın" düşünceye sahip kişilerin kurtarılması gerektiğine inanan bir yol haritası belirlendi. 2017 yılının Ekim ayında Sincan Genç Komünistler Birliği'nin Uygurları rahatlatmak amacıyla yaptığı bir ses kaydı ortaya çıktı. Bu ses kaydında; dini aşırılıkçılığın bulaşıcı bir hastalık olduğuna, bu hastalığa yakalanan kişiler henüz suç işlememiş olsalar bile acilen tedavi edilmeleri gerektiği ve beyinlerinin bu hastalıktan arındırılmasının şart olduğu, böylece kişilerin yeniden normal bir zihne kavuşmalarının sağlanacağından bahsedilmekte, tedavi için ise yeniden eğitim merkezlerinin gerekli hizmeti vereceği anlatılmaktadır (Millward 2019: 26-27). Bu bağlamda durum değerlendirilmesi yapıldığında, bugün Doğu Türkistan'da yaşanan gerginliklerin esas nedeni asimilasyon temelinde geliştirilerek uygulamaya konan siyasal, sosyal, kültürel asimilasyon politikalarıdır (İnayet 2019: 48).

3.6. Nüfus ve Benzetme Politikası

Milliyetçi Çin zamanında uygulanan asimilasyon politikalarına 1949 yılında Komünist Çin kurulduktan sonra da devam edildi ve Doğu Türkistan'a Çinli göçmenlerin yerleştirilmeye başlanması ile Çin'in asimilasyon politikalarında yeni bir aşamaya geçildi (İnayet 2019: 47). Bu anlamda 20. yüzyıl ilk yarısında Çin'e hâkim olan milliyetçi Çin hükümetleri ile 20.yüzyılın ikinci yarısından sonra Çin'de hâkimiyet kuran Komünist Çin hükümetleri arasında Doğu Türkistan'a yönelik politikalar açısından benzerlikler vardır.

Çin Halk Cumhuriyeti'nin nüfus ve kendine benzetme politikasını sistemli bir şekilde uygulamaya başladığı dönemde, bu politikayı iki temel prensibe dayandırdığı görülmektedir. Bu kapsamda öncelikle Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne Han Çinlilerinin göç etmesi teşvik edildi (Körpe 2013: 25) ve 1990'larda bölgenin kalkınma programına dâhil edilmesi ile nüfus ve benzetme politikasının en önemli adımı atıldı. Uluslararası kamuoyuna “azınlık bölgelerinin kalkındırılması” olarak sunulan bu proje ile ÇHC bölgenin demografik dengelerini değiştirmeye başlamış oldu (Karaca 2008: 246). 1993te Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nin yerleşime kapalı bölgelerinde araştırma amaçlı kişilerin ve özel şirketlerin gelebileceğini açıklamasından sonra bölgeye Çinli akımı oldu. Sincan Uygur Özerk Bölgesinin demografik yapısı değişmeye başladı (Körpe 2013: 25). Han Çinlileri “sınır bölgelerine yardım etmek, sınır bölgelerini çiçeklendirmek” sloganları ile trenlere doldurulup Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne getirildi. Çin Hükümeti buraya getirilen Han Çinlilerine bölgeye yerleşmeleri karşılığında teşvikler verdi, üç yıldan beş yıla kadar vergi, tarımla uğraşanlardan yer hakkı, su parası gibi ücretler almadı ve memur olanlara ise zor doğa şartlarında çalıştıkları gerekçesi ile ek maaş verdi (Zulpiqar 2007: 247-248). Çin Hükümeti, 2002 yılında başlattığı bir proje ile üniversite mezunu kişileri Batı Çin'in geri kalmış bölgelerine birkaç yıllığına gönderdi ve bu kişilerin eğitim, sağlık gibi alanlarda bölgeye hizmet etmelerini sağladı. Bu proje kapsamında 2010 yılına kadar toplamda 90 bin Çinli Batı Çin'e geldi (Alpaslan 2013: 5).

ÇHC'nin nüfus ve benzetme politikasının iki ayağı bulunmaktadır. Önemli miktarda, Han Çinlilerinin bölgeye göç etmesini sağlayan ÇHC, bu sayede demografik yapısında değişiklik yapmayı başardı. Doğu Türkistanlıların bu topraklardan çıkarılan

doğal kaynaklar üzerinde hak iddia etmelerine engel oldu (Körpe 2013: 26). Bu politikanın bir diğer önemli ayağı ise mecburi doğum kontrolüdür. Doğu Türkistan’da evlenmek isteyen çiftler ilk iş olarak belediyeye başvuruda bulunarak burada kaç çocuk sahibi olacaklarına ilişkin bir senet vermek zorundadır. Senede uymayan kişiler cezalandırılmaktadır. Memur olanların maaşlarından kesinti yapılmakta, yükselmelerine de engel çıkarılmaktadır. Kırsal kesimde yaşayan, memur olmayan kişiler ise icra davaları ile uğraşmakta, itiraz etmeleri halinde gözaltına alınmaktadırlar (Zulpiqar 2007: 138, 139). Bu uygulama ile de Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde demografik dengenin yeniden sağlanması ihtimalini tamamen ortadan kaldıran ÇHC, böylelikle burada Han Çinlilerin ağırlıkta olduğu Doğu Türkistan Müslüman Türk halkların etnik kimliği olmayan, yeni bir Sincanlı kimliği oluşturulmaya çalışılmaktadır (Körpe 2013: 26). Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde bulunan Uygurların nüfusu 1949 yılında genel nüfusa oranla %75 gibi bir çoğunluğu ifade ederken Han Çinlileri sadece %7lik dilimi oluşturmaktaydı. 2000’li yıllarda Uygur Türklerinin nüfusu %47 seviyelerine geriledi ve bölgedeki Han Çinlilerinin nüfusu %40,61’e çıktı (Karaca 2019: 246)²⁴.

3.7. Eğitim ve Kültür Politikası

Tarihin farklı dönemlerinde “Türkistan” adı verilen coğrafyaya sırasıyla Göktürk, Karluk, Uygur, Karahan devletleri, Cengiz Han ve Timur İmparatorlukları hükmetti. Sonra bu toprakların Batı kısmını Ruslar, Doğu kısmını da Çinliler işgal etti. Doğu Türkistan coğrafyasında halklar, Batı Türkistan halkları ile birlikte Türkler bilime, edebiyata, felsefeye, dini ilimlere, halıcılık, çinicilik, camcılık, hat gibi sanat dallarına, mimarlığa, yol yapımına, şehirciliğe, tarıma, hayvancılığa ve sanayiye yapmış oldukları katkılar ile dünyada kendilerinden bahsettirdi. Doğu Türkistan toprakları, Kaşgarlı Mahmud ve Yusuf Has Hacip gibi Türk düşüncesinin önemli isimlerine ev sahipliği yaptı. Bölge halkının çoğunluğunu oluşturan Müslüman Türk halkları, Osmanlı Devleti’nin “Çağatay” Türkçesi adını vererek Enderun’da öğrettiği Türkçe ile birbirleri arasında iletişim kurdular (Kahramanyol 2019: 52).

²⁴ Bkz. Tablo 4: Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Nüfus Değişimi.

1949 yılında Çin Halk Cumhuriyeti tarafından işgal edilen Doğu Türkistan 1955 yılında Özerk Bölge statüsü verildikten sonra “Sincan Uygur Özerk Bölgesi” ismi ile anılmaya başlandı. Kültür Devrimi sonrası azınlıkların görünür kılındığı, etkinliklerde farklı kültürlere ait geleneksel kıyafetlerin ön plana çıkarıldığı, Çince dışındaki dillerin de teşvik edildiği bir döneme girildi, “çok kültürcülük” desteklendi (Millward 2019: 26). ÇHC Anayasasında yer alan birkaç madde ve 1984 yılında yürürlüğe giren Etnik Bölgesel Özerklik Kanunu ile de etnik grupların kendi dillerini kullanma ve geliştirme haklarına sahip oldukları, dini inançlarında özgür bırakıldıkları vurgulandı (İnayet 2019: 50).

Bugüne kadar, Çin Halk Cumhuriyeti, Uygurları, Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde yaşayan Türkçe konuşan fakat Türk olmayan bir halk olarak tanımlamaktadır. Bu iddia ile Çin Devleti Türkçe konuşan ancak Türk olmadığını iddia ettiği Uygur Halkı ile Türk dünyası arasında bir sınır çizmekte, Uygurları dilsel ve kültürel olarak yalnızlaştırmaya çalışmaktadır. Tüm tarihsel süreci yok sayan ÇHC aynı zamanda Uygur dilinin artık çağ dışı kalmış bir dil olduğu iddiası ile de gündeme gelmektedir. Çin Anayasasında açıkça korumaya alınan kültürel ve etnik farklılıklar, uygulamada devre dışı bırakılmakta (Körpe 2013: 27) ve Çin sınırları içerisinde herhangi bir dilin yaygınlaştırılması bir problem olarak kabul edilmektedir. Son olarak, Çin hükümeti tarafından yayınlanan bir raporda Uygurların Türk olmadığı ve sonradan zorla Müslümanlaştırıldıkları iddiası yenilendi (Independent Türkçe 2019, <https://www.independentturkish.com/node/53616/d%C3%BCnya/%C3%A7in-h%C3%BCkmetinden-do%C4%9Fu-t%C3%BCrkistan-raporu-uygurlar-t%C3%BCrk-de%C4%9Fil> , 29 Temmuz 2019’da erişildi).

Başlangıçta Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde okullar Çince ve Çince olmayan Uygur Dili sınıfları olarak ayrılmış ve bölgede Uygur dili azınlık dili olarak kabul edilmişti. 1980’lere kadar Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nde yaşayan ebeveynler çocuklarını Çin okuluna yahut Uygur okuluna gönderme konusunda bir karar vermek zorundaydı. Çin okuluna göndermeyi tercih eden velilerin çocuklarının gelecekte, iş hayatında önleri daha açık olurken aynı durum Uygur Türkçesinde eğitim veren okula giden çocuklar için geçerli değildi. 1984 yılına gelindiğinde ise alınan bir karar ile Sincan Uygur Özerk Bölgesinde verilen eğitimde, müfredata Çince eklendi ve bu tarihten sonra

Han Çinlisi olmayan çocuklara ortaokulun ilk yılından itibaren, 1992 yılından sonra da üçüncü sınıftan itibaren zorunlu Çince öğretilmeye başlandı (Karaca 2008: 250). 25 Eylül 1993'te Sincan Uygur Özerk Bölgesi Dil ve Yazı Yönetmeliği'nde bir değişiklik yapıldı. Çincenin Çin devletinde yaşayan bütün halkların ortak dili olduğu kabul edildi. Böylece bu tarihten sonra yapılacak bütün resmi yazışmalarda sadece Çince kullanılmaya başlanmış oldu ve 14 Haziran 1996'da da ilk kez Çince Seviye Tespit Sınavı yapıldı (Emet 2019a: 37). 2000 yılından sonra "çift dilli eğitim" sistemine geçildi ve tüm okullarda Çince eğitim dönemine başlandı. Artık Uygur Türkçesi eğitim dili olmaktan çıkarıldı, Çincesi yeterli olmayan Uygur öğretmenler meslekten atıldı ve Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki okullarda çoğunlukla Çinli öğretmenler görev yapmaya başladı. Günümüzde anaokulundan itibaren çocuklara Çince öğretilmekte olup Uygur çocuklar küçük yaşlarda Çin kültürü ile iç içe yetiştirilmektedir (İnayet 2019: 48).

Benzer durum yükseköğretimde de geçerlidir. Mayıs 2002den itibaren de Sincan Üniversitesi'ndeki derslerin Uygur Dilinde okutulması yasaklandı. Bu dönemde Uygurca yazılan bütün kitaplar yakıldı, ideolojik eğitimlere hız verildi. Günümüzde ise Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde bulunan bütün üniversitelerde Çince eğitim verilmekte, mezun olmak ve devlet kademelerinde çalışmak için yüksek derecede Çince bilinmesi gerekmektedir (Karaca 2008: 249-251).

Çin Halk Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı 2002 yılında yabancılara Çince öğretmek için tasarlanmış kurumlar oluşturmaya başladı. Dil kursu niteliği taşıyan, kültür- eğitim projesi olarak ortaya atılan ve yurtdışında Çinceyi yayma amacı edinen bu kurumlara 2004 yılında Konfüçyüs Enstitüsü adı verildi. Proje kapsamında Kore, Kazakistan gibi bir takım ülkelerde Konfüçyüs Okulları kuruldu. Kazakistan'da bulunan iki Konfüçyüs Okuluna ilave olarak Mayıs 2009'da üçüncü okulun yapılması için gerekli anlaşma sağlandı. Bu anlaşmaya göre öğrenciler ilk yıl Kazakistan'da, sonraki üç yıl Çin'de eğitim alacaktı. Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan halkın da Çince öğrenmesini destekleyen bu anlaşma sayesinde bölge yöneticileri halklarının Çin firmalarında çalışmalarını sağladı (Nogayeva 2011: 293-294). Bu okulların sayısı başta komşu Orta Asya ülkeleri olmak üzere, bütün dünyaya yayıldı.

Eğitim ile ilgili bir başka Çin politikası ise Çinlilerin “Kardeş Aile Projesi” adını verdikleri projedir. 2014 yılından bugüne Çin Hükümeti’nin başlattığı “Kardeş Aile Projesi” kapsamında Han Çinlileri, Uygur ailelerinin yanına, onlarla birlikte yaşamaları için yerleştirilmektedir. Aralık 2017de “Milli Birlik ve Aile Olma Haftası” kapsamında bir milyon KP üyesi Uygur ailesinin yanına taşandı. Han Çinlileri bu sayede Uygurlara Çince öğretip Çin ulusal marşını söylemelerini sağlarken onlara, HC Başkanı şi Cinqing’in düşüncelerini özümsemelerine yönelik dersler verdi. HC bu uygulamaların etnik gruplar arasında olumlu ilişkilerin kurulması için planlandığını savunmaktadır. Ancak bu uygulamalar aynı zamanda bir çeşit gözetim politikası olarak da değerlendirilmektedir (Millward 2019:30-31).

Kültür tahribatına mimari yapının da değerştirilmesi ile devam eden HC, bu kapsamda son birkaç yıldır uyguladığı “Kentsel Dönüşüm” bir diğer ifade ile “Kentlerin Modernleştirilmesi” projesini devreye soktu. Türk- İşlam dokusunu barındıran mimari yapıyı tahrip ederek yerine geleneksel Çin yapısına uygun binalar inşa etti. (Demirtepe 2011: 37). Başta camiler ve Doğu Türkistan Müşlüman halkının Çinliler ile farklı bir medeniyetini gösteren tarihi mimari yapılar hedef alındı. Bu politika çerçevesinde mahalle sistemine özgü geleneksel mimari özellikler taşıyan evler yıkılarak, blok apartmanlar dikildi.

3.8. Din Politikası

Çinliler ile Müşlümanlar arasındaki en belirgin fark dinsel farklılıktır ve bu farklılık kültürel farklılığın çok ötesindedir. Çünkü dinsel farklılıklar genelde siyasal istikrarı bozabilme özelliğine sahiptir. Farklı dinlere, hatta farklı mezheplere sahip olan toplumlarda çatışma ihtimali artmakta ve toplumsal huzursuzluklara sebep olabilmektedir. Konuyu çatışma boyutuna taşıyan olgu ise azınlığın dinidir. Çünkü çoğunluk, azınlığı kontrol etmesini güçleştiren bir toplumsal değerler bütünü olarak dini görebilmektedir (İsraeli 2003: 84). Bu da azınlığın kendi kimliği ve kültürel değerlerini korumak için dine sarılmasına yol açmakta, bunu da devletler kendilerinin bütünlüğüne yöneltmiş tehdit olarak görebilmektedir. Bu sebeplerden dolayı da azınlığın dini, devlet

politikalarının birinci hedefi olabilmektedir.

1955'te Sincan Uygur Özerk Bölgesi kurulduğunda halka din ve inançlarında özgür olduklarının güvencesi verilmesine rağmen Çin hükümeti çok geçmeden, 1958 yılında, Çin Müslüman Cemiyeti'ni, Hukuk Araştırmaları İslam Enstitüsü'nü ve bununla birlikte ülkenin her yerindeki dinsel örgütleri kapattı, İslami yayınları durdurdu. 1963 yılında Hac ibadetini yasaklayan Çin Hükümetinin bu tutumu ile Müslümanların dünyadaki diğer Müslümanlarla olan bağlantısı kesildi. Kültür Devrimiyle ise Çin'deki Müslümanlar için daha zor bir dönem başladı ve bu dönemde Müslümanlara yönelik zulümler arttı. Çin Hükümeti "İslam'ın Lağvedilmesi Devrimci Araştırma Grubu"nu kurdu ve bu grup camileri kapattı, bazı Müslümanları zorla Han Çinlileri ile evlendirdi, Kuran okumayı yasakladı ve dini bayramları iptal etti (Israeli 2003: 285-286).

11 Eylül 2001 ve sonrasında daha çok duyduğumuz dini terörizm kavramı ÇHC'nin Müslüman Uygur halkına yönelik politikalarını sertleştirdi. Bu dönemde terörizm şüphesi ile din adamları, dini faaliyetler, dernekler ve yayınlar sıkı denetime tabi tutuldu. Müslümanların ibadet etmeleri yasaklandı. Çin Hükümeti İslamofobinin de etkisiyle bütün Müslüman Uygurlara "terörist şüphelisi" gibi yaklaştı (İnayet 2019: 49).

Çin Halk Cumhuriyeti'nin resmi ideolojisi olan Komünist ideolojiye göre "din" olgusu "bilim" ile ters düştüğü için gelişimi engelleyen bir afyon olarak değerlendirildi. Gelişimin zorunlu bir unsuru olarak ateizmin benimsenmesi gerektiği üzerinde duran Çinli Komünistler bu doğrultuda "Çince İslam" tabiri ile İslamiyet'i yeniden yorumladı (İnayet 2019: 48). 5 Ocak 2019'da Çin Hükümet yetkilileri ile sekiz İslami derneğin temsilcisinin yer aldığı bir toplantıda, önümüzdeki beş yıl içinde sosyalizm ile uyumlu bir İslami anlayışın oluşturulmasını tasarlayan planı yasalaştırdı (Emet 2019a: 41). Günümüzde de bu uygulamalar kapsamında yeniden eğitim kamplarına alınan kişilere ateist eğitim verilmekte ve Çin kültürünü benimsemeleri gerektiğine ilişkin telkinlerde bulunmaktadır.

3.9. Tecrit Politikası

19. yüzyılda toplumların geliştirilip dönüştürülebildiği fikri ortaya çıktı ve böylece toplumlar şekil verilebilecek ve dizayn edilebilecek yapılar olarak görülmeye başlandı. Bugün “toplumsal mühendislik” adı da verilen bu uygulama, Çinli elitler tarafından da benimsendi. Bu fikir paralelinde uluslararası arenada sorunlu bölgelerde toplama kampları oluşturulmaya başlandı. Tarihte kurulan ilk toplama kampı, 19. Yüzyılda Küba Bağımsızlık Savaşı sırasında İspanyollar tarafından kurulan kamplardır. Ancak Doğu Türkistan’da kurulan kampların tarihteki ilk benzeri bu kamplar değildir. İngilizlerin Güney Afrika’da, Boer Savaşı sırasında kurduğu kamplar bugün Doğu Türkistan’da bulunan kamplara benzemektedir. İngilizler o dönemde kurdukları kamplara aldıkları kişilerle, isyancılara yapılan desteği keserken aynı zamanda da kişilerin yeniden eğitilerek Britanya İmparatorluğu’na olan bağlılığını arttırmayı planladı. İngilizlerin oluşturduğu bu kamplar sonraki süreçte birçok yönetici tarafından kabul gördü ve toplumsal olarak şüpheli görülen grupların tutuklanıp tecrit edilmesinin ilk örneği oldu (Kaşıkçı 2019d: 12- 14).

Çin ise 1938- 1949 yılları arasındaki dönemde muhalif grupların, liberallerin ve komünistlerin mahkûm edildiği, siyasi fikirlerin dönüştürülerek “düşüncelerin ıslah edildiği” anti-komünist parti ideolojisi ve geleneksel ahlaki öğretilerin dikte edildiği toplama kamplarını inşa etti. Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulduğu 1949 yılından sonra da komünist rejim altında toplama kampları kuruldu. Bu kamplar da daha önce kurulan kamplar ile oldukça benzer nitelikteydi (Kaşıkçı 2019d: 15).

2013 yılından itibaren ise Çin Halk Cumhuriyeti’nde “Yeniden Eğitim” adı verilen zorunlu ikamet olduğu kamplar oluşturuldu. Etnik kimlikleri ve dinsel yönelimleri yüzünden Çin Hükümeti’nin yeniden eğitilmesi gerektiğini düşündüğü gruplar, yeniden eğitim merkezlerine tecrit edildi.

1 Nisan 2017’de ÇHC “Özerk Bölgenin Aşırılığını Bitirme Nizamı” adını verdiği kanun hükmünde kararnameyi yürürlüğe soktu. Bu kararname ile Çin hükümeti üç şer güç olan radikalizm, terörizm ve ayrılıkçılığa karşı yeni bir mücadeleye giriştiğini ilan

etti (İnayet 2019: 50). Böylelikle 2017 yılından sonra bu merkezlere alınan kişi sayısında yaşanan gözle görülür artış ve sonrasında dünya medyasında çıkan haberler ÇHC'nin, Doğu Türkistan üzerinde uyguladığı yeni bir politikanın varlığını gündeme getirmiş oldu. Bugünlerde Çin Halk Cumhuriyeti'nin özellikle Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan Müslüman Türk kökenli insanları hedef alan bu politikası, 1938 yılından beri Çin'in siyasi kültüründe yer alan tarihsel bir mirasın ürünüdür. Bu anlamda Çin milliyetçi ve komünist hükümetleri benzer politikalar ile Doğu Türkistan'da asimilasyon politikaları güttüler. 21.yüzyıldaki asimilasyon politikalarında, teknolojinin de yoğun olarak kullanılmaktadır.

Basında çıkan haberlerin ardından uluslararası toplumun dikkat kesildiği “toplama kampları” konusunu ilk etapta Çin Halk Cumhuriyeti yetkilileri kati suretle reddetti. Sonrasında Çin devletine ait basın organlarının yaptığı bir haber ile Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde bulunan 460.000 kadar Uygur'u, yine Sincan'ın güneyinde yer alan bir bölgeye naklettiklerini açıkladı. Çinli yetkililer, 2018 yılında yaptıkları bir açıklama ile birkaç ülkenin “toplama kampı” olarak nitelendirdiği bu merkezlere yönelik eleştirilerini kınadı ve bu kampların “aşırılıklarla mücadele etmek için kurulmuş sadece mesleki eğitimlerin verildiği tesisler” olduğuna yönelik bir açıklama yaptı (Milward 2019: 21).

Earthrise Media isimli bir sivil toplum kuruluşu toplama kamplarının bir kısmını Çin Hükümeti'nin verdiği inşaat ihalesi ilanlarından yola çıkarak bulduğunu kalanını ise birbirlerine benzeyen metotlarla yapıldığı için uydu görüntülerini takip ederek tespit ettiğini belirtti. Tespit ettiği toplama kamplarının uydu görüntülerinden hareket ederek yaptığı bir çalışma ile de örnek aldığı 39 kampın kapladığı alanın ortalama 140 futbol sahası büyüklüğünde olduğunu ve Nisan 2017 ile Ağustos 2018 tarihleri arasında kampa alınan insan yoğunluğunun üç kat daha fazla arttığını açıkladı (Kahramanyol 2019: 54).

Bununla birlikte müteahhitlerin çalışmalarına devam ettiği tamamının 87 adet olduğu toplama kampının varlığından söz edilmektedir. Uzaktan görüntüleme işinde profesyonel firmalar tarafından yapılan araştırmalar ve uydu fotoğrafları ile de söz konusu kamp alanlarına ilişkin bilgiler doğrulandı. Öte yandan Sincan Uygur Özerk

Bölgesi'ne giden turistler bölgedeki insan sayısında fark edilir ölçüde azalma olduğu yönünde geri bildirimde bulundular. Araştırmacılara ve yerel yetkililerin yapmış olduğu açıklamalardan anlaşıldığı üzere kamplarda tutulan insanların sayısının bir milyon ya da daha fazla olduğu yönünde tahmin edilmektedir. Bu sayı yalnızca yeniden eğitim merkezlerinde tutulan insanları ifade ederken adi suçlar nedeniyle hapishanelere gönderilen insanları içermemektedir. ÇHC Hükümeti'nin ilan ettiği tutuklamalara ilişkin verilere göre 2016- 2017 yılları arasında tutuklu sayısı 200.000 civarında arttı. Bu kapsamda ise Çin Hükümeti'nin Sincan'da yaşayan Müslüman nüfusun %10'undan fazlasına hapis cezası verdiği düşünülmektedir (Millward 2019: 23).

Çin'in tehlikeli ülke olarak gördüğü bir takım ülkelere (buna Türkiye'de dâhildir) seyahat etmiş olan bu ülkelerde akrabası yahut arkadaşı bulunan, onlarla telefon görüşmesi yapan kişiler, yani yurtdışı ile bağlantısı olan kişiler kamplara alınmaktadır. Çin'de telefon ve internet kullanımı belli sınırlar dâhilinde serbestken, insanların telefonunda "Whatsapp" uygulamasını kullanması yasaktır, "WeChat" uygulaması ile yazışmalarında ve telefon görüşmelerinde kullanılan her kelime ise kontrol edildiği için halkın yurtdışı bağlantılarını tespit etmek de oldukça kolaydır. Bununla birlikte, dini sebepler nedeniyle tecrit politikası kapsamına dâhil edilenler de bulunmaktadır. Namaz kılan, evinde Kuran-ı Kerim bulunduran, başörtülü olan veya camiye gidenlerin büyük bir çoğunluğu bu grup içinde sayılabilir. Ayrıca toplumun ileri gelenlerinin de tecrit politikası kapsamına alındığını görüyoruz ki, bu kesim Uygur aydınlarından oluşuyor olup hepsi akademisyen, yazar, gazeteci, sanatçı, işadamı gibi profesyonel meslek sahibi insanlardan oluşmaktadır. Toplumda öne çıkmış kim varsa hepsi şu anda Çin'in "Yeniden Eğitim Kursları"nda tutulmaktadır (Kaşıkçı 2019a, <https://www.karar.com/gorusler/cinin-21-asir-distopyasi-dogu-turkistandaki-toplama-kamplari-1121389> , 11 Mart 2019da erişildi).

Uygurların modern Çin toplumu ve ekonomisine uyum sağlaması konusunda köprü vazifesi gören yüzden fazla Uygur şair, yazar, rektör, antropolog, profesörün Çin Hükümeti'nin kararı ile bu "eğitim merkezleri"nde tutulduğu bilinmektedir. Temelde bu aydınlar Uygurların aşırılığa kaçmadan dinlerini ve kültürlerini yaşayabilecekleri ılımlı bir yol önerse de Çin Hükümeti için onları ortadan kaldırmak Uygurların etnik

kimliğini silmek ve geleneklerini koruma kabiliyetlerini yok etmek için etkili bir yol olarak görülmektedir. Örneğin, bu bağlamda ilk olarak Uygur iktisatçı İlham Tohti, Uygurların ayrımcılığa maruz kaldığını savunan biri olduğu gerekçesiyle 2014 yılında müebbet hapse çarptırıldı. Aralık 2017’de Uygur akademisyen, antropolog Rahile Davut gözaltına alındı. Ocak 2018’de ise Sincan Normal Üniversitesi’nde Ortaçağ Edebiyatı uzmanı olan ve Uygur kültürünü korumak için çalışan Abdülkadir Celaleddin de gözaltına alındı (Ramzy 2019: 44-45).

Çin’in çoğunluğu Doğu Türkistan Müslüman Uygur halkından oluşan ancak son iki yılda Kazak ve Kırgız halkından kişilere de uyguladığı (Kaşıkçı 2019d: 6) tecrit politikası 5 farklı şekilde karşımıza çıkmaktadır. Bunları tecrit yöntemleri olarak nitelendirebiliriz, ki bunlar, hapis cezaları, toplama kampları, zorla çalıştırılma, ev hapsi ve yurtdışı çıkış yasağıdır. Bahse konu tecrit yöntemleri bir hiyerarşi içerisinde sıralanacak olursa bu sıralamada Çin’in insan hakları konusunda en ağır koşulları hapis cezası verdiği kişilere uyguladığı görülmektedir. Hapis cezasına çarptırılan kişiler suçlu olduklarına kesin kanaat getirilen ve hüküm giyen kişilerden oluşmaktadır. 2017 yılı verilerine göre Çin’de hapis cezası alanların %21’i Sincan Uygur Özerk Bölgesindeki kişilerden oluşmaktadır. Diğer taraftan 1 milyardan fazla nüfusa sahip ÇHC içerisinde Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nin nüfusu %1,5’ünü kapsadığını düşünürsek bu oran daha da dikkat çekici bir hal almaktadır. Hapis cezası alan kişilerin çoğunlukla dini sebepler yüzünden bu cezayı aldıkları bilinmektedir. Şu anda Doğu Türkistan’daki imamların neredeyse tamamı tutuklanmış büyük bir çoğunluğu 20 ila 25 yıl hapis cezasına mahkûm edilmiş, bir kısmı da toplama kamplarına gönderilmiş durumdadır. Çin yönetimi, “ağır suçlamalar” neticesinde suçlu oldukları gerekçesiyle hapis cezası alanların dışındaki kitleyi toplama kamplarına göndermektedir. Burada “ağır suçlama” tabirini detaylandırmak gerekirse Kuran-ı Kerim öğretmek, nikâh kıymak hapis cezası almak için yeterli suçlardandır. İmam olmanın yanı sıra, bir imamın aile fertlerinden biri olmak, ya da boşandığı eşi olmak, cami işlerinde yardımcı olan bir kişi olmak da hapis cezası almak için geçerli bir neden olarak karşımıza çıkmaktadır. Hapishanenin şartları toplama kamplarına göre daha ağırken toplama kamplarında olanların en azından kurtuluş umutları olabilmektedir (Kaşıkçı 2019c, <https://www.uygurhaber.com/dogu-turkistandaki-diger-tecrit-yontemleri> , 11 Mart 2019da erişildi).

Kamplardaki yaşamın ağırlığı, kampa alınan kişilerin orada olma nedenlerine göre değişkenlik göstermektedir. Ancak uluslararası kamuoyu konuyla ilgili genelleme yapabilecek bilgi birikimine sahip değildir. En hafif kampta kalan bir kişinin yaptığı açıklamalardan kamplardaki durumu biraz daha net anlaşılabilir. Bu kişilerin ağır darp edildiği ve elektroşok uygulamasına maruz kaldıkları bilinmektedir. En tedirgin eden uygulama ise kamplardaki kişilere düzenli ve zorla ilaç veriliyor olmasıdır. Verilen ilaçların uzun vadede ne etki göstereceği henüz bilinmemektedir. Ancak kamplarda kalan kişilerin hafızalarının zayıfladığı hatta akıllarını kaybettikleri söylenmektedir. Uygurlar ve Kazaklar arasında Çinlilerin kampta kalanlara verdiği ilaçların kısırlaştırılması amacıyla verildiğine yönelik bir inanış da mevcuttur (Kaşıkçı 2019a, <https://www.karar.com/gorusler/cinin-21-asir-distopyasi-dogu-turkistandaki-toplama-kamplari-1121389>, 11 Mart 2019da erişildi). Sayıları oldukça az olsa da kamptan çıkan kişiler de vardır ve kamplarda kalanlara yaşatılanlar bu kişilerden öğrenilen bilgilerden ibarettir. Ancak kamptan çıkan kişiler henüz konu ile ilgili detaylı bir şekilde uluslararası medyaya konuşmaya çekinmektedirler. Kamptan çıkan kişiler ülkelerinden ayrıлып başka bir yere gidebilmektedir. Ancak bu kişilerin Çin'den ayrılmalarına izin verilirken arkalarında kefil bırakmaları istenmektedir (Kaşıkçı 2019b, <https://www.karar.com/gorusler/cinin-zulum-kamplari-agir-cekimde-olum-1109950>, 11 Mart 2019da erişildi).

Bir diğer tecrit yöntemi olan zorla çalıştırılma yöntemi, kampların bir derece hafifi olarak karşımıza çıkarmaktadır. Genellikle kamptan çıkan insanlar fabrikalara zorla çalıştırılmak üzere gönderilirken bahse konu fabrikaların da farklı türleri mevcuttur. Kamplara çok yakın kurulan fabrikalarda insanlar genelde kampta kalmaya devam ederken aynı zamanda da fabrikalarda çalışmaktadır. Bir diğer tür ise, fabrikalar şehrin başka bir noktasında olup bu fabrikalarda insanlar haftanın altı günü fabrikanın içindeki yatakhane kalıp sadece haftanın bir günü servislerle evlerine götürülerek evlerinde kalabilmektedir. Üçüncü tür fabrikalar ise, Çin'in Şanghai gibi büyük şehirlerindeki fabrikalara çalıştırılmak üzere gönderilen kişilerden oluşmaktadır. Bu fabrikalarda çalıştırılanlara Çin koşullarında bile çok düşük olan aylık 650 yuan ila 300 yuan arasında bir maaş karşılığı ücret ödenenler olduğu gibi, aynı zamanda hiç para verilmeden de çalışan kişilerin olduğu da iddia edilmektedir. Çalışanlara verilen ücretlerde farklılıkların

olma nedeni henüz bilinmemektedir. Fabrikalar genellikle tekstil, halı, ayakkabı, kimyasal ürün fabrikaları olarak karşımıza çıkmaktadır. Fabrikalar dışında farklı yerlerde de insanlar zorla çalıştırılmaya devam etmektedir. Mesela öğretmen olan bir kişi kendi isteği dışında yine öğretmen olarak zorla çalıştırılmakta yahut Çince bilenler kampta kalarak Çince bilmeyen diğer insanlara Çince öğretmeye çalışmaktadır. Yine kampta bekçi, güvenlik görevlisi gibi görevlerde çalıştırılan çok sayıda kişinin olduğu da söylenmektedir. (Kaşıkçı 2019c, <https://www.uygurhaber.com/dogu-turkistandaki-diger-tecrit-yontemleri> , 11 Mart 2019'da erişildi).

Kamplarda tutulan ve fabrikalarda zorla çalıştırılan kişiler buradan çıktıktan sonra öncelikle ev hapsine alınmaktadır. Bu noktada da dördüncü tecrit yöntemi devreye girmekte ve kişiler bir süre ev hapsine mahkûm edilmektedir. Bir de fabrikalara ya da toplama kamplarına hiç gönderilmeden doğrudan ev hapsine mahkûm edilen kişiler vardır. Ev hapsinde tutulan bu kişilerin evde dışarı çıkmalarını engellemek için her türlü güvenlik önlemi alınmaktadır. Evler kameralar ile izlenmektedir. Ayrıca ev hapsindeki kişileri gözetlemek için görevliler atanmıştır, bu görevliler evde kalmakta ve bu görevlilerin her türlü ihtiyaçları ev sahibi tarafından karşılanmak zorundadır. (Kaşıkçı 2019c, <https://www.uygurhaber.com/dogu-turkistandaki-diger-tecrit-yontemleri> , 11 Mart 2019'da erişildi).

Son olarak pasaportuna el konularak insanların yurtdışına çıkmalarının engellendiğinden bahsedilmektedir. Aslında yukarıda bahsettiğimiz bütün tecrit yöntemlerinde kişilerin pasaportlarına el konulmuş durumda olduğu için yurtdışına çıkışları engellenmiştir. Bunun dışında kefil olarak isimleri verilen kişilerin yurtdışı çıkışları engellenirken pasaportlarına da el konmaktadır. Çoğu zaman da kefil olarak alınan kişi bir çocuk olmaktadır (Kaşıkçı 2019c, <https://www.uygurhaber.com/dogu-turkistandaki-diger-tecrit-yontemleri> , 11 Mart 2019'da erişildi).

Bütün bu tecrit yöntemleri dışında, kamplar bulunan kişilere, kültürlerinin “geri kalmış” olduğu söylenmekte İslamiyet’i inkâr etmeleri dikte edilmektedir. Ayrıca kamplarda her gün Çin Komünist Partisi marşları söylenmektedir. Sincan Uygur Özerk Bölgesi Hükümet Başkanı Şöhret Zakir Ekim 2018’de bir açıklama yaptı ve buradaki

insanlara Çince, Çin tarihi ve kültürünün öğretildiği, Çin Anayasası, Ceza Hukuku ve Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ndeki Aşırılıkçı Karşıtı Yasal Düzenlemelerin anlatıldığı eğitimlerin düzenlendiğini söyledi (Millward 2019: 22).

Ailesi kamplarda tutulan, hapis cezalarına mahkûm edilen çocuklar Çin hükümeti tarafından oluşturulmuş, Çince eğitim verilen, dış dünyadan soyutlanmış yoğun güvenlik önlemleri ile korunan merkezlerde tutulmaktadır. Burada kalan çocukların aileleri ile ayda bir defa görevli personeller eşliğinde görüşmelerine izin verilmektedir. İtalya merkezli “Bitter Winter” isimli bir dergi tarafından yapılan bir araştırma ile Çin'in “sevgi dolu kalp” ismini verdiği bu yerler ile ilgili görüntüler çekilmiş ve yayınlanmıştır (Bag 2019c, <https://tr.euronews.com/2019/03/29/cin-den-kazakistan-a-dogu-turkistan-daki-terorle-mucadeleye-destek-tesekkuru> , 1 Nisan 2019'da erişildi).

3.10. Gözetleme Politikası

Sincan Uygur Özerk Bölgesi ile en çok benzerlik gösteren bölge Tibet Özerk Bölgesi olup şimdilerde Sincan Uygur Özerk Bölgesi Çin Komünist Parti Sekreteri ve ÇKP Politbüro üyesi olan Çin Çüenguo, 2011 yılında Tibet Özerk Bölgesi'ndeki başkaldırı ve Budist rahiplerin kendini yakma eylemleri ile karıştığı dönemde Tibet'e gönderilmişti. Bölgede önleyici emniyet sistemleri ve kamusal karakol ağı kurdurup binlerce yeni polisi işe alarak Tibet'teki huzursuzlukları bastırdı, “istikrarın” sağlanmasına katkı sağladı. Ağustos 2016 yılında Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne yeni parti sekreteri olarak atanan Çin Çüenguo 2017 yılından itibaren Tibet'teki önleyici emniyet sistemlerini Sincan'a da kurdu ve yeniden eğitim kamplarının gelişimini tamamlamasına büyük katkısı oldu (Millward 2019: 29).

ÇHC'nin 2016 yılında yürürlüğe soktuğu terörle mücadele kanununun 15, 16 ve 94. maddeleri ile telekomünikasyon ve internet hizmetlerinin “hükümet için veri kaynağı sağlayıcısı” konumunda olduğu belirtildi. Bu yönetmeliğe uymayan internet ve telekomünikasyon hizmetinin Çin Hükümeti tarafından rahatlıkla engellenmesi yönünde düzenlemelere gidilebileceği yasallaştı. Yine aynı kanunun 23. ve 46. Maddeleri ile de

dijital gözetim sistemleri ile insanların izlenebilmesine, kontrol noktalarının oluşturulmasına, kişilerin bilgilerinin toplanıp depolandığı veri tabanlarının kurulmasına izin verildi. 52. Madde ile de emniyeti sağlamakla görevli kişilere geniş yetkiler verildi ve kişilerin iletişim, sosyal ve ticari faaliyetlerini kısıtlayabilmeleri konusu da böylelikle yasallaşmış oldu. Bu doğrultuda ise Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde, tren istasyonu ve yollarda oluşturulan kontrol noktaları, araçları takip etmek için GPS sistemleri kuruldu. Kurulan kameralar ile yüz tanıma sistemleri oluşturuldu, insanların biyometrik ve diğer verilerinin depolandığı geniş bir veri tabanı oluşturuldu, insanların akıllı telefonlarını aramak için kullanılan cihazlar geliştirildi (Emet 2019a: 39). Camilerin girişine ve içine yerleştirilen güvenlik kameraları ile camiye giden insanlar gözetlendi (Brophy 2019: 32).

Gözetim sistemlerinin oluşturulmasında Çin'e gerekli teknolojik desteği sağlayan uluslararası aktörlerin varlığından da bahsetmek gerekmektedir. Bunlardan en ilgi çekeni Amerikalı bir şirket olan "Thermo Fisher Scientific" şirkettir. Bu şirket Doğu Türkistan'daki insanların DNA örneklerini toplayarak Çin Hükümeti'ne satmaktadır. Böylelikle Çin Hükümeti oluşturmak istediği veri tabanına kişilerin DNA örneklerini de eklemektedir. Daha önce Çin pazarından çekilmiş olan Google, şimdilerde tekrar aktif olmak için Çin Devleti ile görüşmelere başladı. Bu görüşmelerdeki en önemli etken Google ile birlikte, Çin'in Sincan Uygur Özerk Bölgesinde kurduğu gözetim sistemlerinin güçlenebileceği düşüncesidir (Kaşıkçı 2019d: 8).

ÇHC, gözetleme politikasını Kasım 2018'de uygulamaya soktuğu "Kardeş Aile Projesi" kapsamında da yürütmektedir. Bu proje ile birlikte 1.120.000 Komünist Parti üyesi Çinli 1.690.000 Uygur ve Kazak Türklerinin evinde kaldı, bu aileleri gözlemleyerek onları yakından tanıma imkânına sahip oldu, onlar hakkında kapsamlı bilgi topladı (Emet 2019a: 41).

2020 yılında Çin'in tamamında hayata geçirilmesi planlanan "Sosyal Kredi Sistemi" bugünlerde Doğu Türkistan'da uygulanmaktadır. Bu yönüyle Doğu Türkistan'ın bugünü için "Çin'in geleceği" ifadesi kullanılmaktadır (Kaşıkçı 2019d: 8). Sosyal Kredi Sistemi, bir bireyin eylemlerine göre kredi puanı kazanması ya da kaybetmesi esasına dayanmaktadır. İnsanların ve işletmelerin güvenilirliğini belirlemede kullanılacak, onları

cezalandırmaya ya da ödüllendirmeye yarayacak bir sistem olarak karşımıza çıkmaktadır. Hükümet tarafından kişilere skor puanları verilirken düşük skor puanına sahip olan kişiler bir nevi hükümetin kara listesine alınmaktadır. Bu sistemle sadece düşük kredibilite skoruna sahip “güvenilmez” kişiler/ işletmeler kara listeye alınmayacak aynı zamanda düzenli bir şekilde kamuya açıklanacak ve bir ceza modeli de oluşturulacaktır. Güvenilmez sayılan kişiler için hayat daha sınırlı olmaktadır. Son dönemlerde kredi puanı düşük olan birçok kişinin uçak ve tren rezervasyonları engellenerek seyahat etmelerine izin verilmemiştir (Cockburn 2018, <https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-social-credit-system-flight-booking-blacklisted-beijing-points-a8646316.html> , 1 Mayıs 2019da erişildi). Ayrıca düzenli olarak ibadet eden Müslümanla devletin “aşırılıkçı” olarak nitelendirdiği gruba girdiğinden sürekli puan kaybetmektedirler (Millward 2019: 29).

2017 yılında Çin’de bulunan gözetleme kameralarının sayısı 170 milyon iken 2018 yılında bu sayının 600 milyona ulaştığı düşünülmektedir. Bu sayı ise ortalama ülkedeki her iki kişiden biri için kamera bulunduğu anlamına gelmektedir. Ülkede bulunan bu kameraların kontrolünün ECU 911 isimli bir teknoloji sayesinde sağlandığı bilinmektedir. Bu teknoloji ise Çin devletine bağlı bir şirket olan Huawei ve CEICE isimli şirketler tarafından geliştirilmiştir. Günümüzde ise bu sistem birçok ülkeye ihraç edilmeye başladı ve Çin böylece artık sadece “gözetleyen devlet” olmaktan çıkarak “gözetleme paketi ihraç eden” bir devlet konumuna gelmiş oldu. Çin’in kamera, izleme ve yüz tanıma özelliği taşıyan bu teknolojisi şu anda 18 ülke tarafından satın alınarak kullanılmaktadır. Bu ülkeler arasında Pakistan, Özbekistan, Birleşik Arap Emirlikleri, Venezuela, Bolivya, Angola, Ekvator, Almanya bulunmaktadır. Çin bu teknoloji sayesinde para kazanmakta hem de veri toplamaktadır (Karar 2019f, <https://www.karar.com/teknoloji-haberleri/cin-vatandas-gozetleme-sistemini-18-ulkeye-ihrac-etti-1196333>, 01 Mayıs 2019’da erişildi.) Bahse konu durum diğer ülkeler için de ilham kaynağı olurken yakın zamanda gündeme gelen bir haberde de yer aldığı üzere, Rusya’nın Doğu Türkistan tecrübesini örnek alarak yeni bir güvenlik modeli geliştirmek istediği hatta Tataristan’ın Kazan şehrinde yeni güvenlik anlayışı geliştirmek için Çin ile temas halinde olduğu bilinmektedir (Kaşıkçı 2019d: 10).

IV. BÖLÜM

4. SONUÇ

Türklerin yurdu anlamında kullanılan “Türkistan” kavramını ifade eden coğrafya, tarih boyunca farklı medeniyetlerin mücadelelerine tanıklık etmiştir. Türkistan’ın bir parçası olan Doğu Türkistan ise Asya kıtasının tam ortasında bulunan konumu ile tarihin en eski kültür ve medeniyet merkezlerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Doğu Türkistan olarak anılan topraklarda sırasıyla İskitler, Hun (Kun) Hanlığı, Göktürk Devleti, Uygur Hakanlığı, Karahanlı Devleti, Karahıtaylılar Devleti, Cengiz Han Hanlığı, Çağatay Han Hanlığı, Timur Devleti, Kalmuklar, Cungarya Devleti egemenlik kurdu. Uygur Hakanlığı döneminde İslamiyet ile tanışan halk Karahanlı Devletinin egemenlik kurduğu yıllarda ise İslamiyet’i benimsedi. Sonrasında Timur Devleti döneminde başlayan ve Türkistan genelinde “Hocalar Devri” olarak anılan uzun bir dönem Doğu Türkistan topraklarında da yaşandı. Ancak Yakup Bey’in bölgeyi ele geçirmesi ile yaklaşık 500 yıllık bir dönemi kapsayan Hocalar Devri son buldu. 1933 yılına gelindiğinde ise “Şarkî Türkistan Cumhuriyeti” kuruldu. Fakat Çin istilaları ile baş edemediği için bağımsızlığını ilan ettikten bir yıl sonra yıkıldı. 1949 yılında ise Çin Halk Cumhuriyeti’nin kurulup Komünist Çin yönetiminin göreve gelmesinden sonra Doğu Türkistan’ın hâkimiyeti de Çin yönetimine geçti. 1955 yılında bölgeye özerk bölge statüsü verildi ve bu tarihten sonra bu topraklar “Sincan Uygur Özerk Bölgesi” olarak anılmaya başlandı.

Çin Halk Cumhuriyeti, bölgeye tanıdığı özerklik kapsamında bölge halkının siyasal sistem içerisinde temsil edilmelerine imkân vereceğine ilişkin düzenlemeler yaptı, inanç, kültür, dil, din gibi konularda hakların korunacağına ilişkin taahhütler verdi. 1984 yılında oluşturulan 2001 yılında revize edilen Milli Bölgesel Otonomi Kanunu ile özerk bölgelere ilişkin detaylı düzenlemeler yaptı. 2005 yılında alınan yeni kararlar ile de özerk bölgelerin yönetimine ilişkin düzenlemeler tekrar revize edildi.

Böylece 56 farklı etnik gruptan oluşan Çin Halk Cumhuriyeti nüfusunun tek merkezden yönetilmesinin oldukça zor olduğunun bilincinde hareket eden Çinli yetkililer bölgeyi “çok parçalı yönetsel sistem” kapsamında idare etmeyi tercih etti.

Deng Xiaoping, Çin’in en önemli probleminin “ekonomik gelişme” olduğunu fark etti ve uluslararası alanda güçlü bir devlet olmanın ilk koşulunun güçlü bir ekonomiye sahip olmak olduğu iddiası ile yola çıktı. “Sosyalist piyasa ekonomisi” ni öngören reformlara hız veren Deng Xiaoping kısa sürede Çin’in ekonomik kalkınması sürecini hızlandırdı. Çin’in uluslararası alanda küresel bir güç olması ile neticelenen süreçte Çin yöneticilerinin kalkınma hedeflerini gerçekleştirmek için en önemli adım 2000 yılında gündeme gelen “Batıyı Kalkındırma Stratejisi” oldu. Çin’in az gelişmiş Batı bölgelerinin kalkınmasını sağlayarak sürdürülebilir bir büyüme elde etmesi planlandı. Batıyı kalkındırma stratejisinin diğer ayağı 2013 yılında uluslararası kamuoyuna açıklanan “Bir Kuşak Bir Yol” projesi ile de ÇHC ekonomisinin güçlenip dünyada önemli bir siyasi aktör haline gelmesi öngörüldü.

Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nin sahip olduğu doğal kaynak rezervleri ve konumu itibarıyla Çin’in Batıya açılan kapısı olması ÇHC çıkarları açısından oldukça önemli bir bölge haline gelmesine neden olurken Çin’in bölgeye bakışı da bu çıkarlar kapsamında şekillendi. İlk olarak az gelişmiş Batı bölgelerini kalkındırmayı hedefleyen Çin Hükümeti “Batıyı Kalkındırma Stratejisi” ile bölgeye bir takım yatırımlar yaparak kedisine Doğu Türkistan’ın doğal kaynaklarını daha verimli olarak kullanabileceği bir zemin hazırladı. Bu süreçte ise Han Çinlilerin bölgeye göç etmesi teşvik edildi ve bölge Müslüman Uygur Türk kimliğinden arındırılmaya çalışıldı. Çin Hükümeti’nin bölgeye yönelik asimilasyoncu ve baskıcı siyaseti Doğu Türkistan sorununu daha da şiddetlendirdi ve sorun “kimlik” kavramı çerçevesinde yeni bir boyut kazandı. Bölgeye Han Çinli nüfusun yerleştirilmesi İnşacı teorideki benzer kimlik algısına sahip insanların bir arada güvende hissedeceği yaklaşımı ile tehdit olarak algılanan “öteki” kimliği olan Müslüman Uygur kimliğine sahip kişilerin kontrol edileceği düşünüldü. Bölgede güven, huzur ve istikrarın ancak baskı politikaları ile sağlanabileceğine inanan Çin Hükümeti bu sayede güvenlik tehditlerini ortadan kaldıracabileceğine inandığı politikalar da geliştirdi. Batıyı Kalkındırma Stratejisinin diğer ayağı olan Kuşak Yol İnisiyatifi ile ise uzun vadede ekonomik, politik

ve kültürel bakımdan süper güç olmayı planlayan Çin hükümeti küresel ticaret yollarını çeşitlendirerek ulaşım sürelerini kısaltıp maliyetleri düşürmeyi hedefledi. Bu projenin hayata geçmesinde en önemli lokasyon olan Doğu Türkistan topraklarında ulusal çıkarların korunması ve sürekliliğinin sağlanması için güvenlik tehdidi olarak algılanan her şey bertaraf edilmeliydi. Bölgede güvenlik tehdidi yaratan konu ise “öteki” olarak nitelendirilen farklı etnik grubun zaman zaman demokratik taleplerini dile getirmekte kullandıkları istikrarsızlığa neden olan çıkışlarıydı. Bu bağlamda Çin Halk Cumhuriyeti’nin oluşturduğu ekonomi politikalarının temelini Doğu Türkistan halkına ve coğrafyasına bakışının şekillendirdiği söylenebilir.

1996 yılı Asya kıtasında karışıklıkların zirvede olduğu bir dönem olarak karşımıza çıktı. Radikal İslamcı düşüncenin bölgede de yayılması Çin için bir güvenlik endişesi daha ortaya çıkardı. ÇHC, Doğu Türkistan’da yer alan başta Müslüman Uygurlar olmak üzere Müslüman Türk topluluklarında radikal İslamcı eğilimleri olduğunu iddia ederek, baskı ve asimilasyon politikasına yöneldi. Çin’in bu bakış açısına sahip olduğu dönemlerde ABD’ye 11 Eylül 2001’de düzenlenen saldırıların da radikal dini terörist gruplar tarafından gerçekleştirilmesi Çin’in propaganda savaşında elini güçlendirdi. Bu durum dünyanın terör algısına yeni bir boyut kazandırırken Çin, Müslüman Uygurlara yönelik kendi stratejisini kısa sürede devreye soktu. Uygur muhalefetini terörizm ile eşleştirdi ve böylece Çin Halk Cumhuriyeti’nin büyük bir tehdit ile karşı karşıya olduğu görüşünü savundu. Çin, güvenliğini tehdit eden bu meseleyi bertaraf etmek için uluslararası camianın da desteğini alacak girişimlerde bulundu. Doğu Türkistan İslami Hareketi’nin terör örgütü olduğunu uluslararası camiaya ilan etti. Uygurlara uyguladığı baskıyı arttırdı. Doğu Türkistan için uluslararası ilişkileri anlamada kullandığımız İnşacı teorinin güvenlik kavramına yaklaşımına uygun hareket edildiği bir döneme girildi. Önce İslamiyet kavramı radikal İslam ile eşleştirildi. Ardından terörizm kavramı hayatımıza girdi. Söylemlerin farklı kimlik algılarının güvenlik tehdidi yarattığı fikri üzerine yoğunlaştığı dönemde Müslüman Uygur halkına yönelik baskı ve şiddeti arttıran politikalara geçiş yapılması eylemlerin de farklılaşmasına neden oldu.

İnşacı teorisyen Wendt’e göre sosyal hayatta düzenin en temel sorunlarından biri şiddeti denetim altına almaktır. Çünkü şiddet teknolojisinin doğası, nasıl kullanıldığı ve

onu kimin kontrol ettiği düğer sosyal ilişkilerin tamamını derinden etkilemektedir. Devlet, örgütlü şiddetin meşru kullanım tekeline elinde bulunduran siyasi otorite olduğu için bahse konu şiddetin uluslararası olarak da denetim altına alınması kontrolü nihai olarak elinde tutması gereken aktör de yine devlet olmaktadır (Wendt 2012: 23, 24).

Wendt'in bakış açısına ve İnşacı teorinin kimliğin güvenlikleştirilmesi prensibine paralel olarak Çin Halk Cumhuriyeti sonrasındaki süreçte kimliği güvenlikleştirmeye yönelik politikalarına hız verdi, sosyal hayatı düzene sokmak için örgütlü şiddeti meşru kılacak hamleler yaptı. Üç şer güç olarak tabir edilen terörizm, bölücülük ve fundamentalizme karşı mücadele konsepti Çin'in Doğu Türkistan'a uyguladığı bütün politikalara adapte edildi. Çin genelinde bu türden fikir, kimlik ve dini inançlara karşı savaş açıldı. Bu politikanın uygulandığı süreç boyunca Uygur Müslümanlarına yönelik baskı ve şiddetin dozu arttı.

Devletlerin kimlik ve çıkarlarının tarihsel süreç içerisinde şekillendiği varsayımından yola çıkan İnşacı yaklaşıma göre de durum değerlendirmesi yapıldığında Çin Halk Cumhuriyeti'nin Doğu Türkistan politikalarının böylesi bir tarih içerisinde oluşturulduğu söylenebilir.

Çin Devleti'nin "kimlik" algısı, inşacı teorinin varsayımlarına paralel olarak Çin Devleti'nin çıkarlarını belirlemektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ni hedef alan etnik-merkezcilik, sistematik asimilasyon, nüfus ve benzetme, eğitim, kültür, din, tecrit ve gözetleme politikaları devlet çıkarlarının belirlenmesi ve korunması için oluşturulan kimlik inşa sürecinin ürünüdür. Güvenlik meselesini de İnşacı yaklaşımın varsayımlarına dayandırarak değerlendirmeyi seçen ÇHC, bu konuyu kimlik ve kimliğin oluşumuna katkı sağlayan normlar, prensipler ve kurallar üzerine inşa etmektedir. Kimliğe dayalı güvenlik politikaları geliştirerek Çin Devleti'nin çıkarlarını koruyacak hamleler yapmaktadır.

Ulusal kimliklerinin temelini Han Çinlilerinden oluşturduğunu düşünen ÇHC yetkilileri devlet politikalarının temeline de Han Çinlilerinden oluşan bir devlet kurma fikrini yerleştirdi. Bu doğrultuda Han Çinlilerinin diğer bütün etnik gruplardan üstün

olduklarına inanan etnik-merkezci bir milliyetçilik fikrine bağlı kalarak hareket ettiler. Ülke topraklarında yaşayan diğer etnik grupların asimile edilmesi için ise sistemli bir şekilde asimilasyon politikası uygulanmaya başladı. Çin Halk Cumhuriyeti içerisinde, çok eski zamanlardan beri siyasi talepler ile gündeme gelen kültürel ve dini özellikleri bakımından Han Çinlilerinden tamamen farklı etnik azınlık kimliğine sahip olan Uygurlar, Çin'in asimilasyoncu politikalarının ilk hedefi oldu. Çoğunluğu Müslüman Uygurlardan oluşan Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ne uygulanan nüfus, yerleştirme politikaları, eğitim alanında yapılan reformlar, aşırılıkçı fikirlerin ıslah edilebileceği düşüncesi ile kurulan yeniden eğitim kampları, İslam dininin yeniden yorumlanarak hayata geçirilmesine yönelik çalışmalar Çin'in asimilasyon politikaları olarak karşımıza çıktı. Asimile etmeye yönelik politikalarının ve Han Çinlilerinden oluşan ulusal kimlik inşa sürecinin başarı oranlarını takip etmek için ise sosyal hayatın her alanına yüksek çözünürlüklü kamera sistemleri yerleştirdi. Sosyal kredi sistemini kurarak vatandaşlık puanı adını verdiği puanlama sistemi ile kişileri puanlamaya başladı. "Kardeş Aile Projesi" kapsamında farklı etnik gruptan insanların evlerine Han Çinlilerini yerleştirerek ne derece asimile olduklarını gözlemlemelerine olanak sundu.

Küreselleşmenin etkisiyle kültürlerin aidiyet duyguları artarken, kültürlerarası önyargılarda da artış gözlenmektedir. Böylesi bir ortamın "güvenlik" kavramı üzerine etkilerine baktığımızda aktörler arasındaki etnik çatışmaların arttığı söylenebilir. Diğer taraftan çatışmaya sebep olan unsurlar üzerine düşündüğümüzde ise aktörlerin davranış şekilleri üzerine yoğunlaşılması gerekmektedir. Çin Halk Cumhuriyeti'nin tarihsel olarak Doğu Türkistan diye adlandırılan coğrafyayı devlet çıkarlarına yönelik güvenlik tehdidi üzerine odaklanarak algılaması Çin politikalarını şekillendirmektedir. Bu algı tehdidin dozunda artış hissedildiği dönemlerde ise çoğunluğu Uygur etnik kimliğine sahip olan halka karşı insan haklarına aykırı muameleye varansert müdahaleleri içeren eylemlerle sonuçlanmaktadır.

Son olarak, Çin Halk Cumhuriyeti içerisindeki en büyük özerk bölge olma özelliği ile dikkati çeken Sincan Uygur Özerk Bölgesi aynı zamanda Çin'deki diğer eyaletler ve özerk bölgeler arasında en uzun sınıra sahip idari bölge konumundadır. Etrafı sıra dağlar ile çevrilidir ve bu özelliği Çin'in, bölgeyi doğal kalkan olarak

algılamasına neden olmaktadır. Ayrıca bulunduğu coğrafi konumu itibariyle Sincan Uygur Özerk Bölgesi, tarihi İpek Yolu'nun bağlantı noktasında olup Uzak Doğu'yu Avrupa ve Asya'ya, Sibirya'yı Güney Asya'ya bağlayan köprü konumundadır. Doğu-Batı enerji kaynaklarının geçiş güzergâhında oluşu ve Çin'in ihracatını Sincan Uygur Özerk Bölgesi üzerinden demiryolları ile yapması bölgeye, Çin'in Avrupa'ya açılan kapısı olma özelliği vermektedir. Tüm bu nedenlerden dolayı ÇHC, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'ni ülke genelinde uygulamaya çalıştığı çok parçalı yönetsel sistem aracılığı ile tek merkezden daha kolay idare ederek bölgenin jeostratejik üstünlüğünü Çin Halk Cumhuriyeti'nin çıkarları için kullanmaktadır. Bu bağlamda, Çin Halk Cumhuriyeti için Sincan Uygur Özerk Bölgesi, devlet çıkarları açısından daha da önemli olmasını sağlamaktadır.

KAYNAKLAR

- Aini, Adili (2012). “Sincan Uygur Özerk Bölgesi’nin Dış Dünyaya Açılımı ve Türkiye ile İlişkiler”. Ed. S. Çolakoğlu, *Dünya Düzeninde Çin: Türkiye- Çin İlişkileri*. 115-127. Ankara: USAK Yayınları.
- Alim, Abdulsalam Abdulgani (2010). “Doğu Türkistan -Ekonomik Yaşamdaki Kısıtlamalar- Yoksulluk ve Yoksulluğun Sosyal Etkileri”. *Hür Doğu Türkistan Sempozyumu*. 145- 161. İstanbul: İnsani Yardım Vakfı Yayınları. (<https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/31/dogu-turkistan-sempozyumu.pdf>, 18 Mart 2019’da erişildi).
- Alperen, Ümit (2018). “ ‘Bir Kuşak Bir Yol’ Girişimi ve Çin’in Orta Asya Politikası”. *Bilge Strateji*. 19 (10). 17-38. (https://www.academia.edu/38016193/_Bir_Ku%C5%9Fak_Bir_Yol_Giri%C5%9Fimi_ve_%C3%87inin_Orta_Asya_Politikas%C4%B1_One_Belt_One_Road_initiative_and_China_s_Central_Asian_Policy, 1 Mayıs 2019’da erişildi).
- Alpman, Polat S. (2018). “Sosyal Teorinin Konusu Olarak Kimlik: Sosyal İnşacı Yaklaşım”. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*. 2(21). (<https://dergipark.org.tr/download/article-file/562801>, 6 Temmuz 2019’da erişildi).
- Alptekin, İsa Yusuf. (1992). *Doğu Türkistan Davası*. İstanbul: Seha Neşriyat
- Altuğ, Bayram (2018). “BM’den Çin’e Uygur Tepkisi”. (<https://www.aa.com.tr/tr/dunya/bmden-cine-uygur-tepkisi/1243628>, 1 Nisan 2019’da erişildi).
- Arı, Tayyar (2018). *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Bursa: Aktüel Yayınları.

- Arıboğan, Ülke; Ayman, Gülden ve Dedeoğlu, Beril (2005). *Uluslararası İlişkiler Sözlüğü*. Ed. F. Sönmezoğlu. İstanbul: Der Yayınları.
- Atlı, Altay (2009). “Sincan Meselesinin Ekonomik Boyutu”.
(<http://www.radikal.com.tr/tartisiyorum/sincan-meselesinin-ekonomik-boyutu-948003/>, 16 Şubat 2019’da erişildi).
- Avcı, Erkan. (2018). “Doğu Türkistan Sorunu”. *Bilgesam Analiz/ Doğu Asya ve Pasifik Dergisi.1391*.(<http://www.bilgesam.org/incele/8875/-dogu-turkistan-sorunu/#.XIZUwCgzaUk>, 16 Mart 2019’da erişildi).
- Aydingün, İsmail. (2017). “Yeni İpek Yolu Projesinin SSCB Sonrası Orta Asyası’nda Ulus ve Devlet İnşa Sürecine Etkileri”. *Avrasya Dünyası Dergisi. 1*. ([https://avim.org.tr/public/images/uploads/files/14-ismail%20aydingun\(1\).pdf](https://avim.org.tr/public/images/uploads/files/14-ismail%20aydingun(1).pdf), 5 Mayıs 2019’da erişildi).
- Bag, Mustafa. (2019a). “Batılı İnsan Hakları Örgütlerinden Müslüman Ülkelere: Doğu Türkistan’a Neden Destek Vermiyorsunuz?”. (<https://tr.euronews.com/2019/02/05/batili-insan-haklari-orgutleri-musliman-ulkelere-dogu-turkistan-neden-destek-vermiyorsunuz>, 1 Nisan 2019’da erişildi).
- Bag, Mustafa (2019b). “Çin’den Türkiye’nin Doğu Türkistan Açıklamasına Tepki: Umarız Yanlış ile Doğruyu Ayırabilirler”. (<https://tr.euronews.com/2019/02/11/cin-den-turkiye-nin-uygurlar-ile-ilgili-aciklamasına-tepki-geldi>, 3 Nisan 2019’da erişildi).
- Bag, Mustafa (2019c). “Çin’den Kazakistan’a ‘Doğu Türkistan’daki Terörle Mücadeleye Destek’ Teşekkürü”. (<https://tr.euronews.com/2019/03/29/cin-den-kazakistan-a-dogu-turkistan-daki-terorle-mucadeleye-destek-tesekkuru>, 1 Nisan 2019’da erişildi).
- Bag, Mustafa (2019d). “Doğu Türkistanlı Çocukların Tutulduğu Toplama Kampı Gizli Kamerada”. (<https://tr.euronews.com/2019/01/31/dogu-turkistanli-cocuklarin-tutuldugu-toplama-kampi-gizli-kamerada>, 7 Nisan 2019’da erişildi).
- Bahar, Hasan. (1994) “Türkistan’ın Coğrafi Konumu ve İlkçağ Kaynaklarına Göre Tarihi”. *Türkiyat Araştırmaları Dergisi. 1*. 233-244.
(<http://kaynakca.hacettepe.edu.tr/eser/2197924/turkistan-in-cografik-konumu-ve->

ilkcag-kaynaklarina-gore-tarihi, 10 Şubat 2019'da erişildi).

BBC (2012). “Şincan’da Yolcular Uçağın Kaçırılmasını Engelledi”. (https://www.bbc.com/turkce/haberler/2012/06/120629_china_hijack, 24 Mart 2019’da erişildi).

BBC NEWS, (2014). “Xinjiang Violence: China Says ‘Gang’ Killed 37 Last Weeks”. (<https://www.bbc.com/news/world-asia-china-28628332>, 25 Mart 2019’da erişildi).

Bekcan, Umut (2018). “Sovyet- Çin Uyuşmazlığını Anlamak, 20. Kongreden 1963 Parti Mektuplarına”. *The Turkish Yearbook of International Relations*. 49. 89-115 (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/44/2259/23920.pdf>, 20 Temmuz 2019’da erişildi).

Beşer, Mehmet Enes. (2018). “Çin’in Dünyaya Açılma Girişimi: Kuşak ve Yol”. *Boğaziçi Asya Araştırmaları Merkezi*. (http://bogaziciasya.com/wp-content/uploads/2018/07/Rapor_%C3%87in%E2%80%99in-D%C3%BCnyaya-A%C3%A7%C4%B1lma-Giri%C5%9Fimi-Ku%C5%9Fak-ve-Yol.pdf, 20 Ağustos 2019’da erişildi).

Bilgiç Alpaslan, İdil (2013). “Bir Bölgesel Kalkınma Hikâyesi: Batı Çin”. *Türkiye Ekonomi Politikaları Araştırma Vakfı*. (<https://www.tepav.org.tr/tr/haberler/s/3364>, 18 Mart 2019’da erişildi).

Bilgin, Hasan. (2010). *Stratejik Açından Çin*. Ankara: USAK Yayınları.

Bocutoğlu, Ersan. (2017). “Çin’in “Bir Kuşak- Bir Yol” Projesinin Ekonomik ve Jeopolitik Sonuçları Üzerine Düşünceler”. *Session 1C: Bölgesel Çalışmalar. International Conference On Eurasian Economies 2017*. (<https://www.avekon.org/papers/1995.pdf>, 5 Mayıs 2019’da erişildi).

Bozdağlıoğlu, Yücel. (2012). “Konstrüktivizm ve Rol Teorisi: Kimlik, Rol ve Dış Politika Analizi”. *Uluslararası İlişkilerde Post Modern Analizler-1 Kimlik, Kültür, Güvenlik, Dış Politika*. Ed. T. Arı. İstanbul: Marmara Kitap Merkezi. 127-150.

Brophy, David (2019). “Çin’in Toplama Kampları, İslamofobi ve Antiemperyalizm”. Çev. E. Ergin. *Türkiye Günlüğü Dergisi*. 137. 32-45.

- Buğra, M. E. (1994). “Şarki Türkistan Tarihi”. *Gökbayrak Dergisi*. 3. (<http://www.gokbayrak.com/dergi-sayfalari/27>, 10 Şubat 2019’da erişildi).
- Buğra, M. E. (1996). “Şarki Türkistan Tarihi”. *Gökbayrak Dergisi*. Sayı 16. Çev. M. E. Batur. (<http://www.gokbayrak.com/dergi-sayfalari/160>, 10 Şubat 2019’da erişildi).
- Buğra, Mehmet Emin. (1952). *Doğu Türkistan Tarihi, Coğrafi ve Şimdiki Durumu*. İstanbul: 1952.
- China's Ethnic Policy and Common Prosperity and Development of All Ethnic Groups (2009). (<http://www.china-un.ch/eng/rqrd/jblc/t954506.htm>, 16 Şubat 2019’da erişildi).
- Clark, William ve Kamalov, Ablet. (2017). “Orta Asya Sınırlarına Uygur Göçü”. *Uluslararası Uygur Araştırmaları Dergisi*. 113-124. Çev. A. Öger ve Z. Öktür. (<https://dergipark.org.tr/download/article-file/431967>, 7 Ağustos 2019’da erişildi).
- Cockburn, Harry (2018). “The Independent. China Blacklists Millions of People From Booking Flights as ‘Social Credit’ System Introduced”. (<https://www.independent.co.uk/news/world/asia/china-social-credit-system-flight-booking-blacklisted-beijing-points-a8646316.html>, 1 Mayıs 2019da erişildi).
- Constitution of the People’s Republic of China (1982) (<http://english.people.com.cn/constitution/constitution.html>, 11 Şubat 2019’da erişildi.)
- Çandarlıoğlu, Gülçin. (2004). *Uygur Devletleri Tarihi ve Kültürü (Çin Kaynaklarına ve Uygur Kitabelerine Göre)*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı.
- Çiçek, Ayşe. (2018). “Uygur-Çin Çatışmasının Kökenleri ve Boyutları Üzerine Bir Analiz”. *International Journal of Social Science*. Number: 69. 417- 440. (https://www.academia.edu/37583102/UYGUR-%C3%87%C4%B0N_%C3%87ATI%C5%9EMASININ_K%C3%96KENLER_%C4%B0_VE_BOYUTLARI_%C3%9CZER%C4%B0NE_B%C4%B0R_ANAL%C4%B0Z_-

AN_ANALYSIS_ON_THE_ROOTS_AND_DIMENSIONS_OF_UYGHUR-CHINA_CONFLICT, 6 Temmuz 2019da erişildi).

- Çolakoğlu, Selçuk (Temmuz 2011). “Ejder’in Uzun Yürüyüşü: Çin’in Dönüşüm Hikâyesi”. *Analist Dergisi*. 5. 22-31.
- Dağcı, Kenan ve Kesin, Mustafa (2013). “Çin’in Doğu Türkistan Politikası ve Azınlık Hakları Bağlamında Hak İhlalleri”. *Barış Araştırmaları ve Çatışma Çözümleri Dergisi*. II(1). 12- 29. (<http://dergi.cicr.yalova.edu.tr/article/view/5000067303>, 16 Şubat 2019’da erişildi).
- Dal Parlar, Emel. (2017). “Kuşak ve Yol Projesi, Çin’in Yeni Vizyonu ve Türkiye”. (<https://www.aa.com.tr/tr/analiz-haber/-kusak-ve-yol-projesi-cin-in-yeni-vizyonu-ve-turkiye/960778> , 5 Temmuz 2019’da erişildi).
- Davutoğlu, Ahmet. (2001). *Stratejik Derinlik Türkiye'nin Uluslararası Konumu*. İstanbul: Küre Yayınları.
- Demirtepe, M. Turgut. (Temmuz 2011). “Çin’in Yumuşak Karnı: Doğu Türkistan Sorunu”. *Analist Dergisi*. Sayı: 5. 35- 38.
- Dinçer, Veysel (2015). “22 Maddede Doğu Türkistan Gerçeği: Şiddetin Tarihçesi”. (<https://listelist.com/dogu-turkistan-siddet/>, 24 Mart 2019’da erişildi).
- Dönmez, Rasim (2012). “Görünürleştirerek Görünmez Kılmak: Sincan Uygur Sorunu”, *Orta Asya’da Siyaset ve Toplum, Demokrasi, Etnisite ve Kimlik*, 141-173. Ed. T. Demirtepe, Ankara: USAK Yayınları.
- Drewry, G. ve Chan, C. (2001). “Civil Service Reform in the People’s Republic of China: Another Mirage of the New Global Paradigm of Public Administration?”. *International Review of Administrative Sciences*. 67/3. 461- 478.
- Duman, Çağdaş (2017). “Doğu Türkistan’a Genel Bir Bakış”. *Uluslararası Stratejik Bakış Enstitüsü Dergisi*. 1. 1-6.
(https://www.academia.edu/33535209/Do%C4%9Fu_T%C3%BCrkistana_Genel_Bir_Bak%C4%B1%C5%9F, 06 Ağustos 2019’da erişildi.)
- Duran, Hasan ve Purevsuren, Nyambayar (2016). “Güvenlik Enerji ve Pazar Ekseninde Çin’in Orta Asya Politikası”. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.

- Afro-Avrasya Özel Sayısı*. 281- 294. (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/347597>, 18 Mart 2019’da erişildi).
- Durmuş, İlhami. (2008). “İskit İmparatorluğunun Yıkılış Nedenleri”. *Gazi Akademik Bakış Dergisi*. 2 (1). 199- 214.
- Dünya Uygur Kurultayı. (2007). “Kurultay Hakkında”. (<https://www.uyghurcongress.org/tr/?cat=38>, 24 Mart 2019’da erişildi).
- Dünya Uygur Kurultayı, (2014). “Uygur Türklerine Şiddetin Kronolojisi”. (<https://www.uyghurcongress.org/tr/?p=10865>, 24 Mart 2019da erişildi).
- Ekrem, Erkin (2011). “Türk Cumhuriyetleri’nin Bağımsızlıklarınının 20. Yılında Çin’in Orta Asya Politikaları, -Rapor-”. *Hoca Ahmet Yesevi Uluslararası Türk- Kazak Üniversitesi İnceleme Araştırma Dizisi*. 4. (http://www.dogu-turkistan.net/pdf/cin_ortaasya_raporu.pdf, 18 Mart 2019’da erişildi).
- Emet, Erkin. (2002). “Doğu Türkistan Özerk Cumhuriyeti”. *Türkler Cilt 20*. 276-281.Ed. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları.
- Emet, Erkin (2009). *5 Temmuz Urumçi Olayı ve Doğu Türkistan*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Emet, Erkin (Mart- Nisan 2010). “Doğu Türkistan’da Çift Dilli Eğitim”. *Gökbayrak Dergisi*. 94. 4-10.
- Emet, Erkin (2019a). “21. Yüzyıl İnsanlık Dramı: Doğu Türkistan’daki Ceza Kampları”. *Türkiye Günlüğü Dergisi*. 137. 36-42.
- Emet, Erkin (2019b). “Doğu Türkistan Meselesi ve ‘Ceza Kampları’”. (<https://perspektif.eu/2019/01/30/dogu-turkistan-meselesi-ve-ceza-kamplari/>, 20 Temmuz 2019’da erişildi).
- Er, Rahim. (2012). “Türkiye Başbakanı Doğu Türkistan’da”. (<https://www.dogu-turkistan.net/2012/04/11/turkiye-basbakani-dogu-turkistanda/>, 19 Temmuz 2019’da erişildi).
- Ersoy, Eyüp (2008). *Turkish- Chinese Military Relations Spinning More Moving Less*. Ankara: USAK Publications.

- Gökbayrak Dergisi, (2011). “Doğu Türkistan’ın Hoten İlinde 20 Uygur Türkü Şehit Düştü”. (<http://www.gokbayrak.com/haberler/dogu-turkistan-in-hoten-ilinde-20-uygur-turku-sehit-dustu>, 24 Mart 2019’da erişildi).
- Gömeç, Saadettin (1997). *Uygur Türkleri Tarihi ve Kültürü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Gömeç, Saadettin (1998 “Doğu Türkistan’da Yakub Han Dönemi ve Osmanlı Devleti İle İlişkiler”. *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*. 9. 149-153. (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/19/1153/13570.pdf>, 10 Şubat 2019’da erişildi).
- Göz, Mert Mahir (2013). “Mao Zedong ve Çin Kültür Devrimi”. *Bilimsel Araştırma Projesi*.
(https://www.academia.edu/30171966/MAO_ZEDONG_ve_%C3%87%C4%B0N_K%C3%9CLT%C3%9CR_DEVR%C4%B0M%C4%B0.docx,09 Mart 2019’da erişildi).
- Griffiths, Martin; Roach, Steven C. ve Salamon, M. Scott. (2011). *Fifty Key Thinkers in International Relations: Uluslararası İlişkilerde Temel Düşünürler ve Teoriler*. Çev. CESRAN, İkinci Basım, Ankara, Nobel Yayın.
- Gumilëv, Lev Nikoloyeviç. (2003). *Hunlar*. Çev. D. Ahsen Batur. İstanbul: Selenge Yayınları.
- Gürgür, Nuri. (2009). “Doğu Türkistan’ın Dünü, Bugünü ve Yarını Üzerine”. *Gökbayrak Dergisi*. 91. 6-12.
- Haberler.com (2013). “Çin Polisi: Tiananmen Meydanındaki Örgütlü Terör Saldırısı”. (<https://www.haberler.com/cin-polisi-tiananmen-meydani-ndaki-orgutlu-teror-5236306-haberi/>, 24 Mart 2019’da erişildi).
- Hayit, Baymirza. (1995). *Türkistan Devletleri’nin Milli Mücadeleleri Tarihi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Hazret, Mehmet Emin (2017). “Uygur Türklerine Karşı Dün Yasaklar Devreye Girdi”. (<http://www.yeniakit.com.tr/haber/uygur-turklerine-karsi-dun-yasaklar-devreye-girdi-295692.html>, 28 Nisan 2019’da erişildi).

- Hekimoğlu, Asem Nauşabay. (2007). *Rusya'nın Dış Politikası I (ABD, AB, Çin, Hindistan, Orta Asya)*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Hicazi, Ekrem (2010). “Soğuk Savaş ve 11 Eylül Sonrası Doğu Türkistan- Çin Tezleri ve Politikalarına Yönelik Eleştirel Bir Araştırma”. *Hür Doğu Türkistan Sempozyumu*. 45- 82. İstanbul: İnsani Yardım Vakfı Yayınları. (<https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/31/dogu-turkistan-sempozyumu.pdf>, 18 Mart 2019'da erişildi).
- Huibin, Qin. (2005). “Western China (Xinjiang). UNESCO”. *History of Civilizations of Central Asia, Volume VI Towards the Contemporary Period: From the Mid-Nineteenth to the End of the Twentieth Century*. 379- 405. (<https://books.google.com.tr/books?id=XPfcfF8LRWQC&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false>, 16 Şubat 2019'da erişildi).
- Israeli, Raphael (2003). *Çin'deki Müslümanlar*. Çev. İ. Kapaklıkaya. İstanbul: Gelenek Yayınları.
- Independent Türkçe (2019). *Çin Hükümeti'nden Doğu Türkistan Raporu: Uygurlar Türk Değil*. (<https://www.independentturkish.com/node/53616/d%C3%BCnya/%C3%A7in-h%C3%BCk%C3%BCmetinden-do%C4%9Fu-t%C3%BCrkistan-raporu-uygurlar-t%C3%BCrk-de%C4%9Fil> , 29 Temmuz 2019'da erişildi).
- İnayet, Alimcan. (2010). “Milletlerin Kendi Kaderini Tayin Etme Haklarından Sözde Otonomiye Doğru”. *Gökbayrak Dergisi*. 93. 10- 14.
- İnayet, Alimcan (2019). “Doğu Türkistan Sorunu; İşgal ve Asimilasyon”. *Türkiye Günlüğü Dergisi*. 137. 46- 51.
- Kafesoğlu, İbrahim. (2011). *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Kahramanyol, Mustafa (2019). “Türkistan, Uygurlar ve Çin”. *Türkiye Günlüğü Dergisi*.137. 52- 55.
- Kanat, Kılıç Buğra (2013). “5 Soru: Doğu Türkistan Olayları”. (<https://www.setav.org/5-soru-dogu-turkistan-olaylari/>, 24 Mart 2019'da erişildi).

- Kanat, Kılıç Buğra (2015). “Uygur Sorunu ve Çin’in Balkanlaşma Korkusu”. (<http://www.aljazeera.com.tr/gorus/uygur-sorunu-ve-cinin-balkanlasma-korkusu>, 17 Mart 2019’da erişildi).
- Karaca, R. Kutay (2007). “Türkiye- Çin Halk Cumhuriyeti İlişkilerinde Doğu Türkistan Sorunu”. *Gazi Akademik Bakış Dergisi. I (I)*. 219-245.
- Karaca, R. Kutay (2008). *Güç Olma Stratejisi Çin (Soğuk Savaş Sonrası Türkiye- Çin İlişkileri)*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yayıncılık.
- Karadağ, Cafer Tayyar (2012). “Mao’nun Çin’i”. (https://politikakademi.org/2012/07/maonun-cini/#_ftn21 , 09 Mart 2019’da erişildi).
- Karagöl, Erdal Tanas. (2017). “Modern İpek Yolu Projesi”. *SETA Perspektif Dergisi*. 174. (https://setav.org/assets/uploads/2017/05/174_Perspektif.pdf , 5 Mayıs 2019’da erişildi).
- Karar Gazetesi (2019a). “Çin’den Biyolojik Terör: Doğu Türkistan’da ABD Teknolojisi ile DNA Topluyor”. (<https://www.karar.com/guncel-haberler/cinden-biyolojik-teror-dogu-turkistanda-abd-teknolojisi-ile-dna-topluyor-1128677>, 11 Mart 2019’da erişildi).
- Karar Gazetesi (2019b). “Doğu Türkistan’da Soykırım Başladı”. (<https://www.karar.com/dunya-haberleri/dogu-turkistanda-soykirim-basladi-1077262>, 1 Nisan 2019’da erişildi).
- Karar Gazetesi (2019c). “Atayurt İnsan Hakları Merkezinin Başkanı Serikjan Bilaş’a ‘Cihat Çağrısı’ Suçlaması”. (<https://www.karar.com/dunya-haberleri/atayurt-insan-haklari-merkezinin-baskani-serikjan-bilasa-cihat-cagrisi-suclamasi-1146461>, 1 Nisan 2019’da erişildi).
- Karar Gazetesi (2019d). “Türkiye’ye Doğu Türkistan Tehdidi: Ticaretimiz Biter”. (<https://www.karar.com/dunya-haberleri/turkiyeye-dogu-turkistan-tehdidi-ticaretimiz-biter-1135605>, 11 Mart 2019’da erişildi).
- Karar Gazetesi (2019e). “Pekin’de Kan Ticareti”. (<https://www.karar.com/dunya-haberleri/pekinde-kan-ticareti-1129097>, 1 Mart 2019’da erişildi).

- Karar Gazetesi (2019f). “Çin Vatandaş Gözetim Sistemini 18 Ülkeye İhraç Etti”. <https://www.karar.com/teknoloji-haberleri/cin-vatandas-gozetleme-sistemini-18-ulkeye-ihrac-etti-1196333>, 01 Mayıs 2019’da erişildi.
- Kaşıkçı, Mehmet Volkan (2019a). “Çin’in 21. Asır Distopyası Doğu Türkistan’daki Toplama Kampları”. (<https://www.karar.com/gorusler/cinin-21-asir-distopyasi-dogu-turkistandaki-toplama-kamplari-1121389>, 11 Mart 2019’da erişildi).
- Kaşıkçı, Mehmet Volkan (2019b). “Çin’in Zulüm Kampları: Ağır Çekimde Ölüm”. (<https://www.karar.com/gorusler/cinin-zulum-kamplari-agir-cekimde-olum-1109950>, 11 Mart 2019’da erişildi).
- Kaşıkçı, Mehmet Volkan (2019c). “Doğu Türkistan’daki Diğer Tecrit Yöntemleri”. (<https://www.uygurhaber.com/dogu-turkistandaki-diger-tecrit-yontemleri> , 11 Mart 2019da erişildi).
- Kaşıkçı, Mehmet Volkan (2019d). “Global Perspektifte Doğu Türkistan’daki Gözetim Rejimi ve Toplama Kampları.” *Türkiye Günlüğü Dergisi*. 137. 5-19.
- Kerimova, Risalet. (2002). “Hun İmparatorluğu ile Çin’in Doğu Türkistan Mücadelesi”. *Türkler Cilt 1*. Ed. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 743- 748.
- Khodjaev, Ablat ve Khodjaev, Kamil. (2002a). “Ch’ing Çini’nin Zungarya ve Doğu Türkistan’ı İşgali”. Çev. B. Keneş. *Türkler Cilt 1*. Ed. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 687- 701.
- Khodjaev, Ablat ve Khodjaev, Kamil. (2002b). “Doğu Türkistan’da Çin İşgaline Karşı Mücadele”. Çev. B. Keneş. *Türkler Cilt 18*. Ed. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 702-713.
- Koca, S. (2002). “Büyük Hun Devleti”. *Türkler Cilt 18*. Ed. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 687- 708.
- Kowert, Paul ve Legro, Jeffrey (2014). “Normlar, Kimlik ve Bunların Sınırları: Kurumsal Bir Yineleme”. Çev. İ. Efe. Ed. P. J. Katzenstein, *Milli Güvenlik Kültürü Dünya Siyasetinde Normlar ve Kimlik*. 499- 548. Sakarya: Sakarya Üniversitesi Kültür Yayınları.

- Koyuncu, Hüseyin (2019). “Çin’den Uygur Türkleri Tepkisi: Türkiye’nin Gizli Ajandası Var”. (<https://tr.euronews.com/2019/02/27/cin-den-uygur-turkleri-tepkisi-turkiye-nin-gizli-ajandasi-var>, 3 Nisan 2019’da erişildi).
- Körpe, Özgür (2013). “Doğu Türkistan’da Yeni Nesil Çatışmanın İki Boyutu: Şiddet Dışı ve Silahlı Mücadelelere İlişkin Stratejik Bir Analiz”. *Asya’da Güvenlik Sorunları ve Yansımaları*. Ed. R. Kutay Karaca. İstanbul: Bilgesam Yayınları. 15- 55.
- Kul, Ömer (2013). “Terör Üzerinden Global Savaş ve Sözde Uygur Terör Tehdidi (1990-2011)”. *Türkiyat Mecmuası*. 23. 65- 98. (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/173115> , 18 Mart 2019’da erişildi).
- Kurban, İklil (1995). *Doğu Türkistan İçin Savaş*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Küçük, Mustafa (2014). “Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık”. *Uluslararası İlişkiler Teorileri*. Derleyen R. Gözen. İstanbul: İletişim Yayınları. 325- 377.
- Mahmutoğlu, M. Niyazi. (1987). *Doğu Türkistan: Esaretteki Ülke*. İstanbul: Gökhan Öndin Eğitim Vakfı Yayınları.
- Mehta, Ketan (2018). ORF Occasional Paper 170. “Locating Xinjiang in China’s Eurasian Ambitions”. (https://www.orfonline.org/wp-content/uploads/2018/09/ORF_Occasional_Paper_170_Xinjiang.pdf, 10 Temmuz 2019’da erişildi).
- Millward, James (2019). “Sincan’ın Müslümanlarını ‘Yeniden Eğitmek’”. Çev. İ. T. Kara. *Türkiye Günlüğü Dergisi*. 137. 20-31.
- Mumcu, Ahmet. (1961). “Çin Meselesi”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*. 1-4 (18). 259-332. (<http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/38/344/3558.pdf>, 11 Şubat 2019’da erişildi).
- Mynet Haber, (2019). “Çin Makamlarını Toplama Kamplarını Kapatmaya Davet Ediyoruz”. (<https://www.mynet.com/cin-makamlarini-toplama-kamplarini-kapatmaya-davet-ediyoruz-110104880207>, 3 Nisan 2019’da erişildi).
- Necef, Ekber N. (2005). *Karahanlılar*. İstanbul: Selenge Yayınları.

- Nogayeva, Ainur (2011). *Orta Asya'da ABD, Rusya ve Çin Stratejik Denge Arayışları*. Ankara: USAK Yayınları.
- Oğan Sinan (2009). “Doğu Türkistan’da Yaşanan Olayların Sebebi ve Sonuçları”. (<http://turksam.org/dogu-turkistan-da-yasanan-olaylarin-sebebi-ve-sonuclari>, 24 Mart 2019’da erişildi).
- Okur, Mehmet Akif. (2017). “ ’Bir Kuşak, Bir Yol’ Projesi’nin Jeopolitiği, Türk Kuşağı ve Uygurlar”. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*. (<https://dergipark.org.tr/download/article-file/394585>, 5 Mayıs 2019’da erişildi).
- Orhan, Selma Sevinç ve Bakkalcı, Ahmet Can. (2009). “Çin’de İkili İstihdam Yapısı ve Küresel Etkileri”. *Sosyo-ekonomi Dergisi*. 10 (5). 49-76. (<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423912479.pdf>, 11 Şubat 2019’da erişildi).
- QHA Media (2019). “Kazakistan Doğu Türkistan’ın Sesini Duyan Serikjan Bilaş’i Göz Altına Aldı: Çin mi İstedi?”. (<http://qha.com.tr/haberler/kazakistan-dogu-turkistan-in-sesini-duyuran-serikjan-bilas-i-gozaltina-aldi-cin-mi-istedi/8541/>, 2 Nisan 2019da erişildi).
- Radikal Gazetesi, (2008). “Olimpiyat Öncesi Uygur Bumerangi”. (<http://www.radikal.com.tr/yorum/olimpiyat-oncesi-uygur-bumerangi-891916/>, 18 Mart 2019da erişildi).
- Rásónyi, Laszlo. (2008). *Tarihte Türklük*. İstanbul: Örgün Yayınevi.
- Ramzy, Austin (Kış 2019). “Bir Etnik Kimliği Silme Çabası: Çin Önde Gelen Uygur Aydınları Hedef Alıyor”. Çev. M. E. Söyler. *Türkiye Günlüğü Dergisi*. 137. 43-45.
- Roskin, Michael G. (2009). *Kısım V: Çin. Çağdaş Devlet Sistemleri: Siyaset, Coğrafya, Kültür*. Çev. B. Seçilmişoğlu. Ankara: Adres Yayınları. 500- 589.
- Roux, Jean Paul. (2007). *Türklerin Tarihi: Pasifikten Akdeniz’e 2000 Yıl*. Çev. A. Kazancıgil ve L. Arslan Özcan. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Saich, T. (1981). *China: Politics and Government*. Hong Kong: Macmillan Education.

- Sakaoğlu, Emre Tunç (2012). “Çin Kronolojisi”. *Dünya Düzeninde Çin, Türkiye- Çin İlişkileri*. Ed. S. Çolakoğlu. Ankara: USAK Yayınları. 159- 168.
- Sander, Oral. (2006). *Siyasi Tarih: İlkçağlardan 1918’e*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Sandıklı, Atilla (2009). “Geleceğin Süper Gücü Çin”. *Bilge Strateji Dergisi*. 1 (1). 40-50. (<http://www.bilgesam.org/incele/530/-gelecegin-super-gucu-cin/#.XIVcBSgzaUk>, 10 Mart 2019’da erişildi).
- Sandıklı, Atilla ve Emeklier, Bilgehan (2012). “Teoriler ışığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri”. *Güvenlik Yaklaşımlarında Değişim ve Dönüşüm*. Ed. A. Sandıklı. Ankara: Bilgesam Yayınları. 3- 67. (https://www.academia.edu/3549642/G%C3%BCvenlik_Yakla%C5%9F%C4%B1mlar%C4%B1nda_De%C4%9Fi%C5%9Fim_ve_D%C3%B6n%C3%BCm, 6 Temmuz 2019’da erişildi).
- Saray, Mehmet. (1997). *Doğu Türkistan Türkleri Tarihi (I)*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Sarı Ertem, Helin (2012). “Kimlik ve Güvenlik İlişisine Konstrüktivist Bir Yaklaşım: ‘Kimliğin Güvenliği’ ve ‘Güvenliğin Kimliği’”. *Güvenlik Stratejileri Dergisi*. 16(8). 177- 237. (https://www.academia.edu/2382484/Kimlik_ve_G%C3%BCvenlik_%C4%B0li%C5%9Fkisine_Konstr%C3%BCktivist_Bir_Yakla%C5%9F%C4%B1m_Kimli%C4%9Fin_G%C3%BCvenli%C4%9Fi_ve_G%C3%BCvenli%C4%9Fin_Kimli%C4%9Fi_, 6 Temmuz 2019’da erişildi).
- Sayırlı, Burhan. (2002). “Doğu Türkistan’da Üç Dönem (1911- 1949)”. *Türkler Cilt 18*. Ed. H. C. Güzel, K. Çiçek, S. Koca. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları. 714-722.
- Sezen, Seriyeye. (2009). *Çin’in İkinci Uzun Yürüyüşü*. Ankara: Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü.
- Sheng, Li. (2006). *Çin’in Xinjiang Bölgesi Geçmişi ve Şimdiki Durumu*. Çev. Xu Xinyue Urumçi: Xinjiang Halk Yayınevi.
- Simayi, Zuliyati. (2012). “Batı Çin’in Kalkınması ve Çin- Türkiye İlişkileri”. *Dünya Düzeninde Çin, Türkiye- Çin İlişkileri*. Ed. S. Çolakoğlu. Ankara: USAK Yayınları. 129-144.

- Sükan, Özer. (2000). *Çin Halk Cumhuriyeti Tarihi- Kurulması- Gelişmesi Türkiye ve Diğer Devletlerle Olan İlişkileri*. İstanbul: Harp Akademileri Komutanlığı.
- Şakirov Kutlukhan ve Polat, Yılmaz. (2008). “Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Alihan Töre Saguni’nin Sosyo- Politik Görüşleri”. *Journal of Qafqaz University*. 24. 110- 119. (https://www.academia.edu/3227761/DO%C4%9EU_T%C3%9CRKISTAN_%C4%B0SLAM_CUMHURİYETİ_CUMHURBA%C5%9EKANI_AL%C4%B0_HAN_T%C3%96RE_SAGUN%C4%B0N%C4%B0N_SOSYO-POL%C4%B0T%C4%B0K_G%C3%96R%C3%9C%C5%9ELER%C4%B0, 10 Şubat 2019’da erişildi).
- Şen, Fatih (2009). “Uluslararası Tepkiler Açısından Sincan Uygur Sorunu”. *Ortadoğu Analiz*. 9 (1). 107- 115.
- Şen, Fatih. (2010a). “Doğu Türkistan: Bir Milliyetçilik Sorunu mu, Bir Ekonomik Sorun mu?”. *Dünya Çatışmaları Cilt I*. Ed. K. İnat, B. Duran, M. Ataman. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 557- 581.
- Şen, Fatih. (2010b). “Çin’in Sincan- Doğu Türkistan Sorunu: Dünü, Bugünü, Geleceği”. *Gökbayrak Dergisi*. 93. 15-20.
- Tabak, Hüsrev. (2008). “Mao Devletinden Devlet Maosu’na: Çin Dış Politikasında Tarih ve Değişim”. *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi 1 (2)*. 63- 76. (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/417538>, 11 Şubat 2019’da erişildi).
- TRT Haber (2015). “Çin’in İlk Terörle Mücadele Yasası Onaylandı”. (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/cinin-ilk-terorle-mucadele-yasasi-onaylandi-225424.html>, 28 Nisan 2019’da erişildi).
- TRT Haber (2018a). “Birleşmiş Milletler’ den Çin’e Uygur Tepkisi”. (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/birlesmis-milletlerden-cine-uygur-tepkisi-382607.html>, 1 Nisan 2019’da erişildi).
- TRT Haber (2018b). “Endonezya’dan Çin’e Uygur Tepkisi”. (<https://www.trthaber.com/haber/dunya/endonezyadan-cine-uygur-tepkisi-398019.html>, 4 Nisan 2019’da erişildi).

- Togan, A. Zeki Velidi. (1981). *Umumi Türk Tarihine Giriş*. İstanbul: Enderun Yayınları.
- Tuna, Amine. (2012). *Doğu Türkistan'da Asimilasyon ve Ayrımcılık*. İstanbul: İHH İnsani Yardım Vakfı Araştırma ve Yayınlar Birimi.
- Tuna Ertürk, Amine. (2018). "Türkiye'de Uygur Toplumu: Tarihi Serüveni, Sorunları ve Talepleri". (https://insamer.com/tr/turkiyede-uygur-toplumu-tarih-seruveni-sorunlari-ve-talepleri_1827.html, 10 Ağustos 2018'de erişildi).
- Tuoheti, Gülisareayi. (2014). "Çin Halk Cumhuriyeti'nde Yerel Yönetimler". *Yerel Politikalar Dergisi*. 6. 65- 76. (<http://dergipark.gov.tr/download/article-file/497329>, 16 Şubat 2019'da erişildi).
- Tümtürk, Seyit. (2009). "Geçmişten Günümüze Doğu Türkistan". *Gökbayrak Dergisi*. 89. 3-5.
- Tümtürk Seyit (2010). "5 Temmuz'un Ardından Doğu Türkistan". *Hür Doğu Türkistan Sempozyumu*. 83- 100. İstanbul: İnsani Yardım Vakfı Yayınları. (<https://www.ihh.org.tr/public/publish/0/31/dogu-turkistan-sempozyumu.pdf>, 18 Mart 2019'da erişildi).
- Türk-Çin Dostluk Vakfı, <http://www.turkcindostlukvakfi.org.tr/menu-sayfa.php?id=9> , 11 Şubat 2019da erişildi.
- Türkeş-Günay, Umay. (2007). *Türklerin Tarihi: Geçmişten Geleceğe*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Türköz, Ahmet (1998). *Doğu Türkistan'da İnsan Hakları*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü.
- Uçarol, Rifat. (2006). *Siyasi Tarih:1789- 2001*. İstanbul: Der Yayınları.
- Ünay, Sadık (2012). "Entegrasyondan Rekabete: Küresel Ekonomi Politik Sistemde Çin". *Dünya Düzeninde Çin, Türkiye- Çin İlişkileri*. Ed. S. Çolakoğlu. Ankara: USAK Yayınları. 13- 39.
- Üngör, Çağdaş. (2009). "Çin ve Üçüncü Dünya". *İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*. 41. 27-38. (<http://www.acarindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423905701.pdf,09>

Mart 2019'da erişildi).

- Vodinalı, Hüseyin (2017). “Şi Cinping ve Asya Devrimi”. (<https://www.aydinlik.com.tr/si-cinping-ve-asya-devrimi-huseyin-vodinali-kose-yazilari-ekim-2017>, 11 Mayıs 2019'da erişildi).
- Wendt, Alexander (2012). *Uluslararası Siyasetin Sosyal Teorisi*. Çev. H. Sarı Ertem, S. G. İhlamur Öner. İstanbul: Küre Yayınları.
- Wendt, Alexander E. (2013). “Anarşi Devletler Ne Anlıyorsa Odur: Güç Politikalarının Sosyal İnşası”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*. 39.3- 43.
- World Bank. (2004). *China: An Evaluation of World Bank Assistance*. Washington DC: Advance Copy.
- Yalçınkaya, Alaeddin. (2006). *Sömürgecilik Pan-İslamizm Işığında Türkistan 1956'dan Günümüze*. Ankara: Lalezar Kitabevi.
- Yaman, Ali. (2010). “Fergana Vadisi: Orta Asya'nın Jeopolitik ve Stratejik Merkezi”. *Dünya Çatışmaları Cilt I*. Ed. K. İnat, B. Duran, M. Ataman. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım. 584-621.
- Yeni Türk Ansiklopedisi. (1985). Cilt 11. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş. 4289-4292.
- Yıldırım, Kürşat. (2016). *Doğu Türkistan'ın Tarihi Coğrafyası*. İstanbul: Ötüken Neşriyat A.Ş.
- Yıldırım, Kürşat. (2012). “Doğu Türkistan ve İlk Sakinleri”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*. XII/1. 419-440.
- Yılmaz, Sefer. (2011). “11 Eylül Sonrasında ABD ve Türkiye'deki İç Güvenlik Yeniden Yapılanmalarının Karşılaştırması”. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3 (20). 361- 380. (<https://dergipark.org.tr/download/article-file/50722>, 18 Mayıs 2019'da erişildi).
- Zhiyue, B. (January 2010). “China's Model of Democracy”. *International Journal of China Studies*. 1 (1). 102- 124. (https://www.researchgate.net/profile/Emile_Yeoh/publication/277241794_Emile_Kok-Kheng_Yeoh_inaugural_issue_editor_2010_Changing_China_International_Jou

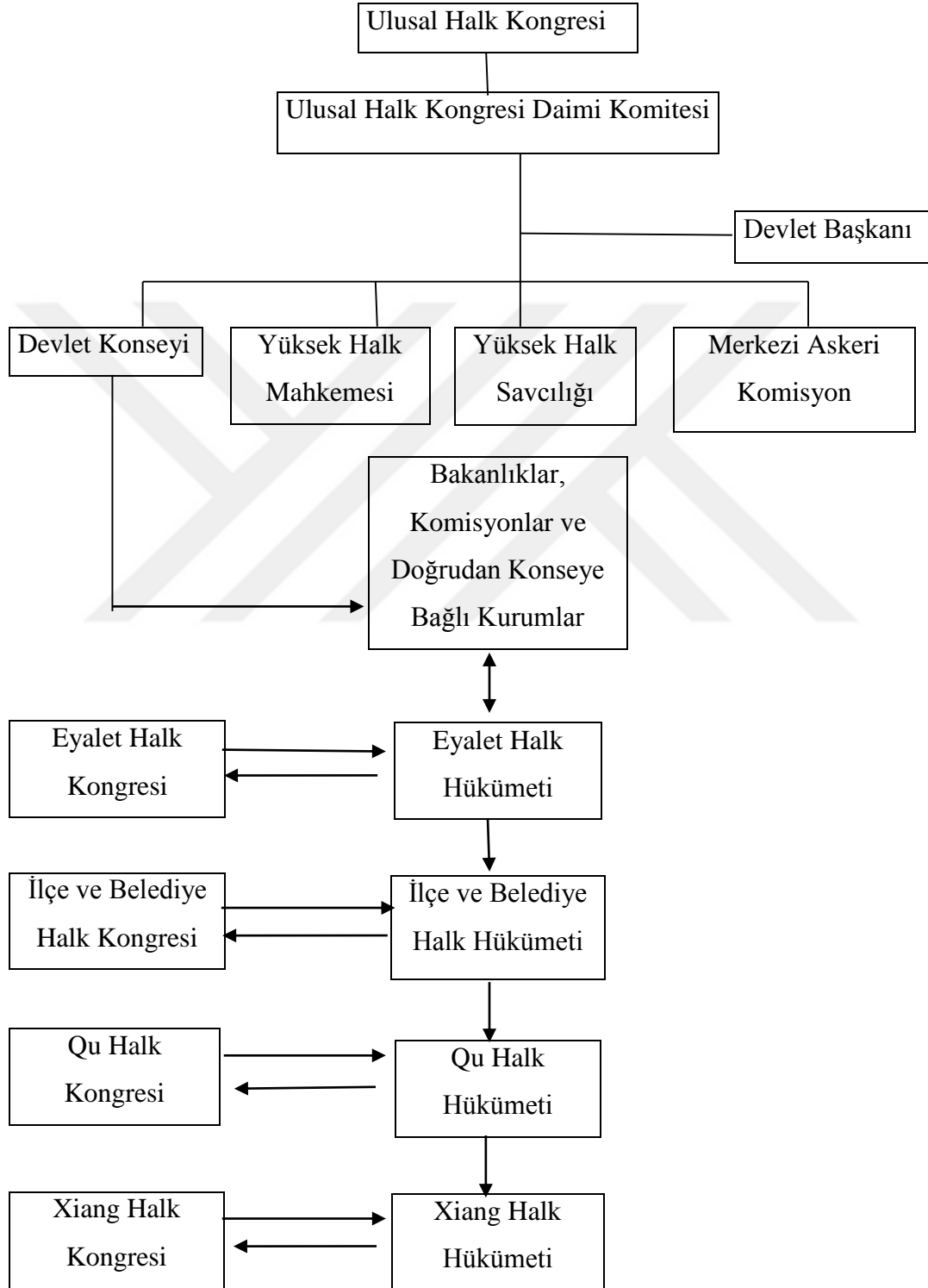
rnal_of_China_Studies_Vol_1_No_1_January_2010_Inaugural_Issue_1-
235_Scopus_httpswwdropboxcoms6w7x7cju8yyxxq4IJCS-V1N1-
/links/5564a20f08ae94e957204e6a/Emile-Kok-Kheng-Yeoh-inaugural-issue-
editor-2010-Changing-China-International-Journal-of-China-Studies-Vol-1-No-
1-January-2010-Inaugural-Issue-1-235-Scopus-https-wwwdropboxcom-s-
6w7x7cju8yyxxq4.pdf#page=106, 11 Şubat 2019'da erişildi).

Zulpiqar, Ğ.O. (2007). *Doĝu Türkistan'ın Gözyaşı*. İstanbul: Bayrak Yayınları A.Ş.

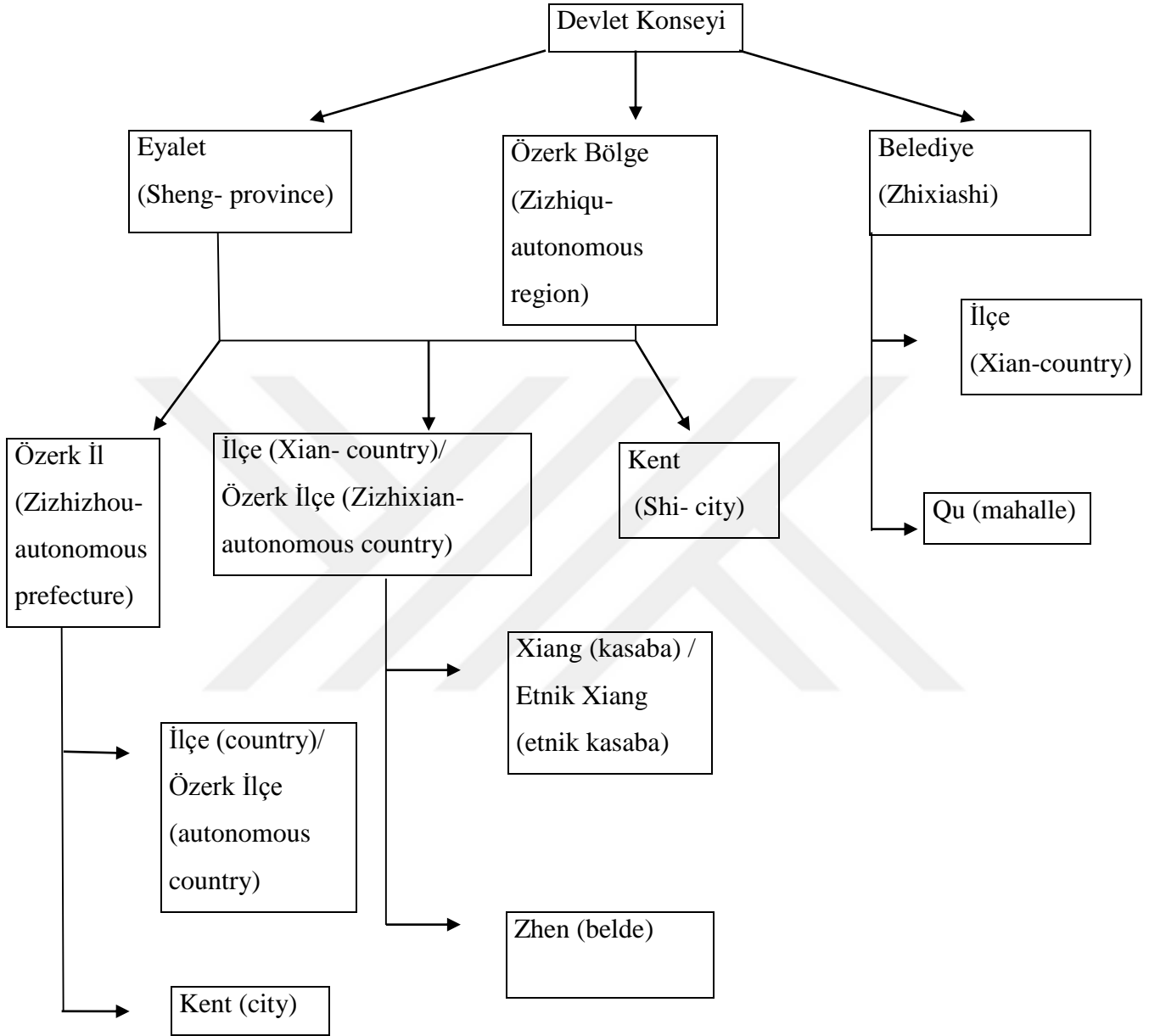
EKLER

Ek 1: Çin Halk Cumhuriyeti Yönetim Yapısı

Kaynak: (Drewry and Chan, 2001: 475, aktaran: Sezen, 2009: 126)

Ek 2: Yönetmel Kademeler

Kaynak: (Saich, 1981: 119, aktaran: Sezen, 2009: 174)

Ek 3: Birinci Basamak Yönetim Birimlerinin Coğrafi Bölgelere Göre Dağılımı

Doğu Bölgesi	Merkez Bölgesi	Batı Bölgesi
Pekin Belediyesi	Hailongjiang Eyaleti	İç Moğolistan Özerk Bölgesi
Şanghai Belediyesi	Jilin Eyaleti	Sincan Uygur Özerk Bölgesi
Tianjin Belediyesi	Shanxi Eyaleti	Ningxia Hui Özerk Bölgesi
Liaoning Belediyesi	Henan Eyaleti	Tibet Özerk Bölgesi
Hebei Eyaleti	Hubei Eyaleti	Guangxi Zhuang Özerk Bölgesi
Shandong Eyaleti	Hunan Eyaleti	Chongqing Belediyesi
Jiangsu Eyaleti	Anhui Eyaleti	Gansu Eyaleti
Zhejiang Eyaleti	Jiangxi Eyaleti	Quinghai Eyaleti
Fujian Eyaleti		Shaanxi Eyaleti
Guandong Eyaleti		Guizhou Eyaleti
Hainan Eyaleti		Yunnan Eyaleti

Kaynak: (World Bank, 2004: 149, aktaran: Sezen 2009: 177)

Ek 4: Sincan Uygur Özerk Bölgesinde Nüfus Değişimi

Etnik Gruplar	1949	1995	2002
Han	%7	%35	%40,61
Uygur	%75	%48	%47
Kazak	%10	%7	%5
Kırgız	%2	%1	%1
Hui	%3	%4	%4
Moğol	%1	%1	%1
Diğer	%2	%1	%1

Kaynak: (Sincan Uygur Özerk Bölgesi İstatistik Bürosu, Nisan 2001, aktaran: Karaca 2008: 246).